

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**WILLIAM HASKER BAĞLAMINDA AÇIK TEİZM'DE
KÖTÜLÜK PROBLEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Enes SADAN

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal BATAK

EYLÜL - 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

WILLIAM HASKER BAĞLAMINDA AÇIK TEİZM'DE
KÖTÜLÜK PROBLEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Enes SADAN

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

“Bu tez sınavı 11/09/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Kemal BATAK	BAŞARILI
Prof. Dr. Recep ALPYAĞIL	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin AYDOĞAN	BAŞARILI

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı :	Enes SADAN
Öğrenci Numarası :	Y176010016
Enstitü Anabilim Dalı :	Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı :	Din Felsefesi
Programı :	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı :	WILLIAM HASKER BAĞLAMINDA AÇIK TEİZM'DE KÖTÜLÜK PROBLEMİ
Benzerlik Oranı :	%22

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir ihtihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

Enes Sadan
28/09/2020
İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

___/___/20___
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Kemal Batak

Tarih: 28.09.2020

İmza: *Kemal Batak*

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

ÖNSÖZ

Felsefe tarihi boyunca kötülük sorununa karşı birçok çözüm önerisinde bulunulmuştur. Genellikle bu çözüm önerilerinde teistik dinlerin “kötülük” düşüncesine bakış açısı, ateistlerin kötülüğün ontolojisine yönelik eleştirileri ve kötülüğün boyutundaki değişimler etkili olmuştur. Ayrıca bu konuya yönelik inanç içi tartışmalar da teistik dinlerde bölünmelere neden olmaktadır.

Analitik din felsefesi geleneği içinden, Tanrı'nın önbilgisi ve insan hürriyetinin bağdaşıp bağdaşmayacağı problemi bağlamında ortaya çıkan açık teizm, argümanları dahilinde kötülük sorununa karşı alternatif bir bakış açısı sunmuşlardır. Geleneksel tasavvurdan farklı olarak açık teizmin Tanrı'sı, geleneğin mutlakiyetçi yaklaşımının aksine; eylemde bulunan, seven, tanıyan vb. özelliklere sahiptir. Aynı zamanda olaylara tek taraflı müdahale etme gücüne sahip olan Tanrı, kendisinde barındırdığı lütuf ve cömertliği sebebiyle insanlarla risk alacak şekilde ilişki kurmayı seçmiştir. Bu bakış açısı çerçevesinde açık teistler, Kutsal Kitap'tan hareketle oluşturdukları Tanrı tasavvurlarını, modern dönemin hümanist bakış açısıyla ilişkilendirerek kötülük problemine çözüm odaklı bir yaklaşım sergilemişlerdir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında beni cesaretlendiren, yaptığı yorum ve öneriler ile ufkumu açan, danışmanım Prof. Dr. Kemal Batak'a gösterdiği ilgiden dolayı teşekkür ederim. Tez süresince sorduğum her soruya içtenlikle yanıt veren, ülkemizde açık teizm alanında yapılan birçok çalışmanın sahibi, Dr. Öğr. Üyesi Emine Gören Bayam'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bu tezin oluşumuna kaynaklık eden, gerek biyografisi gerekse eserleri hakkında sorduğum her soruya yanıt veren Prof. Dr. William Hasker'a teşekkür ederim. Akademik hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen ve beni yüksek lisans eğitimi konusunda teşvik eden, başta lisans danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Dilbaz olmak üzere, Doç. Dr. Fatih Topaloğlu, Doç. Dr. Nihat Uzun ve Dr. Halil Temiztürk'e çok teşekkür ederim. Tezimi okuyup yardımcı olan arkadaşlarıma ve çalışma süresince maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ailemin her bir ferdine şükranlarımı sunuyorum.

Enes SADAN

11.09.2020

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ii
ŞEKİL LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: AÇIK TEİZM	12
1.1. Geleneksel Tanrı Tasavvuru ve Açık Teizm	14
1.2. Sınırlı Her Şeyi Bilen Tanrı	19
1.3. Tanrı ve Zaman İlişkisi	21
1.4. Açık Teizm ile Süreç Teolojisi'nin İlişkisi	26
BÖLÜM 2: AÇIK TEİZM'DE KÖTÜLÜK PROBLEMİ	30
2.1. Açık Teizm'de Özgür İrade ve Determinizm	31
2.2. Geleceğin "Açık" Görünümü.....	38
2.3. Risk Alan Tanrı.....	44
2.4. Açık Teizm ve Kötülük.....	47
2.4.1. Klasik Özgür İrade ve Süreç Teizmi'nde Kötülük Sorunu.....	52
2.4.2. Ahlaki ve Doğal Kötülük.....	54
SONUÇ	63
KAYNAKÇA	65
ÖZGEÇMİŞ	69

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviri
ed.	: Editör
SBAD	: Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Bağdaşıcılık ve Bağdaşmazcılık	35
---	----

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	X	Doktora	
Tezin Başlığı: William Hasker Bağlamında Açık Teizm’de Kötülük Problemi			
Tezin Yazarı: Enes SADAN		Danışman: Prof. Dr. Kemal BATAK	
Kabul Tarihi: 11/09/2020		Sayfa Sayısı: 78	
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri			
<p>Din felsefesinin en temel konularından biri olan kötülük problemi, Tanrı’nın önbilgisi ve insan hürriyeti bağlamında ele alınmaktadır. Felsefe tarihi boyunca güncelliğini koruyan kötülük problemi, genellikle kötülüğün boyutundaki değişmelere bağlı olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı, açık teizmde kötülük problemi hakkında bilgi eksikliğini gidermektir. Bu amaç dahilinde açık teizmin temel kaynağı olan “The Opennes God” adlı eser başta olmak üzere, Hasker’in eserlerinden yararlanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi bağlamında görüşme, konu ile ilgili literatür taraması ve analiz yapılmıştır.</p> <p>Analitik din felsefesi geleneği içinden, Tanrı’nın önbilgisi ve insan hürriyetinin bağdaşp bağdaşmayacağı problemi bağlamında ortaya çıkan açık teizm, kötülük probleminde karşı alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Öncelikle Kutsal Kitap’tan hareketle geleneksel Tanrı tasavvurunu eleştiren açık teistler, yeni bir Tanrı tasavvuru oluşturmuşlardır. William Hasker tarafından geliştirilen açık teizmin felsefi arka planı, kötülük probleminde karşı sistemli ve tutarlı bir yol izlemektedir. Özellikle Tanrı’nın lütüf ve cömertliği sebebiyle risk olarak insanlara liberteryan özgürlük vermesi, ahlaki ve doğal kötülük karşısında sorumluluğu insanlara yüklemektedir. Geleneksel Tanrı tasavvuruna karşı açık teizmle benzer fikirler ileri süren süreç teizmi, birçok yönden birbiriyle karıştırılmaktadır. Bu probleme dikkat çeken Hasker, kötülük problemini ele alırken açık teizm ile süreç teizmini karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Hasker kötülük probleminde karşı oluşturduğu “insan-dünya”sı bağlamında “özgür irade teodisesi” geliştirerek kötülük probleminde karşı etkili bir çözüm yolu sunmaktadır.</p>			
Anahtar Kelimeler: Açık Teizm, Kötülük Problemi, Tanrı’nın Önbilgisi, Liberteryan Özgür İrade, William Hasker			

Sakarya University

Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	X	Ph.D.	
Title of Thesis: The Problem of Evil in Open Theism in the Context of William Hasker			
Author of Thesis: Enes Sadan		Supervisor: Professor Kemal BATAK	
Accepted Date: 11/09/2020		Number of Pages: 78	
Department: Philosophy and Religious Sciences			
<p>The problem of evil, one of the most fundamental issues of the philosophy of religion, is dealt with in the context of God's prior knowledge and human liberty. The problem of evil, which remains current throughout the history of philosophy, is generally evaluated due to changes in the extent of evil. The aim of this study is to overcome the lack of knowledge about the problem of evil in open theism. For this purpose, the works of Hasker, especially "The Openness of God", which is the main source of open theism, have been used. In the study, in the context of qualitative research method, interview, literature review and analysis related to the subject were made.</p> <p>From the tradition of analytical philosophy of religion, open theism, which arises in the context of God's prior knowledge and whether human freedom is compatible, offers an alternative view of the problem of evil. First of all, open theists who criticize the traditional image of God based on the Bible have created a new image of God. The philosophical background of openism developed by William Hasker follows a systematic and consistent path to the problem of evil. The fact that God takes libertarian freedom by taking risks because of the grace and generosity of God puts the responsibility on people against moral and natural evil. Processism, which suggests ideas similar to explicit theism against traditional God conception, is confused in many ways. Drawing attention to this problem, Hasker deals with the problem of evil, while comparing open theism with process theism. Hasker offers an effective solution to the problem of evil by developing a "free will theodise" in the context of the "human-world" it has created against the problem of evil.</p>			
Keywords: Open Theism, The Problem of Evil, Divine Foreknowledge, Libertarian Free Will, William Hasker			

GİRİŞ

Hayatın her alanında karşılaştığımız temel gerçeklerden biri de kötülük düşüncesidir. Tarihin her döneminde yaşanan çeşitli acılar ve sıkıntılar, depremler ve seller gibi doğal afetler; şiddet, zulüm, savaş gibi insan kaynaklı kötülükler karşısında insanlar birtakım duygu ve düşüncelere yönelmişlerdir. Bu zihinsel sorgulamanın sonucu olarak felsefe tarihinin en köklü problemlerinden biri olarak kötülük sorunu, hemen hemen her çağda ele alınmış ve çeşitli çözüm önerileri getirilmiştir. Bunlardan biri de analitik din felsefe geleneği içinden yeni bir yorum olarak ortaya çıkan açık teizmin bakış açısıdır. Kendilerine özgü bakış açısıyla açık teistler, -Tanrı tasavvurları bağlamında- Tanrı'nın insanlara liberteryan anlamda özgür irade verdiğini savunarak kötülük problemine alternatif bir bakış açısı sunmuşlardır..

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu, en genel anlamıyla teistik dinlerin Tanrı'sı ile kötülük fikrinin bağdaşıp bağdaşmayacağı sorunudur. Tanrı âlem ilişkisi bağlamında ele alınan kötülük problemi hakkında birçok görüş ileri sürülmektedir. Bu çalışmada açık teizmin başta gelen savunucularından William Hasker bağlamında açık teizmde kötülük sorunu ele alınmaya çalışılmıştır. Kendine özgü bakış açısıyla Hasker, eserlerinde açık teizmin görüşlerini sunmaya çalışmakla birlikte, kötülük problemine karşı kendi teodisesini sunmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışma iki hususta önem arz etmektedir. Birincisi, açık teizm alanında ülkemizde sınırlı çalışmalar yapılmakla birlikte açık teizmde kötülük problemi hakkında daha önce bir çalışma yapılmamıştır.¹ İkincisi ise Hasker'ın hayatı hakkında herhangi bir çalışma yapılmamış olup, eserlerinden "The Emergent Self" hakkında bir tez çalışması

¹ Genellikle ülkemizde açık teizm üzerine yapılan çalışmalar, bu alanda doktora tezi hazırlayan Emine Gören Bayam'a aittir. Araştırmanın kapsamı bölümünde de belirteceğimiz üzere, bu tezin temel kaynaklarından biri de Bayam'ın doktora tezidir. Bayam'ın tezi için bk. Emine Gören Bayam, *Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

hazırlanmıştır.² Bu bilgi eksikliklerini gidermeye yönelik olarak yapılan bu çalışma ile literatüre katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın en temel amacı, açık teizm ve kötülük problemi hakkında literatüre katkı sağlamak ve Hasker'ın fikirleri doğrultusunda kötülük problemine dair farklı bir bakış açısı sunmaktır

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmada kullandığımız yöntem, nitel araştırma yöntemidir. Öncelikle bu yöntemde kullanılan bilgi toplama alanlarından birincisi olarak, konu ile ilgili çalışmalarda bulunan kişilerle görüşme yapılmıştır. Daha sonra ise konu ile ilgili literatür taraması yapılarak, kullanılacak olan bilgiler toplanmış ve analiz edilmiştir. Böylece yazıma uygun hale getirilmiştir.

Çalışmanın Kapsamı

Açık teizmde kötülük problemini ele aldığımız bu çalışmanın giriş bölümünde ilk olarak William Hasker'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecektir. Hasker'ın biyografisine dair bilgilere, Hasker'la özel iletişimimiz başta olmak üzere, “*Providence, Evil and the Openness of God*” adlı eserinden ulaşılmıştır. Ek olarak bu bölümde, kötülük probleminin arka planı bağlamında, bir sorun olarak ortaya çıkışı, çeşitleri ve probleme dair yaklaşımlardan bahsedilmiştir.

Birinci bölümde açık teizm hakkında tanıtıcı bilgiler verilmektedir. Açık teistlerin kötülük problemine dair görüşleri, Tanrı tasavvurlarının yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan geleneksel Tanrı tasavvuru ile açık teizmin Tanrı tasavvuru arasındaki farklılıkların açıklanması gerekli görülmektedir. Daha sonra ise bu bölümde, açık teistlerin “sınırlı her şeyi bilen” ve “zamansal bir varlık olarak Tanrı” tasavvurları hakkında bilgiler sunulmaktadır. Son olarak ise süreç teolojisi ile açık teizm ilişkisi ele alınmaktadır. Süreç teizminden hem bu bölümde hem de kötülük problemi bahsinde uzun bir şekilde söz edilmektedir. Bunun temel sebepleri ise şu şekilde açıklanabilir: (1) Süreç

² Hasker'ın eserlerinden “The Emergent Self” üzerine yapılan bu çalışma, Hasker'ın mevcut düalizmlerden (kartezyen ve tomistik) farklı olarak ileri sürdüğü zuhurculuk (emergentism) görüşünü ele almaktadır. Bilgi için bk. Aykut Alper Yılmaz, *Zihin Beden İlişkisi Bağlamında William Hasker'ın Zuhur Teorisinin Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

teizmi ile açık teizmin birçok konuda benzer düşüncelere sahip olması nedeniyle birbirine karıştırılması, (2) Hasker'ın özellikle "açık teizmde kötülük problemi" açıklarken, süreç teizmi ile açık teizmin farkı bağlamında kötülük problemi ele almasıdır.

İkinci bölümde ise açık teistlerin Tanrı tasavvurları bağlamında kötülük problemine dair yaklaşımları sunulmaktadır. İlk olarak "Özgür İrade ve Determinizm" ana başlığı altında, "bağdaşıcılık ve bağdaşmazcılık" konusu ile "geleceğin açık görünümü" ele alınmaktadır. Açık teistlerin "bağdaşmazcılık" bağlamında özgür iradeye verdikleri önem, ahlaki kötülüğe karşı çözümün arka planını oluşturmaktadır. Daha sonra ise "Tanrı'nın Risk Alması" bağlamında ahlaki ve doğal kötülük, ilahi müdahale ve Hasker'ın "özgür irade teodisesi" hakkında bilgiler sunulmaktadır. Sonuç bölümünde ise açık teistlerin Tanrı tasavvuru, özgür irade konusuna verdikleri önem, geleceğin açıklığı ve Hasker'ın özgür irade teodisesi bağlamında kötülük problemine dair çözüm önerileri değerlendirilmektedir.

Hazırladığımız bu tez çalışmasında en çok istifade edilen kaynaklar Hasker'ın kendi eserleridir. Özellikle Hasker'ın "Providence, Evil and the Openness of God", "God, Time and Knowledge" ve "The Triumph of God Over Evil: Theodicy for a World of Suffering" adlı eserleri çalışmamızın temel kaynaklarıdır.

Hasker'ın kitaplarının yanı sıra çalışmamızda kullandığımız en önemli temel kaynak, açık teizm alanında ülkemizde yapılmış tek çalışma olan Emine Gören Bayam'ın "Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti" adlı doktora tezidir. Bayam'ın bu çalışması, açık teizm alanında yapılmış tek çalışma olmasının yanında açık teizme dair kaynaklar bakımından da oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Hazırladığımız bu tez çalışmasının özellikle birinci bölümü ile ikinci bölüm içerisindeki "özgür irade ve determinizm" hakkındaki detaylı bilgilere Bayam'ın tezinden ulaşılabilir. Bizim çalışmamızın Bayam'ın tezinden en önemli farkı, Hasker bağlamında kötülük sorunu merkeze alınmıştır. Bu hedef dahilinde ilk bölümde kötülük düşüncesinin arka planı bağlamında Tanrı tasavvuru ele alınmıştır. İkinci bölümde ise açık teistlerin kötülük sorununa yaklaşımı ve Hasker'ın özgür irade teodisesi bağlamında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca bu çalışmada en çok istifade ettiğimiz bir diğer kaynak ise John Sanders'in açık teizmle ilgili yapmış olduğu bibliyografya çalışmasıdır.³ Özellikle

³ John Sanders, "Bibliography on Open Theism by John Sanders", (Erişim 24 Mayıs 2020).

Sanders'in bu çalışması, açık teizmle ilgili makaleler konusunda başvuru kaynağı olmuştur. Ek olarak açık teizmin temel kitabı olan "The Openness of God" adlı eserin yazarlarından da istifade edilmiştir.

William Hasker Hayatı ve Eserleri

1935'de Amerika'da doğan William Hasker, lisans eğitimini 1952-56 yıllarında *Wheaton College*'de tamamlamıştır. Hikayesinin burada başladığını belirten Hasker, karşılaştığı hocaların kullandığı bilimsel kavramlardan etkilendiğini dile getirmektedir. İlk olarak ailesine, "özgür iradenin vücudumuzun neresinde?" olduğunu soran Hasker, ahlaki sorumluluk hakkındaki düşüncelerinin de bu dönemde başladığını belirtmektedir. İlerleyen süreçte liberteryan özgür irade anlayışını kabul eden Hasker, "Felsefeye Giriş" dersini aldığı Arthur Holmes'den etkilendiğini belirtmiştir. Henüz daha gençken Arthur Holmes'un dersinde okuduğu Augustine'nin "İtiraflar" ve "Tanrı'nın Şehri" adlı eserleri, Augustine'e karşı hayranlık uyandırmıştır. İlerleyen süreçte Tanrı'nın önbilgisi, orta bilgi (molinizm) vb. birçok konuda fikirlerinin oluşmaya başladığını bildirmektedir.⁴

1956-58'de *Fuller Theological Seminary* ve 1958-59'da *Berkeley Baptist Divinity School*'da okuyan Hasker, doktorasını ise 1959-61'de *The University of Edinburgh*'da Teoloji ve Din Felsefesi alanında yapmıştır. Akademisyenliğe 1965-66'da *Frederick College*'de başlayan Hasker, 1968'den 2000 yılına kadar ise *Huntington College*'de Felsefe Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. 1966-68'de yardımcı doçent, 1968-71 doçent, 1971-2000 yılları arasında da profesör olarak görev yapmıştır. Ayrıca Hasker, 1973-74'de *The Earlham University*'de misafir öğretim görevlisi olarak görev yapmıştır. 2000 yılında *Huntington College*'den emekli olan Hasker, 2001'de *Huntington College*'den Beşeri Bilimler alanında "fahri doktora" unvanına layık görülmüştür.⁵

Hasker'ın üstlendiği idari görevler ise şunlardır: (1) 1973-74'te *Indiana Philosophical Association* başkanı; (2) 1984-87, 1990-93, 2000-2007 yılları arasında *Society of Christian Philosophers* yönetim kurulu üyesi; (3) *Faith and Philosophy*⁶ dergisinin 1987-

⁴ William Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God* (Londra: Routledge, 2004), 98-99.

⁵ Hasker'la özel iletişimimizden, (Erişim 30 Mart 2020).

⁶ Faith and Philosophy Dergisi, Hristiyan Felsefeciler Derneği tarafından yayınlanan bilimsel bir felsefe dergisidir. Dernek amaçlarına uygun olarak dergi, Hristiyan topluluğunun inancını eleştirel incelemeye tabi tutmuştur. Hristiyan ve felsefi taahhütlerinden kaynaklanan sorunların incelenmesini ve tartışılmasını teşvik eden dergi, din felsefesi, felsefi teoloji ve analitik teoloji alanlarında yüksek kaliteli, hakemli bir araştırma bir dergi özelliği taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Society of Christian Philosophers (SCP), "Faith and Philosophy", (Erişim 24 Mart 2020).

2000 ve 2007 sonrası yayın kurulu danışmanı, 2000-2007 editörü; (4) Kasım 1994'te Notre Dame Üniversitesi'nde yapılan "Zihin Felsefesi Konferansı" eş organizatör; (5) *Faith and Philosophy* dergisinin Ekim 1995'te çıkan "Zihin Felsefesi" temalı sayısının danışma editörü; (6) 1985-94 yılları arasında *Christian Scholar Review*'ın editörü, (7) 2004'ten itibaren *International Journal for Philosophy of Religion* yazı işleri kurulu üyesi; (8) 2001-2007 yılları arasında ise *Society for Philosophy of Religion* yönetim kurulu üyesi iken 2005-2006 yıllarında da başkanlığını yapmıştır.⁷

Metafiziksel soruların izini sürerek başladığı yazım hayatı oldukça verimli geçen Hasker'ın hayatının dönüm noktası, 1994'te açık teizmin temel kaynaklarından biri olan "The Openness of God" adlı eserin yayımlanmasıdır. Bu eserin yazarlarından biri olarak Hasker, bu eser sonrası çalışmalarını açık teizmin açıklanması üzerine yoğunlaşmaktadır. Hasker'ın araştırma alanları ise şu şekilde açıklanabilir: Din felsefesi, metafizik, zihin-beden problemi, Hristiyanlık ile bilimin etkileşimi.

Hayatını ilme adayan Hasker, ilerlemiş yaşına rağmen açık teizmin anlaşılmayan konuları üzerinde değerlendirmelerde bulunmaktadır. Birçok makalesi bulunan Hasker'ın kitapları ise şunlardır: *Metaphysics: Constructing a World View* (1983), *God, Time, and Knowledge* (1989), *Reason & Religious Belief: An Introduction to the Philosophy of Religion* (ed. 1991), *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God* (ed. 1994), *Philosophy of Religion: Selected Readings* (ed. 1996), *The Emergent Self* (1999), *Providence, Evil, and the Openness of God* (2004), *The Triumph of God Over Evil: Theodicy for a World of Suffering* (2008), *God in an Open Universe: Science, Metaphysics, and Open Theism* (ed. 2011), *Metaphysics and the Tri-Personal God. Oxford Studies in Analytic Theology* (2013).

"Metaphysics: Constructing a World View (1983)" adlı eserinde Hasker, insanların zihinlerinde önemli bir yer işgal eden, "Gerçek olan nedir? Tanrı neye benziyor? İnsanlar fiillerinde özgür olarak mı yoksa Tanrı tarafından önceden belirlenmiş bir şekilde mi hareket ediyor?" vb. birçok soruyu analiz ederek değerlendirmektedir. Böylece Hasker evreni ve içinde yaşayan insanları anlamlandırmak için yeni bir dünya görüşü inşa etmektedir.

⁷ Evangelical Philosophical Society (EPS), "EPS Web Author Profiles: William Hasker", (Erişim 24 Mayıs 2020). ; Hasker'la özel iletişimimizden, (Erişim 30 Mart 2020).

“God, Time, and Knowledge (1989)” adlı eserinde ise Hasker, ilahi takdir ve insan özgürlüğü arasındaki tartışmaları ele almaktadır. Öncelikle konuyla ilgili tarihsel bir perspektif sunan Hasker, orta bilgi ve basit önbilgi hakkında değerlendirmelerde bulunmuş daha sonra kendi tezini ortaya koymaktadır. İlerleyen bölümlerde bu konuda bilgilendirmelerde bulunulacaktır.

“Reason and Religious Belief: An Introduction to the Philosophy of Religion (1991)” adlı eser Michael Peterson, William Hasker, Bruce Reichenbach, David Basinger editörlüğünde çıkmış ve Rahim Acar tarafından “Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş” adıyla 2006’da tercüme edilmiştir. On sekiz bölümden oluşan bu eser, din felsefesinde klasik ve çağdaş tartışmalar hakkında bilgi vermektedir. Din felsefesiyle ilgilenenler için önemli bir giriş kitabı olma özelliğine sahiptir.

“The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God (1994)” adlı eser, açık teizme dair Clark Pinnock, Richard Rice, John Sanders, William Hasker, David Basinger tarafından yazılan beş makaleden oluşmaktadır. Bu eser öncesi açık teizme dair bireysel olarak yazılmış eserler olmakla birlikte, açık teizmin görüşleri ilk defa bu eserde kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır.

“Philosophy of Religion: Selected Readings (1996)” adlı eser, Michael Peterson, William Hasker, Bruce Reichenbach, David Basinger editörlüğünde çıkmıştır. Rahim Acar, Nebi Mehdiyev, Hümeysra Özturan ve Osman Baş tarafından ”Din Felsefesi Seçme Metinler” adıyla 2013’te tercüme edilen eser, dini inançların felsefi zeminde müzakere edilmesi bakımından önemlidir. On dört bölümden oluşan bu eser, din felsefesine dair hem klasik hem de çağdaş dönemde kabul görmüş mevzulara dair metinleri ihtiva etmektedir.

“The Emergent Self (1999)” adlı eserde Hasker, zihnin doğası üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Zihin felsefesindeki egemen paradigma üzerinde eleştirmelerde bulunan Hasker, bugün en yaygın kabul gören iki madde düalizm versiyonunu -kartezyen ve thomistik- eleştirmektedir. Geleneksel dualizmlerinden farklı olarak “zuhurculuk” (emergentism) teorisini savunan Hasker, bu teoriyle materyalizmin mekanik indirgemecilik özelliğine karşı çıkmaktadır.

“Providence, Evil, and the Openness of God (2004)” adlı eserde Hasker, bizim de bu çalışmada ana hatlarıyla incelediğimiz, açık teizmde kötülük sorununa eğilmektedir. Eserin birinci bölümünde kötülük, teodise ve savunma konularını inceleyen Hasker,

ikinci bölümde açık teizm bağlamında kötülük problemi hakkındaki görüşlerini açıklamaktadır. Kötülük sorununa dair alternatif çözüm yolları getiren Hasker, “insan-dünya” yapısı bağlamında yeni bir özgür irade teodisesi sunmaktadır.

“The Triumph of God Over Evil: Theodicy for a World of Suffering (2008)” adlı eserde ise Hasker, kötülük problemiyle ilgili soru(n)ları ele almaktadır. Açık teizme yöneltilecek eleştirilere cevap veren Hasker, bu konuda aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır.

“God in an Open Universe: Science, Metaphysics, and Open Theism (2011)” adlı eser William Hasker, Thomas Jay Oord, Dean Zimmerman editörlüğünde çıkmıştır. Açık teizm ile ilgili tartışmaların ele alındığı bu eserde, bilim, zaman, görecelik ve dini yaşam hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır.

“Metaphysics and the Tri-Personal God: Oxford Studies in Analytic Theology (2013)” adlı eserde ise Hasker, “Üçlü Birlik” olarak adlandırılan doktrin hakkında bilgiler vermektedir. İlk olarak tarihsel bir perspektif sunan yazar, güncel veriler çerçevesinde yeniden yorumlamalarda bulunmaktadır.

Kötülük Problemi’nin Arka Planı

Evrendeki kötülüklerin iyi bir Tanrı ile bağdaşmayacağı fikri olarak karşımıza çıkan kötülük problemi, köken olarak çok eskilere gitmektedir. Hemen hemen her çağda sadece filozofları ve teologları uğraştırmakla kalmamış, aynı zamanda varlıkların tabiatı, dünyanın ve insanın nereden geldiği ve neye göre belirlendiği üzerine kafa yoran herkesi de meşgul etmiştir.⁸

Felsefe tarihi boyunca gündelik gerçekliğin bir parçası olarak kötülük problemine dikkat çekilmiş ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. Kötülük problemiyle ilgili yazılan eserlerde, mantıksal olarak kötülük problemini formüleştirenin Epicurus (öl. M.Ö. 270) olduğu söylenir. M.S. II. yüzyılda yaşamış olan Lactantius (öl. M.S. 340) adlı bir kilise babası, Epicurus’un kötülük problemiyle ilgili şu sözlerini aktarmaktadır:

“Tanrı, ya kötülükleri ortadan kaldırmak ister de, kaldıramaz; veya kaldırabilir, ama kaldırmak istemez; ya da ne kaldırmak ister ne de kaldırabilir, yahut da hem kaldırmayı ister hem de kaldırabilir. Eğer ortadan kaldırmak istiyor da kaldıramıyorsa, O güçsüzdür ki bu durum Tanrı’nın tabiatıyla uyuşmaz; eğer ortadan kaldırabiliyor fakat kaldırmak istemiyorsa, O kıskançtır ki bu da aynı şekilde Tanrı ile uyuşmaz; eğer O ne ortadan kaldırmayı istiyor ne de kaldırabiliyorsa, hem

⁸ Charles Werner, *Kötülük Problemi*, çev. Sedat Umran (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000), 7.

kıskanç hem güçsüzdür, bu durumda da, Tanrı değildir; eğer hem ortadan kaldırmayı istiyor hem de kaldırabiliyorsa, ki yalnızca bu Tanrı'ya uygundur, o zaman kötülüklerin kaynağı nedir? Ya da O kötülükleri niçin ortadan kaldırmamaktadır?”⁹

Epicurus'un bu soruları, on sekizinci yüzyıl İngiliz filozofu David Hume (öl. 1776) tarafından yinelenmiş ve ısrarlı bir şekilde savunulmuştur. Hume'a göre, "Epicurus'un eski soruları hâlâ yanıtlanmamıştır. Kötülüğü önlemek istiyor da, gücü mü yetmiyor? O hala erksizdir. Gücü yetiyor da, istemiyor mu? O halde kötücüdür. Hem gücü yetiyor hem canı istiyor mu? O halde kötülük nereden geliyor?"¹⁰ Hume'un kötülük problemine dair söylevi çağdaş felsefeciler tarafından sık sık referans verilmekte ve aynı şekilde kullanılmaktadır.

İnsan zihnindeki felsefi kötülük problemine dış dünyadaki kötü olaylar ve olgular neden olmaktadır. Kötülük sorununun nedenlerini açıklığa kavuşturmak için bu olgular çeşitli ayrımlara tabi tutulmuştur. Din felsefesi literatüründe kötülük çeşitlerinin farklı kategorilerde değerlendirildiğini belirten Cafer Sadık Yaran, genel olarak ilk önce ahlaki ve doğal (tabii) kötülük olmak üzere ikiye ayırdığını belirtmektedir. Daha sonra Leibniz tarafından metafizik kötülük ifadesi eklenmiştir.¹¹

Ahlaki kötülük, insanların bilinçli olarak yaptıkları kötülükleri ifade etmekle birlikte sorumluluk insana yüklenmiştir. İçinde bulunduğumuz yüzyıl da insanların hafızalarında derinden izler bırakan Holokost, Ruanda ve Bosna'da yaşanan soykırımlar vb. örnek olarak gösterilebilir. Bu kötülük çeşidi Swinburne tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

“Ahlaki kötülüğü, insanların yapmamaları gerektiği halde bile bile neden oldukları (veya yapılması gerektiği halde insanlar tarafından kayıtsızlık sonucu yapılmayarak meydana gelmesine izin verilen) ve böylece istekli eylemler ve ihmali başarısızlıklar tarafından oluşturulan bütün kötülükler olarak anlıyorum. Bu, kötü ebeveynin çocuğuna indirdiği darbenin duyumsal acısını, çocuğu sevgiden yoksun bırakan ebeveynin zihinsel acısını, güç sahibi yabancı hükümet üyelerinin ihmali yüzünden Afrika'da ortaya çıkmasına izin verilen açlıktan ölümleri ve acıyı meydana getiren veya açlıktan ölümleri engellemeye çalışmayan ebeveynin ve politikacının kötülüğünü içerir.”¹²

Doğal (tabii) kötülük kavramı ise insan eylemlerinden bağımsız olarak ortaya çıkan kötülükleri ifade etmek için kullanılır.¹³ Peterson'un ifadesiyle doğal kötülük,

⁹ Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Theodise* (Konya: Vadi Yayınları, 1997), 11-12.

¹⁰ David Hume, *Din Üstüne*, çev. Mete Tunçay (Ankara: İmge Kitabevi, 2016), 231.

¹¹ Yaran, *Kötülük ve Theodise*, 24-27.

¹² Richard Swinburne, *Tanrı Var mı?*, çev. Muhsin Akbaş (Bursa: Arasta Yayınları, 2001), 87.

¹³ John Hick, *Evil and the God of Love* (London: Macmillan, 1985), 55.

“çevremizdeki fiziksel veya gayrişahsi nesnelerin ve güçlerin sebep olduğu, insanların çıkarlarını, sağlığını ve emniyetini tehdit eden veya mahveden kötülüklerdir. Bunlar zihinsel hastalıklar, açlık, kıtlık vb. pek çok kötülüğü içerir.”¹⁴

Metafizik kötülük ise ilk kez Leibniz tarafından kullanılmakla birlikte, yaratılan evrenin sonluluğunu ve sınırlılığını ifade etmektedir. Augustineci felsefe geleneği tarafından Tanrı, ahlaki ve doğal olan tüm kötülüklerin nihai kaynağı olarak görülmektedir.¹⁵ Leibniz’e göre, Tanrı, bu evreni yaratırken herhangi bir dünya yaratamazdı. Tanrı bir sürü olabilir dünyaları tasarlamıştı. Onun bu dünyalar arasından bu dünyayı seçmesi, olabilir dünyalar içerisinde en iyisi olmasındandır. Çünkü o hiçbir şeyi yüce usa uygun eylemeden yapmaz.”¹⁶ Bu bakımdan Leibniz’e göre Tanrı, dünyayı yaratırken mutlak olarak özgür değildi. Sonsuz bilgeliğinin olanaklarına bağlı idi. Tanrı iyi bir dünya yaratmak istemiştir; ancak Tanrı’nın bilgeliği, mümkün dünyalardan en iyisini yaratmasına olanak sağlamıştır. Çünkü her dünyanın sonlu ve yetkin olmayan varlıklardan kurulmuş olması bir zorunluluktur.¹⁷ Genel olarak yaratıkların asli sûretinden kaynaklanan sınırlılık ve sonluluk olarak isimlendirilen bu kötülük çeşidi, Tanrısal hikmet açısından yetkin olmayışın bir sonucudur.

Kötülük problemi karşısında filozoflar tarafından üç farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunlar: (1) Varoluşsal Kötülük Problemi, (2) Mantıksal Kötülük Problemi, (3) Delilci Kötülük Problemi’dir.

Kötülük probleminin “varoluşsal” formu Hasker tarafından “bu dünyadaki kötülükler karşısında Tanrı’ya karşı ahlaki bir protesto ve öfke temellerine dayalı sorgulama” olarak tanımlanmaktadır.¹⁸ Varoluşsal kötülükler daha çok kişinin yaşadığı olumsuz durumlar karşısında dini inkar etmemekle birlikte yaratıcıya karşı sitemi olarak ifade edilmektedir. Dostoyevski *Karamazov Kardeşler* adlı eserinde bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

“...Yo, istemem ben ölümsüz uyumu, insanları sevdiğim için istemem. Haksız da olsam, öcü alınmamış acılarımla, giderilmemiş hiddetimle kalmaya değişmem bunu. Zaten uyuma pek yüksek bir değer biçildi, bu giriş kesemize göre değil... Bu yüzden

¹⁴ Michael Peterson vd., *Din Felsefesi Seçme Metinler*, çev. Rahim Acar vd. (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 361.

¹⁵ Hick, *Evil*, 13.

¹⁶ Gottfried Wilhelm Leibniz, *Theodicee*, çev. Levent Özşar (İstanbul: Özal Matbaası, 2009), 117.

¹⁷ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985), 322.

¹⁸ William Hasker, “On Regretting the Evils of This World”, *The Problem of Evil: Selected Readings*, ed. Michael L. Peterson (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2016) 193-194.

ben bileti hemen geri veriyorum. Namuslu bir adamsam bunu bir an önce yapmam gerekir. Ben de yapıyorum işte. Tanrıyı reddetmiyorum Alyoşa, sadece giriş biletini üstün saygılarımla geri veriyorum...”¹⁹

Mantıksal kötülük problemi ise Epicurus ve Hume’u takip eden filozofların dile getirdikleri gibi her yönüyle mükemmel olan Tanrı ile evrendeki var olan kötülüklerin uyuşmamasıdır. Bu durumu çağdaş filozoflardan J. L. Mackie şu şekilde dile getirmektedir:

“...En basit haliyle sorun şudur: Tanrı her şeye kadirdir; Tanrı tamamen iyidir; ve yine de kötülük vardır. Bu üç önerme arasında bir çelişki var gibi gözükmektedir. Bu yüzden eğer her ikisi doğruysa üçüncüsü yanlış olurdu. Fakat aynı zamanda her üçü de çoğu teolojik konumun temel parçalarıdır. Öyle görünüyor ki teologlar bu üçüne topluca bağlı kalmalıdır ama tutarlı olarak bağlı kalamazlar...”²⁰

Mackie’ye göre bu çelişkili durum, teistler için iki sonuç ortaya çıkarmaktadır: Teistler ya inançlarının tutarsız, çelişkili ve irrasyonel olduğunu kabul edecek ya da mantıksal bir hata istemiyorlarsa bu önermelerin birinden vazgeçecektir.²¹ Sonuç olarak mantıksal kötülük yaklaşımı her şeye gücü yeten ve tamamen iyi olan Tanrı ile kötülüğün bağdaşmayacağını ileri sürerek, teistik sıfatlara haiz bir Tanrı inancından vazgeçilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Delilci veya olasılıkçı yaklaşım ise özü itibarıyla teistlere Tanrı’ya inanmalarını dünyadaki kötülük vakalarıyla uyuşturma yönünde bir meydan okumadır. Delilci yaklaşım, mantıksal yaklaşım kadar iddialı olmamakla birlikte, onun aksine tümevarımsal, sonsal (a posteriori) ve kesin kanıtlama iddiasında olmayan (non-demonstrative) bir versiyondur.²² Delilci versiyonun eleştirisi ise teizmin kendi içinde tutarsız olduğu değil, akla yatkın olmadığıdır. Bu versiyonun argümanları mantıkla ilgili bir mevzuya değil; teizmin kötülük vakalarının makul bir izahını sağlayıp sağlayamadığı meselesine dayanmaktadır. Wesley Salmon’un *ihtimaliyet teorisi (probability theory)*

¹⁹ Fyodor Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, çev. Nihal Yalaza Taluy (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 432.

²⁰ J. L. Mackie, “Evil and Omnipotence”, *The Problem of Evil: Selected Readings*, ed. Michael L. Peterson (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2016), 82.

²¹ Alvin Plantinga, *God and Other Minds: A Study of the Rational Justification of Belief in God* (Londra: Cornell University Press, 1990), 116-117 akt. Rafiz Manafov, *John Hick’in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 54.

²² Cafer Sadık Yaran, *The Argument from Desing in Cotemporary Thought* (Lampeter: University of Wales, 1994), 215.

delil argümanının ilk örnekleri olsa da John Cornman, Michael Martin ve William Rowe vb. teist olmayan filozofların eserlerinde görülmektedir.²³

Delilci yaklaşımı savunan filozoflar, Tanrı'nın varlığını dış dünyadaki empirik delillerle tümevarımsal yaklaşımla değerlendirildiğinde makul bir olasılık olarak görmemekle birlikte kesin olarak reddetmemektedir.²⁴ Cornman, delilci yaklaşımın kötülük problemine bakışını şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Eğer siz her yönüyle iyi, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten olsaydınız ve içerisinde sevinen ve üzülen, zevk alan ve acı duyan, seven, kızan, merhamet duyan ve nefret eden canlı varlıkların olduğu bir evren yaratacak olsaydınız, nasıl bir dünya yaratırdınız? Bunun nasıl bir dünya olacağını (bir anlık) hayal etmeye çalışın: Bu, bizim içinde yaşadığımız dünya gibi mi olurdu? Sizin gücünüz olsaydı ve mantiken mümkün dünyalardan herhangi birinin nasıl yaratılacağını bilseydiniz, böyle bir dünya mı yaratırdınız? Eğer cevabınız “hayır” ise -ki muhtemelen böyle olmalı- o zaman bu dünyada olan acı ve ıstırap gibi kötülüklerin, bu dünyayı Tanrı'nın yarattığına inanan herkes için niçin sorun oluşturduğunu anlamaya başlamış olmalısınız.”²⁵

Delilci yaklaşım kesin olarak Tanrı'nın varlığını reddetmemekle birlikte muhtemel olasılıkları gözler önüne sermektedir. Delilci yaklaşımı savunanlar filozoflar, farklı fikirler ileri sürmekle birlikte, kötülük probleminin Tanrı'nın varlığından ziyade yokluğuna ilişkin rasyonel bir temel oluşturduğu kanaatindedirler.

Genel olarak bu bölümde çalışmamızın konusu, önemi ve metodolojisi hakkında bilgilendirmelerde bulunulmuştur. Daha sonra Hasker'ın biyografisi ve eserleri hakkında -daha önce bu konuda çalışma olmamasından dolayı- tanıtıcı bilgiler verilmektedir. Son olarak ise kötülük sorununun felsefe tarihi boyunca nasıl ele alındığı, kötülük türleri ve kötülük problemine yaklaşımlar hakkında özet niteliğinde bilgiler verilmeye çalışmıştır. Kötülük probleminin anlamaya yönelik “giriş” niteliğinde ele alınan bu bilgiler, genel olarak felsefe tarihi eserlerinde, özel olarak ise din felsefesi ve kötülük problemi üzerine yazılmış birçok çalışmada yer almaktadır.

²³ Michael Peterson vd., *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Bir Giriş*, çev. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yayınları, 2015), 285.

²⁴ Yaran, *Kötülük ve Theodise*, 56-57.

²⁵ James W. Cornman vd., *Philosophical Problems and Arguments* (New York: Macmillan, 1992), 141-142 akt. Manafov, *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük*, 58.

BÖLÜM 1: AÇIK TEİZM

Analitik felsefe geleneği içinden yeni bir yorum olarak ortaya çıkan açık teizm, Tanrı'nın önbilgisi ile insan hürriyetinin bağdaşp bağdaşmadığı problemine odaklanmaktadır. Tanrı'nın sevgisini ve yarattıklarına karşı duyarlılığını vurgulayan açık teizmde, "açık" terimi, iki önemli şekilde kullanılır: (1) Tanrı yaratıkların ne yaptığına açıktır ve (2) gelecek, birden fazla olası gelecek olduğu için açıktır. Bu bakımdan gelecek daha önceden belirlenmiş bir planın ürünü değil, bireylerin özgürce kendi hayat hikayelerini oluşturmasıdır.²⁶ Açık teizm, Tanrı'nın açıklığı, açıklık teolojisi ve özgür irade teizmi olarak da adlandırılmaktadır.²⁷

1994'te Clark H. Pinnock, William Hasker, Richard Rice, David Basinger, John Sanders adlı düşünürler, "The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God"²⁸ adlı eseri yayımlamasıyla birlikte, açık teizm sistemli bir şekilde din felsefesinde ve Hristiyan çevrelerde önemli bir konu haline gelmiştir.²⁹ Bu kitap öncesi A. N. Prior, J. R. Lucas, Peter Geach, Richard Swinburne, Richard Purtill vb. filozoflar açık teizm adı altında olmasa da kapsamlı bir şekilde "Tanrı'nın Açıklığı"nın tartışmışlardır. Ayrıca "The Openness of God" adlı kitabın yazarları, bu eser öncesi çalışmalarında bu konuya değinmişlerdir. Bu eser, açık teizmin ilkeleri üzerine artan tartışmaların başlangıcı olarak gösterilmiştir. Bu eserle birlikte açık teistler, geleneksel Tanrı anlayışına karşı Kutsal Kitap'a dayalı bir meydan okuma iddiasında bulunmuşlardır.³⁰

Kendilerini "Ortodoks Postmodern Evanjelik" olarak tanımlayan açık teistler, Kutsal Kitap merkezli, çağdaş bir teoloji yapma tarzı ortaya koymaya çalışmışlardır. Onlara göre vahyin ilk hedefi, Tanrı'nın varlığını savunmak, hakikatlerle iletişim kurmak vb. teorik bilgiler değil; tarihi eylemleri, sözlü olarak ifade edilen şeyleri ve Tanrı ile kişisel ilişkiyi kapsamaktadır. Pinnock'a göre teolojik metod, evanjelik, muhafazakar ve çağdaş olmalıdır. Ona göre muhafazakar tarafı eksik bir teoloji, Hristiyan ya da Evanjelik adını

²⁶ Özellikle Tom Lukashow'un oluşturduğu açık teizmin zaman çizelgesi için bk. John Sanders, "What Is Open Theism?", (Erişim 24 Mart 2020).

²⁷ Got Questions, "What Is Open Theism?", (Erişim 24 Mart 2020).

²⁸ Clark Pinnock vd., *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God* (Downers Grove IL: Inter Varsity Press, 1994).

²⁹ Internet Encyclopedia of Philosophy (IEP), "Open Theism", (Erişim: 24 Mart 2020).

³⁰ Hasker, *Providence, Evil and The Openness of God*, 97.

hak etmemektedir.³¹ Açık teistler Tanrı'nın doğası, yapabilecekleri vb. hakkında klasik teizmden farklı düşünmezler. Bu açıdan yeni bir teoloji oluşturma girişimi olarak değerlendirmek yerine, Ortodoks Evanjelik Hristiyanlık içerisinde yeni bir yorum olarak sunmak gerekir. Çünkü açık teistler, postmodern dönemin özellikleri bağlamında Tanrı ile kişisel ilişkiye, tecrübeye, dönüşüme vb. önem verirken, muhafazakar temellerden de uzaklaşmamaya dikkat etmişlerdir.

Geleneksel teizmin kötülük problemine yaklaşımı Tanrı tasavvurlarının tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Açık teistlere göre geleneksel Tanrı tasavvuru bir bütün olarak Kutsal Kitap'ta dile getirilen Tanrı'yı yansıtmamakla birlikte kötülük problemine karşı çözüm üretmemektedir. Bu bakımdan açık teistler Kutsal Kitap'tan hareketle yeni bir Tanrı tasavvuru geliştirerek kötülük sorununa karşı çözüm önerisi sunmaya çalışmışlardır. Tanrı'nın mutlak önbilgisi ile insanın gerçek anlamda özgür olmasının birlikte kabul edilemeyeceğini ifade eden açık teistler, Tanrı'nın sıfatlarına yükledikleri anlam dahilinde bir yaklaşım sergilemektedir. Bu bölümde ilk olarak, açık teistlerin eleştirileri bağlamında geleneksel Tanrı tasavvuru hakkında bilgilendirmeler yapılmaktadır. Daha sonra ise açık teistlerin “sınırlı her şeyi bilen” ve “zamansal bir varlık” olarak Tanrı tasavvurları hakkında açıklayıcı bilgiler verilmektedir. Bu konulara değinmemizin temel sebebi, kötülük sorununa yönelik çözüm odaklı yaklaşımların geleneksel Tanrı tasavvurunun bakış açısı doğrultusunda ele alınmasıdır. Bu bakımdan açık teistlerin Tanrı tasavvuru çalışmamız açısından oldukça önemlidir. Son olarak ise bu bölümde, açık teizm ile süreç teizmi karşılaştırılmaktadır. Giriş bölümünde de bahsettiğimiz üzere, açık teizm ile süreç teizmi birçok konuda benzer düşüncelere sahip olması nedeniyle sık sık birbirine karıştırılmaktadır. Bu probleme dikkat çeken Hasker, “*Providence, Evil and the Openness of God*” adlı eserinde kötülük problemini açık teizm ile süreç teizmini karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Kötülük problemi bahsinde bu konuyu ele almadan önce açık teizm ile süreç teizmi arasındaki ilişkiye temas etmek gerekli görülmektedir.³²

³¹ Clark H. Pinnock “Systematic Theology”, *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, ed. Clark Pinnock vd. (Downers Grove IL: InterVarsity Press, 1994), 101-125.

³² Bayam'da “Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti” adlı doktora tezinde bu konuya temas etmektedir. Ayrıca önemine binaen bu konuyu bir makalesinde ele almıştır. Bu konuda bk. Emine Gören Bayam, “Açık Teizmin Geleneksel Tanrı Tasavvuru ve Süreç Teizmi İle İlişkisi”, *SBAD* 13/25 (Bahar 2015).

1.1. Geleneksel Tanrı Tasavvuru ve Açık Teizm

Felsefe tarihine bakıldığında, Tanrı âlem ilişkisinden (ilk neden) hareketle Tanrı hakkında birtakım çıkarımlar yapılmıştır. Açık teistler tarafından geleneksel veya klasik teizm olarak adlandırılan ana akım, Hristiyan dünyası içinde “kalvinizm” olarak nitelendirilir. Geleneksel Tanrı tasavvurunun arka planı Platon ve Aristoteles’ten itibaren başlatılmakla birlikte, Tanrı’nın her yönüyle mükemmel olduğu bir bakış açısıyla karşımıza çıkmaktadır.³³ Bu konuda Hasker, ilk kalvinist olarak Augustine’i görmektedir.³⁴ Tanrı hakkında konuşmak bir nevi onun sıfatları hakkında konuşmak anlamına geldiği için, geleneksel teizmin veya açık teizmin Tanrı tasavvurunu ele alırken sıfatlar üzerinde değerlendirmeler yapılmaktadır.

Tanrı’nın her yönüyle mükemmel olduğu geleneksel tasavvura göre ilk varlık olarak Tanrı, basit -parçaları olmayan-, cismi olmayan, bir mekânı ve zamanı bulunmayan, değişmez olan, etkilenmeyen, mükemmel akıl ve mükemmel irade vb. birçok üstün sıfatlara sahip ezeli ve zorunlu bir varlıktır.³⁵ Klasik teizmde mükemmel varlık tasavvuruna ontolojik deliller sunan Anselm, Tanrı’yı, “daha mükemmelini düşünemediğimiz bir varlık” olarak tanımlamaktadır. Ona göre böyle bir varlığın sadece idrakimizde var olduğunu tasarlıyorsak, bu varlığın daha mükemmelini -yani, gerçekte var olanı- tasarlayabilirdik. Ancak bu çelişkili olacaktır. Bu nedenle, daha mükemmelini düşünemediğimiz varlık olarak Tanrı, varolmak zorundadır.³⁶

Açık teizmin geleneksel Tanrı tasavvuruna yönelik eleştirilerine geçmeden önce, Kutsal Kitap’ta geleneksel Tanrı tasavvurunu yansıtan pasajlar şu şekilde sunulabilir:

1. “Sünnet: Antlaşma Simgesi” pasajında: “Ben her şeye gücü yeten Tanrı’yım.”³⁷
2. “139. Mezmur” pasajında: “Ya Rab, sinayıp tanıdın beni. Oturup kalkışımı bilirsin. Niyetimi uzaktan anlarsın. Gittiğim yolu, yattığım yeri inceden inceye elersin. Bütün yaptıklarımın haberin var. Daha sözü ağzıma almadan. Söyleyeceğim her şeyi bilirsin, Ya Rab... Gizli yerde yaratıldığımda, yerin derinliklerinde örüldüğümde, bedenim senden gizli değildi. Henüz döl

³³ Brian Leftow, “God, concepts of”, *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Craig (London and New York: Routledge, 1998).

³⁴ William Hasker, “A Philosophical Perspective”, *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, ed. Clark Pinnock vd. (Downers Grove IL: InterVarsity Press, 1994), 141.

³⁵ Leftow, “God, concepts of”.

³⁶ Michael Peterson vd., *Din Felsefesi Seçme Metinler*, 231.

³⁷ *Kitâb-ı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, Ekim 2014), Yaratılış 17/1.

yatağındaiken gözlerin gördü beni; bana ayrılan günlerin hiçbiri gelmeden, hepsi senin kitabına yazılmıştı.”³⁸

3. “Tanrı ve Babil’in Putları” pasajında: “Çok önceden beri olup bitenleri anımsayın, çünkü Tanrı benim başkası yok. Tanrı benim benzerim yok. Sonu ta başlangıçtan, henüz olmamış olayları çok önceden bildiren, tasarımı gerçekleşecek, istediğim her şeyi yapacağım diyen benim... Tasarladığımı yapacağım mutlaka.”³⁹

4. “İsrail’in İnatçılığı” pasajında: “O olup bitenleri çok önceden bildirdim, ağzımı açıp duyurdum. Ansızın yaptım ve gerçekleştiler. İnatçı olduğunuzu, tunç alınlı, demir boyunlu olduğunuzu bildiğim için. Bunları size çok önceden bildirdim, olmadan önce duyardım. Yoksa ‘bunları yapan putlarımızdır, olmalarını buyuran oyma ve dökme putlarımızdır’ derdiniz.”⁴⁰

5. “Saul’un Kral Olarak Reddedilmesi” pasajında: “İsrail’in yüce Tanrı’sı yalan söylemez, düşüncesini değiştirmez, çünkü o insan değil ki düşüncesini değiştirsin.”⁴¹

“Tanrı’nın Açıklığı” kitabının yazarlarından Rice, geleneksel Tanrı tasavvurunu yansıtan bu pasajların, birçok İncil açıklamasına hitap etmesine rağmen, İncil mesajının ruhunu yansıtmadığını dile getirmektedir. Ona göre İncil üzerine yapılan araştırmalar, ilahi gerçeklik hakkında oldukça farklı bir anlayışa işaret etmektedir.⁴²

Açık teistlerden Boyd ise bu pasajların Kutsal Kitap bağlamında okunduğunda Tanrı’nın geleceğin tamamı hakkında iddia edilen bilgisini yansıtmadığını dile getirmiştir. Ona göre Tanrı bir noktada, gelecekle ilgili her şeyi sonsuza dek önceden belirlemeden veya önceden bilmeden, geleceğe dair bazı şeyleri önceden belirleyebilir veya öngörebilir. Bu bilme, tahmin niteliğindedir. Zorunluluk oluşturmeyen bu tahmin, geçmiş ya da şimdiki nedenlerin evrimsel bir etkisi olarak ifade edilmiştir. Ona göre Kutsal Kitap’ta yer alan bu ifadeler, Tanrı’nın gelecek hakkındaki sınırlı bilgisini içermekte, gelecek hakkındaki niyetleri ve amaçlarını kapsamaktadır.⁴³

Açık teistlerden Sanders, Batı dünyasında teizmin çifte kökene sahip olduğunu belirten Owen’ın sözlerine vurgu yaparak, geleneksel teizmin Tanrı tasavvurunun İncil ve Helen felsefesinin ürünü olduğunu belirtmektedir. Batı dünyasında Platon’dan itibaren Helen

³⁸ Mezmurlar 139/1-16.

³⁹ Yeşaya 46/10-11.

⁴⁰ Yeşaya 48/3-5.

⁴¹ 1. Samuel 15/29.

⁴² Richard Rice, “Biblical Support for a New Perspective”, *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, ed. Clark Pinnock vd. (Downers Grove IL: InterVarsity Press, 1994), 14-15.

⁴³ Gregory A. Boyd, *God of the Possible: A Biblical Introduction to the Open View of God* (Grand Rapids: Baker Books, 2004), 22-42.

düşüncesi etkin bir konumda iken, *Arius*⁴⁴ tartışması sonrası İncil düşüncesiyle oluşan yeni bir Tanrı tasavvuru ön plana çıkmıştır. Arius'un "İsa'nın Tanrı'nın oğlu olamayacağı" fikri üzerine birçok tartışma yapılmıştır. Tanrı'nın doğası gereği zamansız, basit, değişmez vb. özelliklere sahip olduğunu dile getiren Arius, İsa'nın ise çarmıha gerilmiş olması, acı ve zamanla bağlantısı vb. özelliklerinden dolayı Tanrı olamayacağını savunmuştur. Bu fikir karşısında, 1. İznik Konsili'nde İskenderiyeli Athanasius'un da aralarında bulunduğu Teslis savunucuları, Tanrı ile İsa'nın "aynı mahiyette" olduğunu dikkat çekmişlerdir. Böylece İsa'nın insani ve ilahi olarak çift tabiatlı olduğu doktrini kabul edilmiştir.⁴⁵

Açık teistlere göre Hristiyanlık dininin klasik Tanrı doktrininin oluşumunda İncil ve Helen düşüncesinin sentezi önemli bir rol oynamaktadır. Tanrı'nın her yönüyle mükemmel olan sıfatları da bu bakış açısının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak açık teistlere göre bu sıfatlar kabul edilemez. Bu hususta Hasker, açık teistlerin "Tanrı'nın basit, etkilenmez, mutlak değişmez ve zamansız oluşu gibi klasik metafiziksel sıfatlarını kabul etmediklerini" dile getirmektedir.⁴⁶

Helen kültürünün geleneksel tasavvurun oluşmasında önemli etkileri olduğunu vurgulayan açık teistler, bu hususta geleneksel tasavvurun oluşmasında önemli rol oynayan Augustine, Aquinas, Boethius vb. düşünürleri incelemişlerdir. Pinnock, Aquinas'ın Tanrı'nın varlığına dair argümanları İncil metinleri yerine Aristo felsefesine

⁴⁴ İskenderiyeli Papaz Arius ya da Areios (280-356)'un fikirleri Hristiyanlık dininin Tanrı tasavvuru noktasında önemlidir. Ariusçuluk ya da Areiosculuk adlarıyla geliştirilen bu düşünce sistemi, kiliseyi yüzyıllar boyunca uğraştırmış, Augustinus gibi birçok kilise bilginlerini Arius'un fikirlerini çürütemek için çaba harcamaya zorlamıştır. Arius, metafizik düşünce sistemi içinde uscu bir anlayışla şöyle demektedir: "Baba-oğul-kutsal ruh üçlemesi Hristiyanlığı üç tanrıçılığa götürür. Bu ise Yunan çok tanrıçılığının bir başka biçimidir. Geleneksel üçlemede birbiriyle kaynaşmış bir güçler eşitliği ileri sürülmektedir. Oysa eldeki İnciller'in açık anlamı Baba'yı tek tanrı olarak kabul eder. Oğul (İsa) bir Tanrı değil, Baba (Tanrı)'nın yarattığı bir varlıktır. Bu da onun Baba'nın gücüyle eşit bir güçte olmadığını açıklar. Bundan dolayı Baba ile Oğul aynı tözden değildirler. Aynı tözden olsalardı aynı derecede yetkin olmaları gerekirdi. Bu ise eşit güçte iki Tanrı kabul etme demektir ve çok tanrıçılıktır. Kaldı ki "Kutsal Ruh" değişmez ve bölünmez. Öyleyse pek açıktır ki Tanrı onu Oğlu'na geçiremez, bölemez. Kutsal Ruh, Tanrı'nın içkin niteliği ve Tanrılık gücüdür, eşdeyişle ondan ayrı ve onun dışında bir güç değildir. Oğul, sonsuz değil sonludur; yaratan değil yaratılandır; etkin değil edilgendir; neden değil sonuçtur. İnciller bize tek Tanrı'nın olduğunu ve bu Tanrı'nın da Kutsal Ruh olduğunu söylemektedirler". Bu konu bk. Orhan Hançerlioğlu, "Ariusçülük", *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976), 1/97-98.

⁴⁵ John Sanders, "Historical Considerations", *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, ed. Clark Pinnock vd. (Downers Grove IL: InterVarsity Press, 1994), 72-80.

⁴⁶ Hasker, "A Philosophical Perspective", 111.

dayandırmasını eleştirir. Çünkü Pinnock'a göre Tanrı, geleneksel teizmde olduğu gibi insana mutlakiyetçi bir yaklaşımla yaklaşmaz, kişisel bir ilişkiye girer. Tanrı, beden sahibi insanlardan farklı olarak eylemde bulunan, seven, tanıyan vb. ilişkisel bir varlıktır. Tanrı normalde bir bedenle ilişkili değildir, ancak bedenlenebilme yeteneğine sahiptir. Eski Ahit'te gördüğümüz gibi, evreni bir tür beden olarak kullanmayı da seçebilir. Bulutlara binebilir ve göklerde yaşayabilir. Bu nedenle zamanın içinde olan ve risk alan Tanrı ile dinlerde anlatılan Tanrı aynı değildir. Pinnock'un asıl hoşlanmadığı şey ise geleneksel düşünceden ziyade İncil'in Helenistik yıkımıdır.⁴⁷

Klasik teizmin çeşitli versiyonlarına dikkat çeken Pinnock, ilahi vahyin mesajını keşfettikten sonra dönemsel yorumlamaların yapılabileceğini dile getirmektedir. Bu hususta bütün büyük teologlar, kendi inançlarına güç vermek için felsefi düşünceyi kullanmışlardır. Pinnock'a göre, Augustine'in kendi dönemine kadar gelmiş olan Helenistik düşünceden yararlanması değerlidir. Bu hususta her dönemde olduğu gibi bu dönemde de, modern felsefi birikimi kullanarak yeni bir Tanrı tasavvuru oluşturmaya ihtiyaç vardır.⁴⁸

Hasker'a göre Parmenides'ten Platon ve Plotinus'a kadar uzanan felsefi yolda, değişime karşı kalıcılık güçlü bir metafizik ve ahlaki tercih konumundadır. Değişikliğin standart dışı olarak görüldüğü bu geleneğin klasik teolojiye yansımaları ise ilahi zamansızlık, basitlik, etkilenmezlik vb. değişimin olmadığı Tanrı'nın sıfatlarıdır. Bu sıfatların Kutsal Kitap'ın muhtevasına uygun olmadığını belirten Hasker, günümüz açısından da makul olmadığını belirtmiştir. Ona göre değişime karşı kalıcılık çok zorlayıcı olmakla birlikte, Tanrı ile ilişkide inanç krizlerine neden olmaktadır.⁴⁹

Açık teistler ilk olarak geleneksel Tanrı tasavvurunun arka planı olarak inceledikleri Helen düşüncesinin Hristiyanlık dinine etkisini ortaya koymuşlardır. İlk dönem kilise babalarının Helen kültürünün etkisiyle oluşturdukları Tanrı tasavvuruna karşı açık teistlerin bakış açısı şu şekilde değerlendirilebilir: Hristiyanlık dininin akidesini oluşturan ilk dönem kilise babaları, kendilerine kadar gelen felsefi birikimden yararlanma, dönemsel değerlendirmeler ve Kutsal Kitap metinleriyle ilişkilendirme noktasında

⁴⁷ Clark H. Pinnock, *Most Moved Mover: A Theology of God's Openness* (Grand Rapids: Baker Academic, 2001), 70-78.

⁴⁸ Pinnock, *Most Moved Mover: A Theology of God's Openness*, 113-114.

⁴⁹ Hasker, "A Philosophical Perspective", 129.

değerli görüşler öne sürmüşlerdir. Ancak İncil metinlerinin oluşturduğu Tanrı tasavvurlarından ziyade, Helen kültürünün bakış açısıyla oluşturmuşlardır. Bu yüzden de İncil perspektifinden uzak ve günümüz açısından da çeşitli sorunlar doğurmaktadır. Teolojik olarak İbrahim, İshak ve Yakup'un Tanrı'sı ile filozofların Tanrı'sı farklıdır. Bu bakımdan Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan Tanrı tasavvurları, Tanrı'nın İsa Mesih'te bedenleşmesi, acı çekmesi vb. olgular, geleneksel Tanrı tasavvuru hakkında soru işaretleri barındırmaktadır.⁵⁰

Açık teistlerin Tanrı tasavvurunun geleneksel Tanrı tasavvurlarından farklı olduğunu belirtmiştik. Onlara göre Tanrı, zamanın içinde, sınırlı her şeyi bilen, dinamik, değişkenlik gösteren, etkilenen vb. özelliklere sahiptir.⁵¹

Açık teistler, görüşlerini desteklemek için Kutsal Kitap'tan birçok pasajı delil olarak sunmaktadır:

1. "İbrahim'in Denenmesi" pasajında, "...Şimdi Tanrı'dan korktuğunu anladım, biricik oğlunu benden esirgemedin."⁵²
2. "Altın Buzağı" pasajında, "Rab, Musa'ya, 'Aşağı in', dedi, Mısır'dan çıkardığın halkın baştan çıktı. Buyurduğum yoldan hemen saptılar... Şimdi bana engel olma, bırak öfkem alevlensin, onları yok edeyim... Musa hemen yere kapanıp tapındı: Sen suçlarımızı, günahlarımızı bağışla!.. Rab, Musa'ya: Senin halkınla bir antlaşma yapıyorum. Onların önünde, dünyada ve öteki uluslar arasında görülmemiş harikalar yapacağım..."⁵³
3. "Dönek İsrail ve Yahuda" pasajında, "Ben Rab, demiştim ki: Ne kadar çok isterdim, seni çocuklarımdan saymayı; sana güzel ülkeyi, ulusların en güzel mülkünü vermeyi! Bana Baba diyeceğini, benden hiç ayrılmayacağını düşündüm. Ama bir kadın nasıl kocasına ihanet ederse, sen de bana ihanet ettin, Ey İsrail halkı!.. Geri dönün Ey dönek çocuklar, dönekliğinizi iyileştireyim..."⁵⁴
4. "İsa ve Vaftizci Yahya" pasajında, "Oysa Yahya tarafından vaftiz edilmeye yanaşmayan Ferisiler'le Kutsal Yasa uzmanları, Tanrı'nın kendileriyle ilgili tasarısını reddettiler."⁵⁵
5. "Çömlekçinin İşliği" pasajında: "Rab bana yine seslendi: Bu çömlekçinin yaptığını ben de size yapamaz mıyım, Ey İsrail halkı? diyor Rab. Çömlekçinin elinde balçık neyse, siz de benim elimde öylesiniz, Ey İsrail halkı! Bir ulusun ya da krallığın

⁵⁰ Pinnock, *Most Moved Mover: A Theology of God's Openness*, 118-119.

⁵¹ Açık teistlerin Tanrı tasavvurları hakkında bilgi vermeden önce bir hususa dikkat çekmek gerekmektedir. Açık teistlerin sistem filozofları gibi hemen her konuda aynı fikirleri savunmaları beklenmez. Benzer fikirlere sahip oldukları "sınırlı her şeyi bilme", "Tanrı'nın zamansallığı" vb. konularda bile nüanslar bulunmaktadır.

⁵² Yaratılış 22/12.

⁵³ Mısır'dan Çıkış 32/7-14..

⁵⁴ Yeremya 3/19-22.

⁵⁵ Luka 7/30.

kökünden söküleceğini, yıkılıp yok edileceğini duyururum da, uyardığım ulus kötülüğünden dönerse, başına felaket getirme kararından vazgeçerim. Öte yandan bir ulusun ya da krallığın kurulup dikileceğini duyururum da, o ulus sözümü dinlemeyip gözümde kötü olanı yaparsa, ona söz verdiğim iyiliği yapmaktan vazgeçerim.”⁵⁶

Yukarıdaki pasajlardan hareketle açık teistler, Tanrı'nın zamanın içinde dinamik olarak yer aldığını, geleceğe yönelik tahminlerinin zorunluluk ihtiva etmediğini, insanın fiilleriyle beraber geleceğin şekillendiğini dile getirmektedirler. Onlara göre geleneksel görüşün Tanrı'sı, Kutsal Kitap'ta anlatılan Tanrı değildir.⁵⁷

1.2. Sınırlı Her Şeyi Bilen Tanrı

Açık teistler, geleneksel görüşe karşı olarak, Tanrı'nın “mutlak kudret” ve “mutlak ilim” sıfatlarına sınırlamalar getirmiştir. Görüşlerini Kutsal Kitap'la destekleyen açık teistler, kötülük problemi karşısında teorilerinin felsefi arka planını oluşturmaya çalışmışlardır. Yukarıdaki bölümde açık teistlerin Kutsal Kitap referanslı yaklaşımlarından söz edilmişti. Şimdi ise anahatlarıyla sınırlı her şeyi bilen Tanrı'dan bahsedilecektir. Tanrı'nın gelecek hakkındaki bilgisi ise kötülük problemi bağlamında üçüncü bölümde ele alınacaktır.

Açık teizmin en önemli özelliklerinden birisi Tanrı'nın “sınırlı her şeyi bilen” olarak vasıflandırılmasıdır. Onlara göre Tanrı'nın gelecek hakkındaki bilgisi koşullu önermeleri kapsamaktadır. Tanrı'nın her şeyi bilmesi, özgür ve ahlaki açıdan insanların sorumlu tutulmasıyla çelişkilidir. Tanrı sadece koşullu olarak insanların ne yapacağını bilir.⁵⁸ Böylece açık teistler, güncelliğini tarih boyunca yitirmeyen kötülük tartışmalarına farklı bir perspektif sunmaya çalışarak insan özgürlüğüne yer açmaya çalışmışlardır.

Tanrı'nın kudretinin sınırlanmasının çok önceleri literatüre girdiğini belirten Bayam, Tanrı'nın bilgisinin sınırlanmasının ise çağdaş dönemde gerçekleştiğini belirtmiştir. Çoğunluğun kabul ettiği Tanrı'nın kudretindeki sınırlamanın mantıksal olarak mümkün olması, çağdaş dönemde özellikle analitik felsefe geleneği içerisinde birçok filozofu harekete geçirmiştir. Bu hususta açık teistlerin yanı sıra Swinburne vb. birçok filozof,

⁵⁶ Yeremya 18/5-10.

⁵⁷ Sanders, “Historical Considerations”, 98.

⁵⁸ IEP, “Open Theism”.

Tanrı'nın bilgisi bağlamında “mantıksal olarak mümkün olanı bilme”nin söz konusu olduğunu ifade etmektedir.⁵⁹

Açık teistlerden Rice'a göre Tanrı, her şeyi bilendir. Ancak mükemmel bilgi “her şeyi bilme” demek değildir. Aksine mükemmel bilgi “bilinmenin mümkün olduğu her şeyi bilmek”tir.⁶⁰ Benzer şekilde Hasker'da, “Tanrı'nın her zaman tüm önermeleri bileceği” ifadesinin, herhangi bir zamanda Tanrı'nın -onları bilmesinin- mantıksal olarak mümkün olan bütün önermeleri bilmesi demek olduğunu belirtmiştir. Hasker'a göre burada ilgi çekici nokta, Tanrı'nın bir anda bildiği, ancak başka bir zamanda bilmediği önermelerin olabileceğidir.⁶¹ Swinburne'e göre her şeyi bilmenin tutarlı bir açıklamasını vermek için, bütün doğru önermeleri biliyor olmamız gerekmez. Eğer Tanrı, “tek tek zamanlarda, o zaman elde etmesi mümkün olan bütün doğru önermeleri bilir ise her şeyi bilen bir varlıktır.”⁶²

Açık teistlerin Tanrı'nın bilgisi bağlamında ileri sürdükleri görüşlerin, “Tanrı'nın bilgisinin sınırlandırılması” anlamına geldiğini ileri süren gelenekselci görüş, birtakım eleştirilerde bulunmuştur. Bu konuda Bayam, geleneksel Tanrı tasavvuruna sahip Kvanvig'in görüşleri bağlamında, gelenekselci yaklaşım ile açık teistlerin -her şeyi bilme- yaklaşımlarını karşılaştırarak konuya açıklık getirmektedir:

“Geleneksel yaklaşımın “zaman” anlayışına göre, Tanrı için gelecek, bir mümkün durum değil, bizzat Tanrı'nın şimdisinde var olan durumdur. Gelecek, mümkün ya da bilinebilen olarak değil, bilinen olarak ifade edilir. Bu nedenle Tanrı için doğru önerme dediğimizde, -bizim için gelecek olan şey, ve açık teistlere göre doğruluk değeri daha tanımlanmamış olan şey- Tanrı'nın ezeli şimdisinde zaten doğru veya yanlış olduğu belli olan bir statüdedir. Oysaki sınırlamacı her şeyi bilme görüşüne sahip olanlarda ise gelecek de gelenekselcilerin her şeye gücü yetme hakkında söylediği gibi, gerçek olanda değil, modal bir tarzda, başka bir mümkün dünyayı ilgilendiren bir durum içerisinde. Çünkü onlar için, Tanrı'nın şimdisi diye bir şey söz konusu olmadığından, onun için de gelecektir. Bu nedenle, bu ayrımı belirtmeden, bu anlayıştan önceki bütün varsayımları aynıymış gibi davranılması gelenekselcilerin değerlendirmesini zora sokmaktadır.”⁶³

⁵⁹ Richard Swinburne, *The Coherence of Theism* (Oxford: Clarendon Press, 1977), 180 akt. Bayam, *Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti*, 150. ; Swinburne hakkında Hasker, şunları söylemektedir: “Swinburne is undoubtedly an open theist. I don't know whether he uses that label; his own views were in public view long before people started talking about “open theism” of “the openness of God.” But I'm certain he would not deny that he is an open theist.” Hasker'la özel iletişimimizden, (Erişim 14 Mayıs 2020).

⁶⁰ Rice, “Biblical Support for a New Perspective”, 46.

⁶¹ Hasker, “A Philosophical Perspective”, 136.

⁶² Ergin Erdem, “Swinburne ve İlahi Zamansallık”, *AÜİFD* 46/2 (2005), 248.

⁶³ Bayam, *Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti*, 164.

Yukarıdaki pasajdan hareketle açık teistlerin “sınırlı her şeyi bilme” ifadesi, kendi bakış açıları çerçevesinde Tanrı, bilgi ve zaman ilişkisi bağlamında açıklabilmektedir. Tanrı'nın bilgisinin sınırlandırıldığına dair tartışmanın bir diğer boyutu ise mantıksal olan her şeyi bilme veya bilinmenin mümkün olduğu her şeyi bilmenin ne demek olduğudur. Tanrı'nın zamansal olarak değerlendirildiği açık teizmde, “Tanrı'nın geçmiş ve geleceğe dair zihninde bulunan temsiller aracılığı ile bilgi sahibi olduğu, ve bu temsillerin yapısının önermeler olduğu, önermenin veya temsilin olduğu yerde inancın da olduğu ifade edilir.”⁶⁴ Bu konuda Pinnock, Tanrı'nın değişen bir dünyayı değişmez bir şekilde bilmesinin, tarihte zamansız bir Tanrı'nın, geçmiş, şimdiyi ve geleceği peş peşe değil bir anda bilmesi demek olduğunu bildirmiştir. Ona göre geleneksel görüşü yansıtan bu fikirlerin hiçbiri İncil'den çıkarılamayacağı kesin olmakla birlikte, bu fikirler İncil-Helen sentezi tarafından üretilmiştir.⁶⁵

1.3. Tanrı ve Zaman İlişkisi

Tanrı'nın önbilgisi ve insan hürriyeti bağlamında Tanrı ve zaman ilişkisi oldukça önemlidir. Açık teistlerde bu konu üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Teist düşünürler arasında Tanrı'nın ezeli bir varlık olduğu konusunda görüş birliği olmasına karşın, ezeliğin nasıl anlaşılması gerektiğine yönelik farklı yorumlar yapılmaktadır.

Geleneksel görüşe göre “basit” bir varlık olarak Tanrı, zorunlu, değişmez, zaman ve mekan dışı, mükemmel bir varlıktır. Anselm, Tanrı'nın zamansızlığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Öyleyse Sen, ne dündün ne de yarın olacaksın, fakat Sen, dün, bugün ve yarın varsın. Veya daha ziyade Sen ne dün, ne bugün ne de yarın varsın, aksine tamamen zamanın dışında varsın. Çünkü dünün, bugünün ve yarının, zamanın dışında bir varoluşu yoktur. Fakat hiçbir şey Sen'siz olamamasına karşılık, Sen, zamanda veya mekanda bulunmazsın, her şey Sen'de var olur. Çünkü hiçbir şey Sen'i kapsayamaz fakat Sen her şeyi kuşatırsın.”⁶⁶

Tanrı'nın zamansızlığını savunanlara göre ise geleneksel Tanrı tasavvuru, gerek kutsal metinler gerekse de Helen kültürünün etkisiyle Tanrı'nın zamansız olduğu doktrinini savunmuştur. Onlara göre tarihi bağlamda zamansızlık doktrinini hakkında Kutsal Kitap'ta

⁶⁴ Bayam, *Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti*, 173.

⁶⁵ John Sanders, “God as Most Moved Mover?” (Erişim 30 Mayıs 2020).

⁶⁶ Alan G. Padgett, *God, Eternity and the Nature of Time*, (Hampshire, London: Macmillan Press, 1992), 48 akt. Engin Erdem, *İlahi Ezelilik ve Yaratma Sorunu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 102.

herhangi bir işaret yoktur. Bu bakımdan zamansızlık tasavvuru erken dönem Hristiyan teolojisinde kabul görmediği söylenebilir.⁶⁷

Açık teistlere göre Tanrı'nın zamansızlığı, Yeni Platoncu geleneğin bir ürünü olmakla birlikte, dördüncü asırdan itibaren teologlar tarafından Yeni Platoncu gelenekten devralınmıştır. Bu konuda Hasker, Patristik felsefenin öncülerinden Origen'in üçüncü yüzyılın başında zamansızlık anlayışını ifade etmiş olduğunu, ancak dördüncü yüzyılın sonunda Augustine ile teolojik anlamda normal bir görünüm haline geldiğini ifade eder. Daha sonra ise evrensel olarak çoğu kişi tarafından kabul edilmiş ve son beş yüz yıldır Katolik ilahiyatçılar tarafından kullanılmaktadır.⁶⁸ Bu konuda Augustine, Boethius vb. teologlardan örnekler sunan Hasker, Tanrı'nın zamansızlığı ifadelerinin kötülük problemini daha da derinleştirdiğini belirtmektedir. Bu konuda Boethius'un şu ifadeleri örnek verilebilir:

“...Bunun üzerine, “Bak görüyor musun, içinden çıkılmaz bir hal alan bu ikilem karşısında, kafam yeniden karıştı” dedim. “Nedir o?” dedi Felsefe, “Gerçi seni neyin rahatsız ettiğini tahmin ediyorum.” “Tanrı'nın her şeyi önceden bilmesi ve iradenin özgürlüğünden söz edilmesi arasında bir çelişki, bir terslik varmış gibi geliyor bana;” dedim, “çünkü, Tanrı her şeyi önceden görüyorsa ve hiçbir şekilde yanılmıyorsa, öngörünün önceden gördüğü her şey olmak zorundadır. Bu yüzden, ezelden beri Tanrı insanların yaptıklarını, hatta düşündüklerini ve isteklerini önceden biliyorsa, irade özgürlüğü diye bir şey olmaz!..”⁶⁹

Tanrı'nın zamansızlığı ve sınırlı bilgiye sahip olması konusunda açık teistlerle benzer fikirlere sahip olan Swinburne, klasik görüşün ezeli ve ebediliği zamansızlık olarak anladığını dile getirir: “Klasik görüşe göre Tanrı, dün, bugün ve yarın var değildir; o sadece kendi zamansız anında vardır. Tanrı'nın hayat sahibi olması, süre ile sınırlı olan, zaman içinde yaşanan bir hayat değildir. Tanrı için tarih ve biyografi kavramlarından söz edilmez. Tanrı, tüm zamanların dışındadır.”⁷⁰ Klasik görüşün bu ifadelerine karşı çıkan Swinburne, Tanrı'nın zamansal olguları zamanüstü ve zamansız bir yolla bildiğini reddeder. Ona göre Tanrı, zamana bağlı olguları, zamanüstü ve değişmez bir bilgiyle değil, ancak zamansal olguların meydana geldiği zaman periyotlarında yer alarak bilir.

⁶⁷ Richard Swinburne, *The Christian God* (Oxford: Clarendon Press, 1994), 138.

⁶⁸ William Hasker, *God, Time and Knowledge* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1989), 1-17.

⁶⁹ Boethius, *Felsefenin Tesellisi*, çev. Çiğdem Dürüşken (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011), 317-319.

⁷⁰ Swinburne, *Providence and the Problem of Evil*, 253 akt. Cafer Sadık Yaran, *Tanrı İnancının Aklılığı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 202.

Dolayısıyla Tanrı, ancak şimdiki zamanda hareket edebilir ve evrendeki hakimiyeti, eyleminin zamanı ile sınırlıdır.⁷¹

Genel olarak açık teistlere göre, anlamlı bir “Tanrı zamansızdır” iddiasını sergilemeye yönelik her teşebbüs zorluklarla karşılaşmaktadır. Onlara göre Tanrı’nın zamansal olaylarla alakasının olmadığını söylemek tutarsızdır. Çünkü, gündelik gerçekliğin bir parçası olarak Tanrı, Kutsal Kitap’ta belirtildiği üzere; tarihte kurtarıcı rolü, dualara karşılık verme vb. birçok yerde kendini göstermektedir. Bunun yanı sıra zamanın içinde yaşayan insanlar olarak, soyut varlıkların zamansızlığından bahsetmek bizlere çok yardımcı olmamaktadır. Hasker’a göre, Tanrı’nın deneyimlerinden bahsederken sonlu insanlar olarak kendi deneyimlerimizden yola çıkarak bahsedeceğiz, ancak hiçbir deneyimimiz zamansız değildir. Bundan dolayı zamansızlığı iddia eden analogiler sadece eksik değil, tamamlanamaz.⁷²

Zamansal Bir Varlık Olarak Tanrı

Tarih boyunca Tanrı’nın zamansallığını savunan Hristiyan, İslam ve Yahudi alimlerin olduğunu dile getiren Sanders, bu konuda birçok örnek sunmaktadır. Şimdiye kadar bulunan en eski (dördüncü yüzyılın sonları) Hristiyan zamansallık savunucusu, kaderciliğe ve determinizme karşı birkaç kitap yazan Calcidius’tur. Calcidius, eserlerinde Tanrı’nın geleceği koşullu olarak bildiğini söylemektedir. Orta Çağ Hristiyan yazarlarından Peter Auriol (on üçüncü yüzyıl) ve Peter de Rivo’da (on beşinci yüzyıl) açık bir gelecek fikrini benimsemektedir. Sanders’e göre bazı İslam âlimleri de dinamik olarak Tanrı’nın her şeyi bildiğini teyit etmişlerdir. Mutezile ekolünün öncülerinden Kadı Abdülcebbar ve Muhammed İkbâl, hem açık bir geleceği hem de açık bir Tanrı’yı teyit etmiştir. Yahudilikte yaygın olarak ele alınan bu görüş, Kutsal Kitap’tan birçok örnek desteklenmekle birlikte, Yahudi âlimi İbn Ezra ve Orta Çağ Yahudi teologları tarafından tartışılmıştır.⁷³

“Eternity” kelimesinin iki tür anlama geldiğini belirten Brian Davies, ilk olarak Tanrı’nın zaman dışı veya zamansız olduğu anlamına geldiğini; ikinci olarak ise sadece Tanrı’nın

⁷¹ Swinburne, *The Christian God*, 138.

⁷² Hasker, *God, Time and Knowledge*, 149-151

⁷³ John Sanders, “Who Has Affirmed Dynamic Omniscience and the Open Future in History?” (Erişim 18 Mayıs 2020).

bir başlangıcı veya sonunun olmadığı, O'nun daima var olduğu ve ilelebet var olmaya devam edeceği anlamına geldiğini açıklamıştır.⁷⁴ Böylece “eternity” kelimesi, Tanrı'nın hem “zamanlı” hem de “zamasız” olduğu anlamına gelmektedir. Tanrı'nın ezeli olmasının yorumu olarak her iki görüş de savunulmaktadır.

Anatilik din felsefe geleneği içerisinde, Tanrı'nın zamanın içinde dinamik bir şekilde rol aldığını iddia eden birçok filozof ortaya çıkmıştır. Zamansal görüşe sahip olanlara göre zamansızlığı savunmak, kutsal metinlerde Tanrı'ya atfedilen -yaratma, bilme, konuşma, bağışlama ve zaman içerisindeki varlıklarla ilişki kurması vb.- özellikleri imkansız hale getirmektedir.⁷⁵

Açık teistlerin zamansallık tasavvuru, Tanrı insan ilişkisi, Tanrı'nın dinamikliği ve durağanlığı, Tanrı'nın önbilgisi ve insan hürriyeti, Tanrı'nın gelecek hakkındaki bilgisi vb. bağlamında değerlendirilmektedir. Açık teistlerce, Kutsal Kitap'ta zikredildiği gibi evrenin yaratıcısı ve devam ettiricisi olarak Tanrı, tarihin içinde yer alması, insanları sevmesi, dualara karşılık vermesi, geleceğe dair sınırlı bilgisi vb. niteliklerden dolayı zamanın içindedir.⁷⁶ Hasker'a göre Tanrı'nın zamansal olması şu şekilde açıklamaktadır:

“Tanrı zamansaldır demek, bizim için olduğu gibi Tanrı için de zaman; geçmiş, şimdi ve gelecek boyutlara sahiptir, demektir. Tanrı için de şimdi, şu anda oluşan şeylerden oluşur; geçmiş olmuş ancak artık olmayacak; gelecek ise henüz meydana gelmemiş şeylerden oluşur.”⁷⁷

Sanders'e göre Tanrı'nın kişisel bir fail olabilmesi için zamansal olması gerekmektedir. Çünkü zamanı bilen ve içerisinde dinamik bir şekilde yer alan Tanrı, değişimlere açıktır. Ona göre Tanrı, tüm geçmiş ve şimdi hakkında kesin bilgiye sahiptir ve geleceği kısmen kesin (kapalı) ve kısmen belirsiz (açık) olarak bilir. Tanrı'nın geleceğe dair bilgisi, meydana geldiği belirlenen olaylara (örneğin, doğal olaylar ve Tanrı'nın karar verdiği her şey) ve olabilecek olayların hangisinin en muhtemel olduğuna dair bilgi içerir.⁷⁸

Zamansal olmanın Tanrı'daki değişimlere ve mükemmel bilgisinde kusura neden olacağı itirazlarına karşı Hasker, Tanrı ile zamansal varlıklar arasındaki ilişkinin olması için,

⁷⁴ Brian Davies, *Din Felsefesine Giriş*, çev. Fatih Taştan, (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011), 171-204 akt. Bayam, *Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti*, 83.

⁷⁵ Erdem, *İlahi Ezelilik ve Yaratma Sorunu*, 148-149.

⁷⁶ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 144-146.

⁷⁷ Bayam, *Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti*, 173.

⁷⁸ John Sanders, “The Eternal Now and Theological Suicide: A Reply to Laurence Wood” *Wesleyan Theological Journal* 45/2 (Fall, 2010), 67-81.

değişimin kaçınılmaz olacağını belirtmektedir.⁷⁹ Zamansız anlayışın ileri sürdüğü mükemmel Tanrı imajını “Anselm’in Bariyeri” olarak tanımlayan Hasker, Tanrı’nın zamansal gerçekleri bildiği halde, bilgisinin zamanda olmamasını eleştirir. Tanrı, zamansal sonuçları olan eylemleri yerine getirdiği halde, eylemlerin kendileri gibi zamansal olmaması Hasker’a göre tutarlı değildir.⁸⁰ Zamansızlığın ve değişmezliğin mükemmellikle eşdeğer tutulmasının doğru olmadığını belirten Hasker, *saat anolojisinden*⁸¹ hareketle değişmenin iyi veya kötü olarak belirtilemeyeceğini vurgulamaktadır.⁸² Hasker’a göre Tanrı’nın mükemmellik anlayışı, Hristiyanlık ve Kutsal Kitap öğretileri bağlamında, Tanrı ve insan ilişkisi, Tanrı’nın zamansal olması vb. çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Genel olarak baktığımızda, klasik teizmde zamansallık, yaratılmış olmanın asli sıfatlarından biridir. Tanrı yaratıcı etkinliğinde tümüyle özgür olmakla birlikte istese yaratmayabilirdi. Burada klasik teistler için sorun, “Tanrı zamanlı hale gelir” iddiasıdır. Yani Tanrı’nın ilk başta zamansız olup, evreni zamanla birlikte yaratmasıyla, Tanrı’nın da zamanlı hale geldiği meselesidir.⁸³ Bu konu hakkında çeşitli çözüm önerileri sunan klasik teistler, zaman ve mekan dışı olarak Tanrı’nın madde ile ilişkilendirilemeyeceğini dile getirmişlerdir. Açık teistler ise “zamansallık” bağlamında, ölçülen zamanı kişisel zamandan ayırmak gerektiğini belirtirler. Kişisel zamanın, yani şuurluluk halinin, Tanrı’nın hayatının her zaman bir parçası olduğunu, zamanın zorunlu olarak Tanrı’dan var olduğunu, onun kısmî irade eylemlerinden olmadığını dile getirmişlerdir.⁸⁴ Açık teistlerin ileri sürdüğü, sınırlı her şeyi bilen ve zamansal bir varlık olan Tanrı, kötülük probleminde karşı çözüm önerisinde avantajlı bir konum sağlamaktadır.

⁷⁹ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 158-159.

⁸⁰ William Hasker, “The Absence of a Timeless God”, *God and Time: Essays on the Divine Nature*, ed. Gregory E. Ganssle - David M. Woodruff (New York: Oxford University Press, 2002), 184-186.

⁸¹ Hasker’a göre bir saatin değişiklik göstermesi, onun mükemmel uyumunda bir eksiklik göstermez. Tanrı ile saat arasında benzerlik kurmak doğru değildir. Çünkü Tanrı’da meydana gelen değişiklikler ile saatteki değişiklikler benzer anlamlara gelmez. Ona göre Tanrı’da değişiklikler olmakla birlikte, saatte olduğu gibi, değişen bir durumu basitçe “izlemenin” ötesinde bir anlam barındırır. Yanlış bir şey yaptığım zaman, Tanrı yanlış bir şey yaptığımı bilen bir duruma gelir ve bu Tanrı’daki bir değişikliktir. (On dakika önce yanlış bir şey yaptığımı bilemezdi, çünkü on dakika önce yanlış bir şey yapmıyordum.) Bu konuda bk. Hasker, “A Philosophical Perspective”, 132.

⁸² Hasker, “A Philosophical Perspective”, 132-133.

⁸³ Brian Leftow, “Ezeliyet”, çev. İbrahim Bor, *Geleneksel ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesine Dair Okumalar I*, ed. Recep Alpyağıl (İstanbul: İz Yayınları, 2011), 676-686.

⁸⁴ Bayam, *Açık Teizm Bağlamında Tanrı’nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti*, 208.

Açık teizmin Tanrı tasavvurları hakkında birçok eleştiri yapılmıştır. Bruce A. Ware, açık teizmi ele aldığı eserinde, açık tesitlerin Tanrı'nın mükemmelliğine onarılamayacak şekilde zarar verdiğini dile getirmektedir. A.W.Tozer'in aşağıdaki sözlerini aktaran Ware, Tanrı hakkındaki sapkın düşüncelerin kısa sürede ortaya çıktığını ve zamanla dinin inanç esaslarına zarar verdiğini vurgulamaktadır. Tozer'e göre, "Putperestliğin özü, Tanrı hakkında O'na layık olmayan düşüncelerin ileri sürülmesidir. Bu düşünceler zihinde başlar ve açık bir ibadet eyleminin gerçekleşmediği yerlerde mevcut olabilir." Bu pasajdan hareketle Ware, Yahudilik ve Hristiyanlık tarihinden örnekler sunarak Tozer'in görüşlerini doğrulamaktadır. Açık teizmin Tanrı'sının yarattıklarına benzediğini belirten Ware, aynı şekilde insanların da Tanrı gibi görünmeye zorlandığını vurgulamaktadır. Bu hususu açık teistlerin Tanrı'nın bilgisi ve dua konusundaki fikirleriyle bağdaştıran Ware, -açık teistlerin yapmaya çalıştığı şeyin- insanların kendi kaderlerinden biraz daha sorumlu hissetmek ve tarihin sonucunu daha fazla şekillendirme girişiminde bulunma isteği olarak açıklamıştır. Ware'e göre Tozer, açık teizmin ortaya çıktığı dönemde yaşamış olsaydı, muhakkak açık teizmin putperestliğin yeni bir formu olduğunu söylerdi. Ona göre günümüzde Hristiyanlık üzerindeki en ağır yükümlülük, -kendi neslimiz ve gelecek nesiller için- Tanrı kavramını sapkın fikirlerden arındırmak ve mükemmelliğe yükseltmektir.⁸⁵

1.4. Açık Teizm ile Süreç Teolojisi'nin İlişkisi

Felsefe tarihi boyunca değişim ve sürekliliği esas alan birçok görüş ortaya koyulmuştur. Herakleitos, şeylerde sürekli bir akışın varlığını ileri sürerken; Milet ekolü, değişimin ardındaki değişmeyi arama girişimlerine yoğunlaştı. Platon, mutlak ve değişmez olan şeyin fiziksel bir madde olmadığını ve bu alemde olmadığını belirtmiştir. Aristoteles ise evrendeki her oluşun, formun maddeye şekil kazandırmasıyla meydana geldiğini belirtmiştir. Değişim ve sürekliliği esas alarak felsefe tarihinde birbirinden farklı iki büyük felsefi anlayışı birleştiren ise Whitehead'dır.⁸⁶

Açık teizm ile süreç teolojisi birçok benzer görüşlere sahip olduğu için birbirine karıştırılmaktadır. Whitehead'ın metafizik anlayışı bağlamında ortaya çıkan süreç teizmi, sınırlı her şeyi bilen ve zamansal bir varlık olan Tanrı tasavvurlarının yanı sıra liberteryen

⁸⁵ Bruce A. Ware, *Their God Is Too Small: Open Theism and the Undermining of Confidence in God* (Wheaton: Crossway Books, 2003), 127-129.

⁸⁶ Mevlüt Albayrak, *Tanrı ve Süreç*, (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2001), 24-25.

özgür irade ve Tanrı'nın sevgisine verdikleri önemden dolayı açık teizmle karıştırılmaktadır. Bu probleme dikkat çeken açık teistler, kendilerini Kutsal Kitap temelli "açıklık teolojisi" olarak ifade etmişler, ve Tanrı'nın önbilgisi ile insan hürriyetinin bağdaşıp bağdaşmadığı problemine odaklanmışlardır. Hasker'ın kötülük problemini ele alırken açık teizm ile süreç teizmini karşılaştırması, farklılıkları gözler önüne sermekle birlikte, bu bölümde açık teizm ile süreç teizminin ilişkisini ele almamızı zorunlu kılmıştır.

20. yüzyılda fizik alanında gelişmelere uygun olarak fiziksel realitenin bir yorumunu kendi metafizik anlayışına uygulayan Whitehead, bu metafizik ilkelere uygun olarak yeni bir Tanrı tasavvuru geliştirmeye çalışmıştır. Bu metoduyla birçok noktada geleneksel Hristiyan teolojisinden ayrılan Whitehead, Hristiyan teolojisinin zorunlu, tamamen bağımsız, değişmez ve bütün gücü elinde bulunduran Tanrı anlayışına karşı; çift kutuplu, dinamik, dünya ile ilişkide bulunan ve dünyada ikna edici kozal bir fail olarak kullarıyla birlikte tecrübe dünyasını zenginleştiren bir Tanrı anlayışı ortaya koymuştur.⁸⁷

Açık teizm ile süreç teolojisinin Tanrı tasavvurları başta olmak üzere, insan özgürlüğü, sınırlı Tanrı, zamansallık gibi birçok konuda benzer fikirleri dile getirmesi, birtakım sorunlara neden olmaktadır. "Açık teizmin süreç teolojisi ile ilişkisi nedir?" sorusunu ele alan Pinnock, bu sorunun bazı benzerliklerden dolayı haklı, bir yönüyle de stratejik bir soru olduğunu belirtmektedir. Ona göre klasik görüşe sahip olanlar, heretik gördükleri süreç teolojisi ile açık teizmi aynı kategoride değerlendirerek, olumsuz bir bakış açısı sunmak istemişlerdir. Açık teizmi savunan biri olarak, Hegel, Pierre Teilhard de Chardin ve Whitehead'ın görüşlerine saygı duyduğu belirten Pinnock, açık teizm ile süreç teizmi arasında dialog kurulabileceğini belirtir. Ona göre açık teizm ile süreç teolojisinin ortak özelliklerini şu şekilde sıralanmaktadır:

"(1) Tanrı'nın sevgisini öncelik haline getirme, (2) Liberteryen insan özgürlüğünü savunma, (3) Geleneksel teizmi eleştirme, (4) Dinamik bir Tanrı anlayışını savunma, (5) Tanrı'nın dünya ile sadece rasyonel değil, gerçek ilişkilerde bulunduğunu iddia etme, (6) Tanrı'nın bilinmesi mümkün olan şeyleri bilmesi, (7) Teolojik inançları şekillendirmede felsefenin değerini takdir etme, (8) Wesleyan-Arminian geleneğine olumlu bağlanma."⁸⁸

⁸⁷ Mevlüt Albayrak, "Özet", *Tanrı ve Süreç*, (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2001).

⁸⁸ Pinnock, *Most Moved Mover: A Theology of God's Openness*, 142-143.

Pinnock, her ne kadar ana hatlarıyla bu benzerlikleri belirtmiş olsa da içerik olarak birçok farklılık mevcuttur. Süreç teolojisi, Whitehead'ın metafizik anlayışına dayanan doğal bir teolojiyken; açık teizm, gelişmiş bir felsefi şemaya mecbur bırakılmamış İncil teolojisidir.⁸⁹

Hasker'a göre, pananteizm ya da süreç teolojisi olarak adlandırılan görüş ile klasik teizm arasında birçok ortak noktanın bulunması gerekir. Çünkü süreç teolojisi, klasik teizmin gözden geçirilmiş versiyonu olarak ortaya çıkmıştır. -Pananteizm Hartshorne'a göre *neo-klasik teizm* olarak adlandırılır.- Her ikisi de hem evrenin kaynağı ve sürdürücüsü hem de insan yaşamının zenginleştiren içerik ve amaçlar dahilinde yüce bir Tanrı'yı teyit eder.⁹⁰ Ancak açık teizm ile süreç teizmi arasında önemli kavramsal farklar vardır. Whitehead'ın Tanrı'sı teistik anlamda bir yaratıcı Tanrı değildir. Whitehead'ın anlayışında Tanrı, ontolojik olarak dünya ile birbirine bağlı ve karşılıklı ilişki içerisinde iken; klasik teizmin Tanrı'sı, ontolojik olarak dünyadan bağımsız bir varlıktır. Bu bakımdan evrenin Tanrı tarafından yoktan var edildiği kabul edilmez. Daha geniş bir ifadeyle yoktan yaratma, süreç teolojisi içerisinde yer almaz. Whitehead'a göre Tanrı, bütün yaratıklardan önce değil, bütün yaratıklarla beraberdir. Tanrı ve evren arasındaki ilişki ise şu şekildedir: Tanrı dünyayı yaratamaz, klavuzluk yapar ve onu korur.⁹¹

Süreç teistleri genellikle Tanrı'nın gücünü "her şeye gücü yeten" olarak tanımlamazlar. Ancak onların tasvir ettiklerine göre Tanrı, zayıf ya da güçsüz de değildir. Tanrı, var olan tüm güce sahip değildir; ancak herhangi bir varlığın sahip olabileceği en fazla güce sahiptir. Bu gücü zayıflık olarak görmek, ikna edici sevginin amaçlarına ulaşma yeteneğini küçümsemek için çok ağırdır.⁹²

Süreç teolojine göre sevgi, modern dünyanın kaybettiği Tanrı'yı bulabilmenin en önemli yoludur. Bu konuda Whitehead'ı takip eden Hartshorne'a göre sevgi, ibadetin zorunlu objesi olması gerekir. Tanrı, ilkece zorunlu olarak, sevgi olmalıdır. Aynı zamanda sevgi sonsuz olup, ezelidir. Tanrı'nın sevgisi değişebilir olup, her bir yaratığın tecrübesini paylaşan Tanrı, her bir yaratığa cevap verir. Ayrıca Tanrı, her şeyin Tanrı'sı olsa da,

⁸⁹ Pinnock, *Most Moved Mover: A Theology of God's Openness*, 144.

⁹⁰ William Hasker, *Metaphysics: Constructing a World View* (Downers Grove IL: InterVarsity Press, 1983), 114.

⁹¹ Albayrak, *Tanrı ve Süreç*, 112-116.

⁹² William Hasker, "The Problem of Evil in Process Theism and Classical Free Will Theism", *Process Studies* 29/2 (Fall-Winter 2000), 194-208.

gerçek olmayan şeyin Tanrı'sı değildir. Yani Tanrı, pratikte tamamen seven olmak için her bir duruma uygun bir şekilde cevap vermelidir.

Süreç teolojisinin yaratma ve sevgi kavramına yüklediği bu anlama karşı çıkan açık teistler, yoktan yaratmayı Tanrı'nın bir lütfu ve cömertliği olarak görürler. Onlara göre, Tanrı'nın aşkınlığı korunmakla birlikte, Tanrı ve yarattıkları arasındaki ilişki süreç teolojisi gibi zorunlu değil gönüllüdür. Ayrıca açık teistler, süreç teolojisinin iddia ettiği, Tanrı'nın maddeyle bir tür dualist ilişkide bulunma, ontolojik olarak dünyaya bağımlı olma ve her zaman deneyimleyeceği bir dünyaya sahip olma vb. görüşleri reddeder.⁹³ Açık teizmde ise Tanrı, -her ne kadar insanların da dahil olduğu bir dünya anlayışına izin vermiş olsa bile- tek hakikattir.⁹⁴ Onlara göre dünya, ontolojik olarak Tanrı'ya bağımlı iken, Tanrı'nın var olmak için dünyaya ihtiyacı yoktur. Tanrı özünde sever ve dünya (herhangi bir dünya) onun sevgisinin nesnesidir, ancak yaratma bir zorunluluk değil, bir armağan olarak kalır. -Bu anlamda açık teistler, geleneksel tasavvurdan kopmamışlardır.- Açık teizmde Tanrı için tamamen başka bir şey yapmak mümkün olmakla birlikte, Tanrı'nın tercihi dolayısıyla böyle bir dünya yaratmıştır⁹⁵

Açık teizm ile süreç teolojisi arasındaki ilişki bağlamında ele aldığımız bu bölüm, farklı temellerde benzer fikirlerin çıkabileceğini gözler önüne sermektedir. Whitehead'ın metafizik düşüncesi üzerine inşa edilen süreç teizmi ile Kutsal Kitap merkezli açık teizm, birçok konularda benzer fikirlerle sahiptir. Ancak gerek kendi teolojilerini tanımlarken, gerekse karşılıklı eleştiriler, birçok farklılığı gözler önüne sermektedir. Süreç filozofları kendilerini -Hartshorne'un da ifade ettiği üzere- *neo-klasik teizm* olarak adlandırırken; açık teizmi, geleneksel teizmin bir şekli olarak ifade etmişlerdir.⁹⁶ Kötülük problemi konusunda açık teizm ile süreç teizmi arasındaki farklar tekrar değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

⁹³ Pinnock, *Most Moved Mover: A Theology of God's Openness*, 144.

⁹⁴ Albayrak, *Tanrı ve Süreç*, 213-216.

⁹⁵ Pinnock, *Most Moved Mover: A Theology of God's Openness*, 144-145.

⁹⁶ Pinnock, *Most Moved Mover: A Theology of God's Openness*, 145.

BÖLÜM 2: AÇIK TEİZM'DE KÖTÜLÜK PROBLEMİ

Felsefe tarihi boyunca kötülük problemine karşı çözüm odaklı birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda ilk olarak kötülüğü anlamaya yönelik doğal, ahlaki, metafiziksel vb. olarak sınıflandırmaya gidilmiştir. Daha sonra ise mevcut bilgi birikimi çerçevesinde varoluşsal, mantıksal, delilci vb. kötülük yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Çözüm odaklı bu çalışmalarda en önemli sorun ise geleneksel teist anlayışın her yönüyle mükemmel olan Tanrı tasavvuru ile kötülüğün uzlaşmaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak giriş bölümünde kötülük probleminin arka planına dair bilgilendirmelerde bulunuldu. Birinci bölümde ise açık teistlerin geleneksel Tanrı tasavvurlarına yönelik eleştirileri ve kendi Tanrı tasavvurları hakkında açıklayıcı bilgiler vermeye çalışıldı. Böylece açık teistlerin kötülük problemine bakış açısının arka planı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca açık teistler ile süreç teolojinin karşılaştırmalı olarak ele alındığı bu bölüm, benzer düşünceler ileri sürmenin temeldeki farklılığı gözardı edemeyeceğini gözler önüne sermektedir.

Kötülük problemine karşı yapılan çözüm odaklı çalışmalara dikkat çeken Hasker, bu çalışmaların pratik hayatta kötülüğü azaltmadığını hatta bu konudaki tartışmaları artırdığını belirtmiştir. Ona göre kötülük problemi, “ateistlerin, teistik inanca yönelik saldırılarında en güçlü silahı olmakla birlikte, inanç içi birçok tartışmanın da sebebidir.”⁹⁷ Bu problem karşısında oldukça tutarlı hareket eden açık teistler, “her şeyi bilme” ifadesinin Tanrı'nın bilinebilecek –mantıklı olan- her şeyi bilmesi olarak ifade etmişlerdir. Böylece determinizmi ve takdir öğretisi bağlamındaki bağdaşırıcı anlamdaki özgür iradeyi reddetmişlerdir. Tanrı'nın insanlara liberteryan anlamda özgür irade bahşederek risk aldığını beyan eden açık teistler, Tanrı'nın geleceğe açıklığı ve risk alması bağlamında kötülük problemini ele almışlardır. Bu bölümde ilk olarak özgür irade ve determinizm bağlamında, bağdaşırıcılık ve bağdaşmazcılık, geleceğin “açık” görünümü, dua ve kehanet vb. hakkında bilgilendirmeler yapılacaktır. Daha sonra ise Tanrı'nın risk alması bağlamında, Hasker'ın ele aldığı şekilde açık teizm ile süreç teolojisini karşılaştırarak kötülük problemini hakkında bilgi verilecektir. Son olarak ise Hasker'ın oluşturduğu özgür irade teodisesi bağlamında açık teistlerin kötülük problemine yönelik çözüm önerileri değerlendirilmektedir.

⁹⁷ Hasker, “The Problem of Evil in Process Theism and Classical Free Will Theism”, 194.

2.1. Açık Teizm’de Özgür İrade ve Determinizm

Düşünce tarihi boyunca birbirine karşıt olarak kullanılan özgür irade ile determinizm; Tanrı, âlem ve insan ilişkisi bağlamında hayatı anlama ve anlamlandırma yönünden büyük öneme sahip olmuştur. Açık teistlere göre, geleneksel Tanrı tasavvurunun mükemmel Tanrı tasviri birçok soruna kaynaklık etmektedir. Ayrıca kötülük problemi noktasında da teologları zor durumda bırakmaktadır. Bu bakımdan Tanrı’nın önbilgisi ve insan hürriyeti bağlamında sistemli ve tutarlı bir bakış açısı oluşturan açık teistler, liberteryan özgür irade ve geleceğin Tanrı’ya açık olması bağlamında kötülük problemine alternatif bir bakış açısı sunmaktadır.

Açık teistler, “Gerçekten özgür müyüz?” ile başlayan soruların sadece teorik olarak filozofların veya teologların ele aldığı literatür incelemesinden ibaret olmadığını vurgulamışlardır. Onlara göre bu soruya verilen “hayatın her alanını kapsayan seçim özgürlüğü” yanıtı çok değerlidir. İnsanların eylemlerindeki -iyi yaptıkları zaman övgüyü ve ödülü hak etmeleri, kötü yaptıkları zaman ise suçlama ve cezaya düştükleri- karşılığın ancak özgür oldukları zaman doğru olabileceğinin akla yatkın olduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre özgür irade, insanın tam bir seçme özgürlüğünün bulunduğu liberteryan özgür irade şeklinde açıklanmaktadır.⁹⁸

Felsefi bir kavram olarak özgür irade, sözlükte, “irâde-i cüz’iye, ihtiyâr, irâde-i muhtâre; istencin özgür oluşu; insanın isteme ve karar verebilme özgürlüğü”⁹⁹ anlamlarına gelmektedir. Din felsefesinde kullanılan bir kavram olarak, “zorunlulukçuluğun (determinizmin) karşısında yer alan ve insanın iradesine mutlak bir özgürlük tanıyan, bilinçli insan eyleminin basit nedensel terimlerle açıklanamayacağını öne süren öğretisi”¹⁰⁰ anlamında kullanılmaktadır.

Genellikle özgür irade tartışmaları determinizm hakkında yapılan yorumlar bağlamında şekillenmektedir. Aşağıda açıklayacağımız üzere determinizmin farklı türleri mevcut olmakla birlikte, tek bir anlamda “zorunluluk” olarak ifade etmek yanlış anlamalara neden olmaktadır. Doğa bilimlerindeki determinizmin insan eylemlerini kapsayıp

⁹⁸ Hasker, *Metaphysics: Constructing a World View*, 30-32.

⁹⁹ Orhan Hançerlioğlu, “Elindelik”, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976), 2/38.

¹⁰⁰ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005), 1307.

kapsamaması, *fatalizme*¹⁰¹ yol açıp açmaması yönünden değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Determinizm sözlükte “1- (Doğa bilimlerinde) Evrende bütün olup bitenlerin nedensellik bağlantısı içinde belirlendiğini öne süren görüş. 2- (Teolojide) Evrendeki olayların yanı sıra insanın iradesini de Tanrı'nın belirlediğini öne süren öğreti. 3- (Ahlak felsefesinde) İnsanın isteme ve eylemlerinin iç ve dış nedenlerle belirlenmiş olduğunu, dolayısıyla salt bir irade özgürlüğü olmayacağını savunan görüştür.”¹⁰² olarak tanımlanmaktadır. Hasker ise determinizm kavramını şu şekilde açıklamaktadır: “Meydana gelen her olayın, yeterli koşulları veya nedenleri olan önceki olaylar ve koşullar vardır. Böylece bu önceki şartlar ve koşullar göz önüne alındığında, o olayın gerçekleşmemesi imkansızdır.”¹⁰³

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, farklı türlere ayrılan determinizmi “zorunluluk” anlamını ihtiva ettiğini kabul etmek yanlıştır. Ayrıca fatalizm ve determinizm kavramlarını birbirinin yerine kullanmak da çelişki oluşturmaktadır. Bu konuda Mehmet S. Aydın, determinizmi “ılımlı” ve “katı” olarak ayırdıktan sonra, ılımlı determinizm ile katı determinizmi (fatalizmi) karıştırmamak gerektiği belirtmiştir. Ona göre determinizm de tam bir zorunluluktan bahsedilemezken, fatalizm zorunluluk ihtiva eder. Aydın bu ayrımı şu şekilde açıklamaktadır:

“Determinizm prensibi, basit bir ifadeyle söyleyecek olursak, her olayın birtakım yakın ve uzak sebeplere bağlı olarak ortaya çıktığını, ortaya çıktıktan sonra da bu kez bizzat o olayın birtakım başka olaylar için bir sebep olduğunu ve bütün olup bitenlerin ‘kozal bir açıklama’sının yapılabileceğini -en azından teorik bir imkan olarak- kabul eder. Bu olaylar bizim fiillerimiz neticesinde ortaya çıkıyorsa, biz de sebepler arasında yer alırız. Yani bir determinist, bu olaya büyük çapta ben sebep oldum, diyebilir; fakat fatalist bunu söyleyemez. Ona göre kendi yapıp etmeleri de dahil, her şey harici güçlerin tesirleriyle olmaktadır.”¹⁰⁴

Açık teizm açısından insan hürriyeti ve determinizmle ilgili en önemli sorun, Tanrı'nın önbilgisi ile insan hürriyeti meselesidir. Hasker, kötülük problemini ele alırken de özgür irade kavramının bu probleme verilebilecek en önemli yanıt olduğunu dile getirmektedir. Ancak nitelikli bir çözüm için şu soruların irdelenmesi gerektiğini belirtir: “Tam olarak

¹⁰¹ Fatalizm (Yazgıcılık): Evrenin ve insanın önceden belirlenmiş olduğunu ve bu önceden belirlenmişliğin insanlarca değiştirilemeyeceğini ileri süren anlayışı dile getirir. Bu konuda bk. Orhan Hançerlioğlu, “Yazgıcılık”, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976), 7/271-272.

¹⁰² Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 1998), 30.

¹⁰³ Hasker, *Metaphysics: Constructing a World View*, 31.

¹⁰⁴ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2002), 162.

özgür irade nedir? Kifayetli bir teodise için özgür irade neden temel bir unsurdur? Özgür iradenin, Tanrı'nın âlemi idare etmesi bağlamında tazammun ettiği (içerdiği) hususlar nelerdir?"¹⁰⁵

Bağdaşıcılık ve Bağdaşmazcılık

Peterson'a göre geleneksel teizmin farklı türleri, kendi aralarında süreç teizmine karşı Tanrı'nın "kâdir-i mutlak" olduğu konusunda hemfikirdir. Bunun yanı sıra onlar, Tanrı'nın insanı yaratırken "özgür iradeyle" donattığı önermesini de ana hatlarıyla kabul etmektedirler. Ancak, bu özgürlüğün anlaşılması noktasında önemli ölçüde birtakım farklılıklar mevcuttur. Filozoflar arasında hakim olan iki ana özgür irade anlayışı bulunmaktadır. Bunlar: Bağdaşıcı (compatibilist) özgür irade ve bağdaşmazcı –açık teistler bağdaşmazcı özgür iradeyi liberteryan özgür irade olarak adlandırmaktadır- özgür iradedir.¹⁰⁶

Düşünce tarihinde en yaygın özgür irade yaklaşımlarından birincisi bağdaşıcılıktır. Spinoza, Hume ve Schopenhauer gibi düşünürler tarafından geliştirilmekle birlikte, özgürlüğün, nedensellik ve hatta determinizmle bağdaşabilir olduğunu, ikisi arasında hiçbir çelişki bulunmadığını dile getiren ahlak görüşü olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁷ Bağdaşıcı özgür iradeye göre, bir insan, fiillerini şu gerekçelere göre karşılıyorsa "özgürdür":

"(1) Fiilin doğrudan nedeni, öznenin zatına dahil olan bir arzu, istek veya niyet olmalıdır; (2) fiilin yapılmasını mecbur kılan harici bir hadise veya şart olmamalıdır; ve (3) öznenin farklı bir şey yapmış olmayı seçmiş olması durumunda -yani, herhangi bir durumda yapmayı en çok istediğimiz şeyi yapmakta özgür isek- öyle yapabilmiş olması gerekir. Eğer bu ölçütler yerine getirilirse, "bağdaşıcı" özgürlük olur. Özgür iradenin, determinist nedensellikle bağdaşır olduğu kabul edilir."¹⁰⁸

Hasker'a göre bağdaşıcılık, yaptığımız her şeyin nedensel açıdan en güçlü saikle (psikolojik determinizm) veya fiziksel nedenlerle belirlendiği iddiasıyla mantıken bağdaşmaktadır. Ayrıca bu görüş teolojik determinizmle de bağdaşmaktadır ki, buna göre yaptığımız her şey, değişmez ilahi takdirle -bazılarının mutlak ilahî hükümlerle diye tasvir edeceği şey ile- belirlenmektedir. Bağdaşıcılara göre, bu kadim kader ve özgür

¹⁰⁵ William Hasker, "İnsanın Özgürlüğü ve Kötülük Problemi", çev. Fehrullah Terkan, *AÜİFD* 53/1 (2012), 184.

¹⁰⁶ Peterson vd., *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Bir Giriş*, 249.

¹⁰⁷ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 191.

¹⁰⁸ Peterson vd., *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Bir Giriş*, 249.

irade problemi, aslında bir sorun teşkil etmez. Onlara göre biz, tam olarak Tanrı'nın bizim yapmamızı takdir ettiği şeyi yapmayı özgür bir şekilde seçmekteyiz.¹⁰⁹ Bu konu, evrende her şeyin zorunlulukla ortaya çıktığını savunan Spinoza'nın fikirleriyle özetlenmektedir:

“Özgürlük sıfatını yalnızca, ölçüp biçme ve bilinçli tercihlerin sonucu olan ve dolayısıyla ahlaki öznenin kendisinden kaynaklanan eylemler için kullanırsak, bu anlamda yalnızca Tanrı'nın özgür olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bundan dolayı, ikinci bir özgürlükten daha söz etmek durumundayız; bu bağlamda, anladığımız, nedenini bildiğimiz olaylarla anlamadığımız, nedenini bilmediğimiz olaylar arasında bir ayırım yapmamız gerekir. İşte bu çerçeve ve özgürlüğün insan için söz konusu olan anlamı içinde, bizim, eylemlerimizin nedenleri hakkında uygun ve doğru bir fikre sahip olduğumuz ölçüde, özgür olduğumuz söylenebilir. Özgürlüğün bir derecesi vardır ve zorunluluğun bilincinde olmakla belirlenir.”¹¹⁰

Hasker'a göre bağdaşırıcı özgür irade görüşü çağdaş filozoflar arasında önemli ölçüde bir geçerliliğe sahiptir. Bu görüş, Tanrı'nın takdirinin meydana gelen her şeyi belirlediğini ileri süren güçlü bir ilahî hükümlerlik görüşünü sürdürmek isteyen teologlara da cazip gelmektedir. Ancak bağdaşırıcı özgür irade görüşünden kaynaklanan oldukça güçlü bir teolojik zorluk bulunmaktadır. Çünkü mutlak ilahî hükümlerlik ve takdir öğretisi bir araya getirilince, Tanrı'nın, bu dünyadan olduğu şekliyle tamamen hoşnut olması ve herhangi bir yönden değiştirmek isteyeceği tek bir olgunun olmaması gerekir. Hasker'a göre bu çıkarımsal sonuç büyük kötülükler karşısında ürpertici bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum hayatında karşılaştığımız cinayetler, çocuk öldürme olayları, tecavüz vb. birçok kötülüğün Tanrı'nın arzusu dahilinde meydana gelmesi anlamına gelmektedir. Bu durum geleneksel teizm için kötülük problemine karşı içinden çıkılamayacak bir hal almaktadır.¹¹¹ Hasker'a göre determinizm aleyhinde Kutsal Kitap'tan şu pasaj sunulabilir:

“İsa'nın Kudüs hakkındaki feryadı/ağıdı” pasajında: “Ey Yerusolim! Peygamberleri öldüren ve kendilerine gönderilenleri taşıyan Yerusolim! Tavuğun civcivlerini kanatları altına topladığı gibi, ben de kaç kez senin çocuklarını yanımda toplamak istedim, ama siz istemediniz.”¹¹²

Yukarıdaki pasajdan ve birinci bölümde açık teizmin Tanrı tasavvurlarını yansıtan pasajlardan hareketle açık teistler, Tanrı'nın daima olmasını istediği şeyin olmadığını dile getirmişlerdir. Onlara göre bu pasajlar bağdaşırıcı özgür irade anlayışını çıkmaza sokmaktadır. Hasker'a göre, her ne kadar bağdaşırıcı özgür irade çağdaş filozoflar

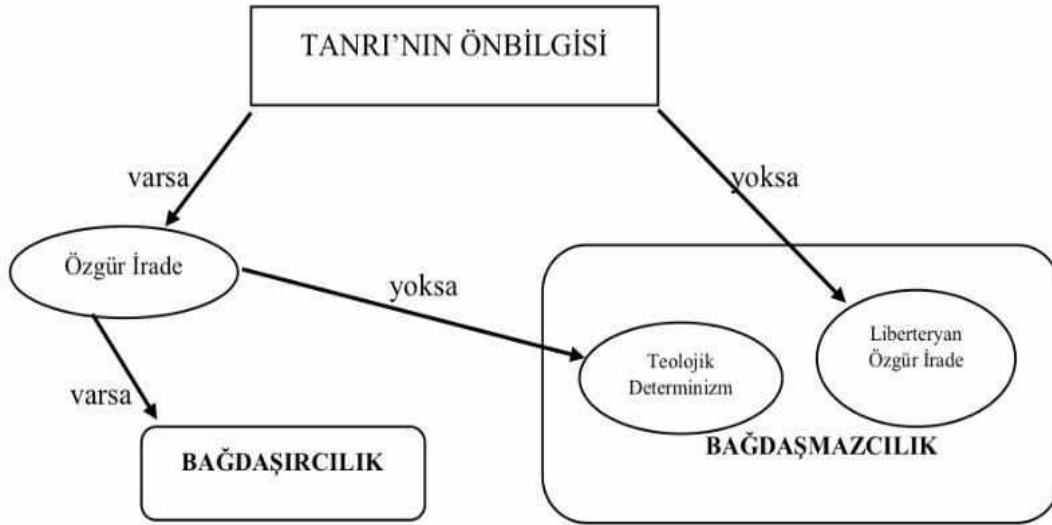
¹⁰⁹ Hasker, “İnsanın Özgürlüğü ve Kötülük Problemi”, 184-185.

¹¹⁰ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 192.

¹¹¹ Hasker, “İnsanın Özgürlüğü ve Kötülük Problemi”, 186-187.

¹¹² Matta 23/37.

arasında önemli ölçüde bir geçerliliğe sahip olsa da, Hristiyan filozofların ekseriyeti bağdaşırıcı görüşü reddetmekte ve bağdaşmazcı/liberteryan özgür irade anlayışını savunmaktadır. Bunun sebebi ise bağdaşırıcı anlamda özgür iradenin, kötülük problemine karşılık vermede hiç yardımcı olmadığı, hatta kötülük problemine aklen anlaşılabilir bir cevap vermeyi imkansız kılmasıdır.¹¹³ Bağdaşmazcılık hakkında bilgi vermeden önce, bağdaşırıcılık ve bağdaşmazcılık arasındaki farklılık, Bayam'ın oluşturduğu şekil üzerinden aşağıdaki gibi sunulabilir:

Şekil 1: Bağdaşırıcılık ve Bağdaşmazcılık

Kaynak: Emine Gören Bayam, *Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 14.

Yukarıda açıkladığımız üzere Hasker bağdaşırıcılık, her şeyin nedensel açıdan en güçlü saikle (psikolojik determinizm) veya fiziksel nedenlerle belirlendiğini iddia eder. Başka bir deyişle mutlak ilahî hükümranlık ve takdir öğretisiyle, Tanrı'nın olduğu şekliyle bu dünyadan tamamen hoşnut olması ve herhangi bir yönden değiştirmek istememesi anlamına gelmektedir. Açık teistlere göre bu bakış açısı, kötülük problemi açısından birçok probleme neden olmaktadır.

Bağdaşmazcılık ise kendi içinde teolojik determinizm -katı determinizm- ve liberteryan özgür irade olarak ikiye ayrılmaktadır. Hasker'a göre *özgür irade teizmi*¹¹⁴ ile teolojik determinizm, Tanrı'nın özgürlüğü noktasında farklı düşünmezler. Aralarındaki farklılık

¹¹³ Hasker, "İnsanın Özgürlüğü ve Kötülük Problemi", 185.

¹¹⁴ Genellikle Hasker eserlerinde açık teizmi, liberteryan özgür irade veya özgür irade teizmi olarak açıklamaktadır.

çoğu kişinin sandığından daha azdır. Bu konuda Tanrı'nın kudret sıfatını ve mutlak ilmini örnek gösteren Hasker, şu şekilde açıklamaktadır:

“Gerçek özgür yaratılanlar içeren âlem, Tanrı'nın pozitif olarak kontrol edemediği - ki bunlar Tanrı'nın kullarının seçimleridir- bazı olayların var olduğu âlemdir... Her iki görüş (özgür irade teizmi ve teolojik determinizm) şu gerçeği takdir eder: Tanrı liberteryan anlamda özgür kişiler yaratırsa, geleceğin kapsamlı bilgisine sahip olmayacaktır. Eğer böyle kişiler yaratmamışsa, geleceğin kapsamlı bilgisine sahiptir. Her iki ihtimal de özgür irade teizmi ile teolojik determinizmin benzer düşüncelere sahip olduğunu gösterir. İçinde yaşadığımız bu âlem, Tanrı'nın mükemmel doğası ve aslı mutlak kudretiyle oluşur. Tanrı'nın mutlak kudretindeki farklılık, onun zâti ilahi sıfatıyla ilgili değil; ancak Tanrı'nın özgürce yarattığı âlemin türüyle ilgilidir.”¹¹⁵

Teolojik determinizmin güçlü savunucularından Schopenhauer, liberteryan anlamda özgür iradenin imkansız olduğunu belirterek, insan şuurunda yer alan “istediğim her şeyi yapabilirim” anlayışının bunu desteklemediğini belirtmektedir. İnsan hayatını bir saatin işleyişine benzeten Schopenhauer, küçük ya da büyük, bütün olayların zorunlu olarak Tanrı'nın takdiri ile belirlendiğini vurgulamaktadır. Schopenhauer'a göre, “harekete geçmek için bir bilardo masasındaki top kadar etkiye ve güdüye ihtiyacımız vardır. Buna bağlı olarak, hayatımızın belli bir anında sadece tek bir şey yapabileceksen, başka bir şey yapmamız da mümkün değildir. İnsanların kendilerinde buldukları rölatif özgürlük, özgür irade olarak isimlendirilmiştir.”¹¹⁶ Genel olarak teolojik determinizm, Tanrı'nın önbilgisini -zorunluluk ihtiva ettiğinden dolayı- kabul etmeyerek bağdaşmazcılık içerisinde yer almıştır. Liberteryan anlamda özgür iradenin -alternatif seçimlerde bulunmayı- mümkün olmadığını dile getirerek açık teizmden ayrılmaktadır.

Açık teistlere göre bağdaşmazcılık, liberteryan özgür irade kapsamında ele alınmaktadır. Bundan dolayı aşağıda sunacağımız bilgiler, açık teistlerin bakış açısı bağlamında değerlendirilmelidir.

Bağdaşmazcılığı savunan filozoflar ve teologlar, bir fiilin gerçekten özgür olması için bağdaşırıcı yaklaşımdaki üç şarta -(1) Fiilin doğrudan nedeni, öznenin zatına dahil olan bir arzu, istek veya niyet olmalıdır; (2) fiilin yapılmasını mecbur kılan harici bir hadise veya şart olmamalıdır; ve (3) öznenin farklı bir şey yapmış olmayı seçmiş olması durumunda- ilave olarak, öznenin yapmış olduğundan daha farklı bir seçimde

¹¹⁵ William Hasker, “Tanrı Risk Alır”, çev. Emine Gören Bayam, *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar*, ed. Ferhat Akdemir (Ankara: Elis Yayınları, 2014), 267-268.

¹¹⁶ İlham Dilman, *Free Will: An Historical and Philosophical Introduction* (New York: Routledge, 2001), 166- 169 akt. Bayam, *Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti*, 19.

bulunmasının gerçekten mümkün olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bağdaşmazcılık olarak adlandırılan bu görüş, kişinin yapmayı en çok arzuladığı şeyi yapabilmesi, bir fiilin özgür olması için yeterli olmadığı konusunda ısrar etmektedir. Bir kişi bir fiili yapmakta özgür ise o kişi A'yı yapmayı veya yapmamayı seçme kudretine sahiptir. Hem A hem de A olmayan, fiilen meydana gelebilir; hangisinin fiilen meydana geleceği henüz belirlenmemiştir.¹¹⁷

Tanrı'nın önbilgisi ile liberteryan özgür iradenin çeliştiğini ifade eden Hasker, bu argümanını şu şekilde delillendirmektedir:

“1. Yarın sabah benim marketten ekmek alıp almayacağım ilahi bilgide kesin olarak mevcuttur.

2. İlahi bilgide yanılma veya değişme olmaz. Benim ilahi bilginin aksine bir eylemde bulunmam mümkün değildir.

3. Yarın sabah marketten ekmek alacağımı Tanrı bilmektedir. Marketten ekmek almaktan başka bir seçenek benim gücüm dahilinde değildir.

4. Tanrı'nın önbilgisi ile liberteryan özgür irade çelişir -yani, ilahi önbilgi ile liberteryan özgür irade bağdaşmaz-.”¹¹⁸

Bağdaşmazcı özgür iradeyi savunanlara göre kötülüğün -tam olarak ahlakî kötülüğün-varlığı, Tanrı'nın mükemmel iyiliği ile bağdaşmaz değildir. Fakat bağdaşırıcı görüşe göre, Tanrı'nın özgür insanlar yaratması ve onların özgür olarak daima iyiyi seçeceklerini garanti etmesi her bakımdan mümkündür. Bu amaçla Tanrı, asla ahlâken yanlış bir şeyi yapma tercihine yol açmayacak şekilde insanlar yaratabilirdi.

Kötülük problemine dair birçok mantıksal eleştiride bulunan Mackie'ye göre, Tanrı, özgür iradelerini kullanarak hata yapma olasılığına sahip ama daima ve sürekli iyiyi tercih eden varlıklar yaratabilirdi. Tanrı'nın bu imkanı kullanması mutlak kudretinin gereğidir. Ancak Tanrı'nın böyle bir şey yapmamış olması mutlak kudreti ve tamamen iyi olan özülle bağdaşmamaktadır.¹¹⁹

¹¹⁷ Peterson vd., *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Bir Giriş*, 249-250.

¹¹⁸ Bizim sunduğumuz bu örnek, Hasker'ın “Tanrı'nın önbilgi ile liberteryan özgür iradenin çeliştiği” argümanına sunmuş olduğu örnekten hareketle oluşturulmuştur. Hasker'ın örneği için bk. Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 103-104.

¹¹⁹ Mackie, “Evil and Omnipotence”, 90.

Mackie'nin mantıksal kötülük problemi eleştirisi şu şekilde aktarılmaktadır:

“ ...eğer Tanrı, insanları özgür seçimlerinde, bazen iyi olanı bazen de kötü olanı tercih edecek şekilde yarattıysa, niçin insanları daima özgür olarak iyiliği tercih edecek şekilde yaratmadı? İnsanın özgür olarak bir ya da birden fazla durumda, iyiliği seçmesi mantıken imkansızsa, her fırsatta özgür olarak onun iyiyi seçmesi mantıken imkansız olamaz. Bu nedenle, Tanrı, masum otomatlar yaratmakla bazı zamanlar özgürce kötülük yapacak varlıklar yaratmak arasında bir tercihle karşı karşıya kalmaz; özgürce eylemde bulunacak, fakat daima iyiyi yapacak varlıklar yaratmanın en üstün olanakları Tanrı'ya açıktır. Açık bir şekilde söyleyecek olursak, Onun bu imkanı kullanmadaki başarısızlığı, hem her şeye gücü yeten hem de bütünüyle iyi olan varlığıyla çelişmektedir.”¹²⁰

Mackie'nin bu eleştirisinin özgür irade savunmasının temel mantığına uymadığını belirten Plantinga, böyle bir çıkarımın tamamen çelişik olduğunu belirtir. Ona göre Tanrı'nın özgür insanları daima iyiyi seçecek şekilde yaratması tutarsızlıktır.¹²¹ Açık teistlere göre ise bu konu, bağdaşmazcı özgür irade bağlamında çözümlenmektedir.

2.2. Geleceğin “Açık” Görünümü

Kötülük problemi bağlamında ele alınan bir diğer konu ise insanın gelecekteki özgür eylemlerini Tanrı'nın bilip bilmediği meselesidir. Bu problemi bağdaşırıcı bir çizgide ele alan geleneksel yaklaşım, âlim-i mutlak olan Tanrı'nın tam ve yanılmaz önbilgisiyle geleceğin bilgisine sahip olduğunu belirtmektedir. Geleneksel yaklaşım, Tanrı'nın önbilgiye sahip olması ile insan özgürlüğü arasındaki problemi *basit önbilgi (simple foreknowledge) teorisi*¹²² ve *orta bilgi (middle knowledge) teorisi*¹²³ bağlamında ele almıştır. Açık teistler ise zamansal ve dinamik Tanrı anlayışının yanı sıra bağdaşmazcı bir yaklaşımla “geleceğin bilgisi” hakkında değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Genel olarak dinamik/kipli ve statik/kipsiz olmak üzere iki zaman teorisi vardır. Dinamik teoriye göre “zaman”, geçmiş, şimdi ve gelecek olarak sınıflandırır da sadece şimdiki zaman ontolojik bir statüye sahiptir. Geçmiş ve gelecek hakkındaki önermelerimiz hayatı

¹²⁰ Alvin Plantinga, “Özgür İrade Savunması”, çev. Cenan Kuvancı, *Din Felsefesine Dair Okumalar 1*, ed. Recep Alpyağıl (İstanbul: İz Yayınları, 2011), 785.

¹²¹ Plantinga, “Özgür İrade Savunması”, 785.

¹²² Tanrı'nın hem geleceğin bilgisine sahip olduğunu hem de insanların özgür iradesinin bulunduğunu söyleyen basit önbilgi teorisi, problemi bağdaşırıcı bir şekilde çözmeye çalışır. Bu konuda bk. Bayam, “Açık Teizmin Geleneksel Tanrı Tasavvuru ve Süreç Teizmi İle İlişkisi”, 63-64.

¹²³ Tarihsel olarak 16. yüzyılda Luis de Molina tarafından geliştirilen “molinizm”, karşı-olgusal önermelere dayanan “orta bilgi” teorisi olarak bilinir. Hasker'a göre “Tanrı'nın amaçları dahilinde yarattığı insanların, özgür olarak hangi seçimleri yapmaya karar vereceğini bilmesinden dolayı “molinizm”de Tanrı risk almamaktır. Bu konuda bk. Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 112-113.

kolaylaştırmak amacıyla kullandığımız kavramları ifade etmektedir. Statik teoriye göre ise geçmiş, şimdi ve gelecek, eşit ontolojik statüye sahiptir.¹²⁴

Tanrı'nın gelecek de dahil olmak üzere her şeyi bildiğini iddia eden geleneksel yaklaşıma karşı çıkan açık teistler, Tanrı'nın geleceği bilmesinin, geleceğin ontolojik olarak mevcut olması anlamına geldiğini ileri sürmüşlerdir. Açık teizme göre, geleneksel yaklaşımın bu görüşü -bağdaşırcılık konusunda zikrettiğimiz gibi- birçok soruna kaynaklık etmektedir. Onlara göre geleceğin bilinmesi, her yönüyle mükemmel olan Tanrı tasavvuru ve kötülük problemi başta olmak üzere, insanın yaptıklarından sorumlu tutulması noktasında birçok soruna neden olmaktadır. Bu bakımdan açık teistler, Kutsal Kitap'tan hareketle Tanrı'nın dinamikliği ve kararlarındaki değişimlere vurgu yaparak, modern dönemin hümanist bakış açısını da göz ardı etmeden, Tanrı'nın gelecek hakkındaki bilgisinin kesin olmadığını dile getirmişlerdir.

Dinamik ve statik zaman anlayışları incelendiğinde, geleceğin ontolojik durumu hakkında birbirinden farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Açık teistlere göre, gelecek ontolojik olarak mevcutsa (gerçek) Tanrı bunu bilmelidir. Eğer gelecek mevcut değilse, o zaman bilinebilecek bir gerçeklik de yoktur. Onlara göre gelecekteki koşullu olaylar kesinlik arz etmediğinden, gelecekte ne olabileceği veya ne olamayacağı hakkındaki tahminler Tanrı için bir zorunluluk oluşturmamaktadır. Dinamik teori açısından, geleceğin şuan mevcut olmaması ve gelecekte neler olacağına dair birçok senaryo içermesi nedeniyle gelecek açıktır. Statik teoride ise gelecek, geçmiş ve şimdiki zaman gibi ayrıntılı bir şekilde tanımlanabileceğinden dolayı her şey kesindir ve değiştirilemez. Dolayısıyla, bu görüşe göre gelecek kapalıdır.¹²⁵

Sanders'e göre "eğer dinamik teori doğruysa ve işler gerçekten öncelik sonralık bakımından değişikliğe maruz kalıyorsa, o zaman gerçeği olduğu gibi bilmek, bilincin gerçeği takip eden farkındalığa sahip olmasını gerektirir."¹²⁶ Açık teistlere göre değişen bir şey, ancak bilgisi değişen veya değişikliği kabul eden tarafından bilinebilir. Tanrı'nın evrenle ilgisi de bu şekildedir. Onlara göre Tanrı, geleceği kısmen kesin ve belirsiz bir şekilde bilmektedir. Yani gelecek tamamen açık olmamakla birlikte "kısmi açıklık" veya

¹²⁴ John Sanders, "God, Time, and Foreknowledge", (Erişim 1 Haziran 2020).

¹²⁵ Sanders, "God, Time, and Foreknowledge".

¹²⁶ Sanders, "God, Time, and Foreknowledge".

kısmi bir gelecek” olarak tanımlanmaktadır. Hasker, “Tanrı gelecekteki olayları nasıl bilebilir?” sorusunu şu şekilde yanıtlamaktadır:

“Tanrı’nın geleceğe dair inançları ile gerçek olaylar arasında tesadüfi bir ilişki olduğu açıktır. Açıkçası Tanrı’nın geleceği bilmesinin bir yolu, söz konusu gelecekteki olaylara yol açacak nedensel öncülleri bilmesidir. Bu görüş ılımlı deterministlere açıktır, ancak liberteryan özgür irade anlayışını savunanlara göre açık değildir. Geleneksel teizmin savunmuş olduğu orta bilgi teorisi tarafından başka bir seçenek sunulur: Tanrı, hem bir seçimin yapılacağı koşulları hem de bu koşullar altında hangi seçimin yapılacağını yanılmaz bir şekilde bilir. Ancak iddia edildiği gibi gerçek bir özgürlük karşıtlığı yoksa, bu olasılık da ortadan kaldırılır. Basit önbilgi taraftarları için ise Tanrı’nın gelecekteki gerçek olayı doğrudan bildiğini iddia etmek; Tanrı’nın söz konusu meseleye olan inancının, bir şekilde gelecekteki olayın Tanrı tarafından ortaya çıktığının kanıtıdır. Bu nedenle önbilginin savunucuları, Tanrı’dan bahsederken, bir kristal küre veya teleskopta olduğu gibi geleceğin “doğrudan vizyonuna” sahip olduğundan söz eder.”¹²⁷

Yukarıdaki pasajdan hareketle Hasker, basit önbilgi bağlamında öne sürülen “geleceğin bir şekilde zaten var olması gerektiği” fikri üzerinden, “geleceğin şimdiki zaman (ve geçmiş zaman) üzerinde nasıl etkileri olabilir?” sorusunu incelemiştir. Bu soruyu Hasker, Basinger’in evlenecek olan genç bir kadının, iki erkek arasından hangisini tercih edeceği konusunda Tanrı’nın rehberliğini isteme örneği üzerinden açıklamaktadır: Geleneksel bakış açısıyla orta bilgiye sahip olan Tanrı’nın, öngörülen iki evliliğin mutluluk ve başarı potansiyeli hakkında bir araştırmaya gerek yoktur. Çünkü Tanrı, genç kadının bu adamlardan herhangi biriyle evlenirse veya her ikisini de reddederse ne olacağını ayrıntılı olarak bilir. Bununla birlikte, Tanrı’nın basit önbilgisi varsa, durum oldukça farklıdır. Çünkü Tanrı’nın önceden bildiği gelecekteki durum, elbette iki adamdan biriyle (veya hiçbiriyle) evli olduğu bir durumdur. Bu durumda kararı gerçekte verildiği için (kesinlik arz ettiği için) Tanrı’nın bilgisi dahilindedir. Genel olarak, Tanrı’nın önbilgisinin bir ön olayın gerçekleşmesini sağlamak ya da böyle bir olayın meydana gelmesini önlemek için kullanılmayacağı açıktır.”¹²⁸

Hasker’a göre Tanrı’nın genç kadının evliliğiyle ilgili rehberliği, Tanrı’nın gerçek (kesin) gelecek hakkındaki bilgisinden bağımsız olmalıdır. Bu konuda Tanrı, belirli bir olayın gerçekleşeceğini önceden tahmin eder, ve en iyi sonucu verecek şekilde önceden düzenleyebilir. Bu konuda kehaneti örnek veren Hasker, Tanrı’nın belirli bir olayı

¹²⁷ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 56.

¹²⁸ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 57.

önceden tahmin etmesi ve genel olarak en iyi sonucu verecek şekilde önceden düzenlemesinin mümkün olduğunu dile getirir.¹²⁹

Genel olarak açık teizm, dinamik zaman teorisi bağlamında geleceğin Tanrı için açık olduğunu savunmuştur. Onlara göre gelecek tamamen açık olmamakla birlikte “kısmi açıklık” veya “kısmi bir gelecek”den söz edilir. Özellikle Kutsal Kitap’ta bahsedilen Tanrı’nın zamansallığını ve fikirlerindeki değişimlere odaklanan açık teistler, geleceğin birçok senaryo içerdiğini ve insanın liberteryan anlamda özgür iradeye sahip olduğunu dile getirmişlerdir. Bu konuyu daha iyi anlamak için dua ve gelecek hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Dua ve Kehanet

Açık teistler, Tanrı’nın gelecek hakkındaki kısmi bilgisinden hareketle dua ve kehanet hakkında değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Özellikle Tanrı’nın duaya icabet edip etmemesi, kehanetlerin zorunluluk bildirip bildirmemesi vb. konular, Kutsal Kitap ve Tanrı tasavvurlarından hareketle ele almışlardır. Açık teistlere göre kötülük problemi açısından da önemli bir konu olan dua ve kehanet, Tanrı insan ilişkisi bağlamında bir perspektif sunmaktadır. Bu konuyu ele alırken açık teistlerden Basinger’in “Tanrı Duaya İcabet Etmek Zorunda Değildir”¹³⁰ adlı makalesinden ve Hasker’ın *God, Time and Knowledge* adlı eserindeki, “İlahi Takdir, Dua ve Kehanet”¹³¹ adlı pasajdan yararlanılmaktadır.

Basinger, Michael J. Murray’a yanıt olarak ele aldığı makalesinde, Tanrı’nın duaya icabet etme zorunluluğunun olmadığını öne sürmektedir. Süreç teizmi ve teolojik determinizmin bu konudaki görüşlerini değerlendiren Basinger, özgür irade teizmi (açık teizm) bağlamında bu konuya açıklık getirmektedir. Süreç teologlarına göre, “gerçekliğin bütün yönleri, -bizim normalde doğal dünya olarak tanımladığımız şeyde bile- daima kendini belirleme gücüne (seçme özgürlüğüne) sahiptir.” Bundan dolayı onlara göre dua edilmiş olsun ya da olmasın, Tanrı için tek taraflı olarak herhangi bir dünyevi neticeyi sağlamaz. Süreç teologlarına göre Tanrı, her varlığa her zaman en uygun seçeneği sunarak bu

¹²⁹ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 58.

¹³⁰ David Basinger, “Tanrı Duaya İcabet Etmek Zorunda Değildir”, çev. Fatih Topaloğlu, *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar*, ed. Ferhat Akdemir (Ankara: Elis Yayınları, 2014), 307-320.

¹³¹ William Hasker, “Providence, Prayer, and Prophecy”, *God, Time and Knowledge* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1989), 190-196.

seçeneğe uygun bir şekilde davranmaya razı etmeye çalışmaktadır. Onlara göre Tanrı, dua edenin istediği kadar dünyevi olaylarla ilgilenir.¹³²

Teolojik determinizme göre ise gerçekleşen ve gerçekleşen olan her şey üzerinde Tanrı'nın mutlak kontrolü vardır. Tanrı'nın dünya üzerindeki ilahi takdirinin herhangi bir şekilde sınırlandırılmayacağını öne süren bu görüş, insan kararlarının/dualarının hiçbir şekilde etkili olamayacağını vurgulamaktadır. Aquinas, Calvin ve Luther tarafından da açıkça dile getirildiği gibi, eğer Tanrı bir durumu meydana getirmeye karar veriyse, dua aracılığıyla talep edilen durumların ortaya çıkmasını sağlayabilir.¹³³

Bu iki teistik bakış açısından farklı olarak özgür irade teistleri ise teolojik deterministlerin aksine; Tanrı'nın dünyadaki vuku bulmasını istediği "her şeyi" tek taraflı olarak yapabileceğine karşı çıkmışlardır. Onlara göre Tanrı, insanların önemli ahlaki seçimler yapabilmesi için, özgürlüğe sahip bir dünya yaratmayı tercih etmiştir. Bu özgürlükten nasıl yararlanacağı hususunda ise teolojik deterministler gibi Tanrı'nın tek taraflı kontrolünün olmaması ve insanın da önemli ölçüde özgür olması, onları şu sonuca götürmüştür: "Tanrı, dünyevi işler üzerindeki mutlak kontrolünü, insanlara anlamlı bir ahlaki özgürlük vermek adına gönüllü olarak sınırlamıştır."¹³⁴ Her ne kadar özgür irade teistleri Tanrı'nın kendini sınırladığını iddia etseler de, süreç teistleri gibi bir sınırlama olmamakla birlikte, Tanrı'nın tek taraflı olarak müdahale etme gücünü elinde bulundurduğunu iddia etmektedirler. Onlara göre, "Tanrı'nın insanî kararı tek taraflı kontrolü mümkün değilken, dünyevî olaylara müdahalesi mümkündür. Bu açıdan özgür irade teistlere göre Tanrı, insanlara bahsettiği seçme hürriyetini askıya alma veya tabii düzeni değiştirme gücüne sahiptir."¹³⁵

Dua konusunda ise özgür irade teistleri, Tanrı'nın herhangi bir durumda -kendisiyle ilgili bütün gereklilikleri içerecek şekilde- bizden daha fazla bilinebilir olduğuna inanırlar. Bundan dolayı onlara göre Tanrı, bazen dua edilinceye kadar müdahale etmeyi erteyebilir. Ancak talep edilinceye kadar Tanrı, yapmak istediği şeylerden uzak

¹³² Basinger, "Tanrı Duaya İcabet Etmek Zorunda Değildir", 307-308.

¹³³ Basinger, "Tanrı Duaya İcabet Etmek Zorunda Değildir", 308.

¹³⁴ Basinger, "Tanrı Duaya İcabet Etmek Zorunda Değildir", 308.

¹³⁵ Basinger, "Tanrı Duaya İcabet Etmek Zorunda Değildir", 308.

durmayacaktır. Çünkü Tanrı'nın ahlaki tabiatı onun doğrudan müdahale etmesinden fazlasını gerektirir. Basinger'e göre duanın amacı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Teistik geleneklerin birçoğunda en temel ihtiyaçlarımızla ilgili olarak ilahi muavenete nail olma arzumuzun dua etmek için en önemli neden olduğuna inanıyorum. Eğer bu doğruysa, böyle yapması talep edilmese dahi, Tanrı'nın giderebileceği ve gidermek istediği temel ihtiyaçları gidermekle ahlaken yükümlü olduğu iddiası oldukça anlamlı hale gelmektedir.”¹³⁶

Buradaki problem, Tanrı'nın insanların yaşantısında meydana getirebileceği ya da getirmek isteyebileceği belli durumların, kısmen de olsa onun müdahalesini isteme tercihimize bağlı olup olmadığıdır. Yanıt olarak ise Basinger şu şekilde açıklamaktadır:

“Ben, Tanrı'nın bizim temel ihtiyaçlarımızı karşılamak için kendi gücü dahilinde her şeyi yapmakla (en azından) ahlâken yükümlü olması nedeniyle -bizim yaşantımızın uzun süreli kalitesini önemli eksiklerden korumak için- onun bu türden ihtiyaçlarla ilgili olarak talep edilinceye kadar bize verebileceği ya da vermek istediği şeyleri erteleyemeyeceğini iddia etmekteyim... Çünkü Tanrı'nın ahlâki tabiatı bunu yapmasını gerektirir.”¹³⁷

Basinger'in yukarıdaki iddialarını doğrulayan Hasker, Tanrı'nın belirli duaları teklif edilmeden önce cevapladığını ya da geçmişte zaten olan şeyler için dua etmemiz gerektiği fikri için kesin bir İncil emrinin olmadığını dile getirmektedir. Ona göre gelecek, tarihin gidişatını değiştirebilecek önemli kararların alınabileceği bir alan olmakla birlikte, dua ve kehanetler Tanrı için kesinlik ifade etmemekle birlikte değişimlere açıktır.¹³⁸ Kehanetler konusunda Hasker, üç görüş ileri sürmektedir. Birincisi, İncil'e göre peygamberlerin temel görevi, gelecek ile ilgili bilgilendirmelerde -kehanetlerde- bulunmak değildir. Onların görevi, insanlara Tanrı'nın amaçları ve gereksinimleri ile ilgili tanıklık etmek, insanları itaat etmeye çağırmaktır. Bu konuda Kutsal Kitap'ta geçen aşağıdaki pasaj bağlamında Hasker, peygamberlere ait sözlerin, açıkça belirtilmese de şartlı olarak yorumlanması gerektirdiğini belirtmektedir. Bu şartlı kehanetler gerçekte ne olacağına dair ayrıntılı bir öngörü gerektirmemekle birlikte, -birçok durumda- önceden haber verilen bilgi gerçekleşmeyebilir.¹³⁹

“Bir ulusun ya da krallığın kökünden söküleceğini, yıkılıp yok edileceğini duyururum da, uyardığım ulus kötülüğünden dönerse, başına felaket getirme kararından vazgeçerim. Öte yandan, bir ulusun ya da krallığın kurulup dikileceğini

¹³⁶ Basinger, “Tanrı Duaya İcabet Etmek Zorunda Değildir”, 316.

¹³⁷ Basinger, “Tanrı Duaya İcabet Etmek Zorunda Değildir”, 317.

¹³⁸ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 190-194.

¹³⁹ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 194.

duyururum da, o ulus sözümü dinlemeyip gözümde kötü olanı yaparsa, ona söz verdiğim iyiliği yapmaktan vazgeçerim.”¹⁴⁰

İkincisi ise kehanete dair mevcut eğilimlerden ve bu eğilimlerden elde edilen öngörüye dayalı tahminleri içermektedir. Bu tür eğilimler hakkında kendi bilgi birikimimizle olasılıklarda ve tahminlerde bulunabiliriz. Buna örnek olarak Hasker, İsa'nın Peter'in ihanetini önceden haber vermesini göstermektedir.¹⁴¹ Üçüncüsü ise Tanrı'nın en önemli amacı dahilinde peygamber göndermesidir. Bu konuyu kefarete öğretisiyle bağdaştıran Hasker, Tanrı'nın oğlu İsa'nın ölümünü ve dirilişini öngörmediğini belirtmektedir. Ona göre Tanrı'nın olayları kontrol etme kapasitesi oldukça geniş olmakla birlikte, kendi kendini sınırlandırmıştır. Ancak Hasker'a göre Tanrı, geniş ilmi sayesinde -Fırvun'un kalbini sertleştirmesi gibi- yaratılıştaki niyetine dayalı olarak, kehanet olasılığı her zaman vardır.¹⁴²

Genel olarak açık teistler, dua ve kehanet konusunda süreç ve teolojik deterministlerden farklı bir tutum sergilemişlerdir. Onlara göre Tanrı, Basinger'in de ifade ettiği gibi, dünyevi işler üzerindeki mutlak kontrolünü, insanlara anlamlı bir ahlaki özgürlük vermek adına gönüllü olarak sınırlamıştır. Tanrı, tek taraflı müdahaleye sahip olmakla birlikte, içinde barındırdığı lütuf ve cömertliği sebebiyle insanlarla risk alacak şekilde ilişki kurmayı seçmiştir. Hasker'a göre geleneğin çoğunun aksine özgür irade teizmi, gelecekteki koşullu olayların doğası gereği bilinemez olduğunu belirtmiştir. Ona göre “bir kare veya daire yaratma” Tanrı'nın her şeye gücü yetmesi kapsamına girmediği gibi, gelecekle ilgili koşullu önermeler de her şeyi bilme kapsamına girmemektedir.¹⁴³

2.3. Risk Alan Tanrı

Hristiyan ibadetinin nesnesi ve İncil'in Tanrı'sı hakkında, tanımaya ve anlamaya yönelik birçok soru sorulmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır: “Tanrı risk alır mı?, Dünyayı yönetirken, onu hayal kırıklığı ve başarısızlık olasılığına maruz bırakacak şekilde davranır mı? Yoksa tüm bu olasılıklar ilahi olanaklı yönetimin dışında mıdır?”¹⁴⁴ Bu sorulara verilen yanıtlar daha çok Tanrı'nın kendini açığa vurduğu kutsal metinlere

¹⁴⁰ Yeremya 18/7-10.

¹⁴¹ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 196.

¹⁴² Hasker, *God, Time and Knowledge*, 196.

¹⁴³ Hasker, “The Problem of Evil in Process Theism and Classical Free Will Theism”.

¹⁴⁴ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 125.

uyumlu bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. “Tanrı’nın risk alması” açık teistlerin kötülük problemini çözümlenmede en önemli başvuru kaynağıdır.

Hasker’a göre Tanrı’nın risk alması şu şekilde ifade edilmiştir: “Tanrı, sonuçların bilinerek verilmediği kararlara sahip özgür insanlar yaratmıştır. Eğer Tanrı, yaratmış olduğu özgür insanların tepkilerine bağlı kararlar alırsa, risk alır. Tanrı’nın risk alması demek, yarattıklarına özgürlükçü (liberteryan) özgür irade anlamında bir özgürlük bahşetmesi demektir.”¹⁴⁵

Leibniz’in bu dünyanın mümkün dünyaların en iyisi olduğu iddiasını değerlendiren Hasker, mümkün olan en iyi dünyayı meydana getirmenin yaratıkların işbirliği yapmayı gerektirdiğini belirtmiştir. Bu işbirliği ise Tanrı’nın -Plantinga’nın da inandığı şekilde- liberteryan özgür iradeye sahip kişiler yaratmayı ve bu özgürlüğü kullanmalarına izin vermesiyle olmaktadır.¹⁴⁶ Hasker’a göre teolojik determinizm, aktarılan her şeyin mutlaka tek taraflı, Tanrı’nın ilahi takdiri ile belirlendiğini ifade eder. Bu varsayımda Tanrı, gerçeğe dönüştürmeyi seçebileceği herhangi bir dünya senaryosunu uygulayabilir. (Tanrı’nın iyiliği, başka türlü olası dünyaları seçmesini engelleyebilir, ancak bu farklı bir konudur.) Hasker’a göre yukarıdaki görüşler bağlamında Leibniz’in teolojik bir determinist olması gayet mantıklıdır.¹⁴⁷

Açık teistlere göre, ileride kalvinizm bağlamında da ele alacağımız üzere teolojik determinizm, kötülük probleminin çözümünde yardımcı olmamaktadır. Çünkü onlara göre kalvinizmin Tanrı’sı, günahkâr insan eylemleri de dahil olmak üzere tüm olayların yeterli sebebidir. Bu nedenden dolayı kasıtlı veya kasıt olmaksızın bu olaylara ve eylemlere sebep olan nedensel koşulları belirler. Tanrı’nın bu anlamda “günahın nedeni” olarak gösterilmesi yüzünden, teolojik deterministlerin eleştirilmesi mümkündür.¹⁴⁸

Risk olasılığının tamamen ortadan kalktığı orta bilgi teorisinde ise Tanrı tarafından bilinen geniş bir önermeler dizisi vardır. Bunlar “karşıolgusal özgürlük önermeler”

¹⁴⁵ Hasker, “Tanrı Risk Alır”, 265-266.

¹⁴⁶ William Hasker, *The Triumph of God over Evil: Theodicy for a World Suffering* (Downers Grove IL: InterVarsity Press, 2008), 77-78.

¹⁴⁷ Hasker, *The Triumph of God over Evil: Theodicy for a World Suffering*, 80.

¹⁴⁸ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 130.

(counterfactuals of freedom) olarak tanımlanmakla birlikte Hasker tarafından şu şekilde ifade edilir:

“Karşıolgusal özgürlük önermeleri, bilfiil var olan veya mümkün olan özgür insanların, -her biriyle ilgili olarak- karşılaşılabilecekleri özgür seçimlerin her mümkün durumunda yapacakları şeylere (liberteryan anlamda) özgürce karar vermelerini ifade eder. Bu bilgi göz önüne alındığında, yaratılanlara mahsus kararlar liberteryan anlamda özgür ve böylece kozal olarak belirlenmiş olsa bile; Tanrı kullarının tam olarak nasıl yanıt vereceği bilgisiyile karar verebilir.”¹⁴⁹

Orta bilgi teorisi ile ilgili olarak Hasker, Tanrı'nın bildiği ileri sürülen hakikatlerin - karşıolgusal özgürlük önermelerin- var olamayacağını belirtmiştir. Ona göre Helm'in söylediği gibi -“liberteryan özgür seçimlerin şartları, asla belirli özgür seçilmiş bir sonucu sağlamaz, onlar sadece birkaç sonuç içinden biri olan özgür seçimin şartlarını sağlar. Böylece Tanrı... özgür bir kulun istenilmiş bir amacı belli şartlar altında başarmak için ne yapabileceği bilgisini kullanamaz.”- Tanrı'nın bunu niçin yapmadığının sebebi, açıkça bilinebilecek böyle hakikatların olmamasıdır. Sonuç olarak Hasker'a göre bir fail gerçek olarak özgür olduğu sürece, onun çeşitli muhtemel şartlar altında mümkünün aksine “kesinlikle” yaptığı karşıolgusal önermeler yoktur.¹⁵⁰

Liberteryan özgür irade ise karşıolgusal önermelerin aksine, insanların iki veya daha fazla olası eylemden herhangi birini gerçekleştirebilmelerini gerçekten mümkün kılmaktadır. Hasker'a göre olması mümkün olan eylemlerin faili, gerçekleşen durumlara tamamen karar veren kişi olarak tamamen özgürdür. Ona göre, eğer Tanrı bu tür bir özgürlükte dünya yaratırsa, bu dünyada şeylerin nasıl gittiğini belirlemek için kendi gücünün bir kısmını gönüllü olarak bırakır. Bu elbette özgür irade savunmasının merkezi fikri ve Tanrı'nın fark edemeyeceği çok arzu edilen dünya senaryoları olabileceği anlamına gelmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, Hasker'a göre, klasik özgür irade savunmasının standart versiyonunda olduğu gibi Tanrı'nın orta bilgiye sahip olduğu düşüncesidir.¹⁵¹ Yukarıda açıkladığımız üzere Hasker'a göre özgür irade ile orta bilginin bağdaştırılması mümkün değildir. Bu durumu Hasker, klasik özgür irade savunmasından orta bilginin kaldırılması ile çözüm yoluna girmiştir. Hasker bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“(1) Bir yandan, özgür irade savunmasının standart versiyonundaki gibi, Tanrı'nın orta bilgiye sahip olduğunu varsayalım. Bu durumda Tanrı, belirli bir dünya yaratma

¹⁴⁹ Hasker, “Tanrı Risk Alır”, 266.

¹⁵⁰ Hasker, “Tanrı Risk Alır”, 266-267.

¹⁵¹ Hasker, *The Triumph of God over Evil: Theodicy for a World Suffering*, 80.

kararından önce, o dünyadaki tüm özgür canlıların kendilerini bulacakları her duruma nasıl tepki vereceğini bilir. Bu tepkiler çoğu durumda Tanrı'nın arzuladığı şey olmayabilir, ancak tepkilerin ne olacağını tam olarak bilir ve dünya tarihinin geri kalanını buna göre planlayabilir. Bu varsayım üzerine Tanrı istediği her şeyi - insanlardan beklediği şekilde- alamayabilir, ancak dünyanın planlanmasına güvenmektedir.”¹⁵²

“(2) Özgür irade savunmasından orta bilgi teorisinin çıkarıldığını varsayalım. Bu durumda insanlar için gerçek bir özgürlük –liberteryan anlamda- sağlanır. Böylece gelecek, çok daha radikal bir şekilde ‘açık’ olmaktadır. Bu varsayımda, Tanrı'nın yaratma kararından önce, insanların tam olarak nasıl tepki vereceğini bilmesi imkansızdır. Bu nedenle, Tanrı'nın belirli bir olası dünyayı seçmesi ve sadece o dünyanın gerçekleşeceğini garanti etmesi mümkün değildir.”¹⁵³

Liberteryan özgür irade anlayışına göre, orta bilgi ve teolojik determinizmin kabul edilmemesi, benzer şartlar altında farklı şeyler seçme seçeneğine sahip olan -yani gerçek anlamda seçim yapabilen- faileri kapsayan liberteryan özgür irade anlayışına yönlendirmiştir. Bu bakımdan onlara göre Tanrı, ne tür bir dünya ortamı yaratacağına ve bu ortamda ne tür yaratıkların olacağına karar verir. Ancak tarihin geri kalanı Tanrı ve yarattığı özgür insanlar tarafından ortaklaşa getirilir. Böylece Tanrı, büyüklüğünün ve cömertliğinin bir parçası olarak kendi kendini sınırlamış ve insanlara özgür ve sorumlu olacakları bir dünya yaratmıştır. Dolayısıyla insanlara liberteryan anlamda özgürlük bahsetmiş ve risk almıştır.

2.4. Açık Teizm ve Kötülük

Hasker, kötülük sorununu ele alırken öncelikle geleneksel Tanrı tasavvurunun yansıması olarak karşımıza çıkan kalvinizm ve molinizm hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Daha sonra ise birçok yönden benzer fikirlere sahip olması nedeniyle -sık sık birbiriyle karşılaştırılan- süreç teizmi ile özgür irade teizmini karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Böylece kötülük sorunu karşısında özgür irade teizminin bakış açısını daha net bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Biz de, bu bakış açısı doğrultusunda, Hasker'ın perspektifinden özgür irade teizminin kötülük sorununa yaklaşımını sunmaya gayret edeceğiz.

Özgür irade teizmine göre Tanrı, her şeye kadir olmakla birlikte mantıklı olarak mümkün olan ve ahlaki açıdan mükemmel doğası ile tutarlı olan her şeyi yapabilir. Bu bakımdan Tanrı, kalvinizmin iddia ettiği gibi her yönüyle egemen olduğu bir dünya da yaratabilirdi. Ancak Tanrı, böyle bir dünyayı gerçekten özgür yaratıklar içeren bir dünyadan daha az

¹⁵² Hasker, *The Triumph of God over Evil: Theodicy for a World Suffering*, 80-81.

¹⁵³ Hasker, *The Triumph of God over Evil: Theodicy for a World Suffering*, 80-81.

arzu edilir bulmuştur. Bu yüzden gönüllü olarak onunla sevgi ve dostluk ilişkisine giren özgür yaratıkların olduğu bir dünya yaratmak istemiştir.¹⁵⁴

Hasker'a göre Tanrı ile kişisel ilişkide bulunmak, alternatif görüşlere göre daha avantajlıdır. Çünkü Tanrı, insanların her biri hakkında muazzam bilgilere sahip olmakla birlikte -kendimiz hakkında bilgimizden daha fazla- bizim eylemlerimiz öncesinde kendi eylemlerini planlamamaktadır. Hasker'ın ifadesiyle Tanrı, “ortaya çıkarmak istediği kesin yanıtı almak için ‘doğru düğmelere basarak’ bizi yönlendiren” değildir. Bunun aksine bize olan sevgisi karşısında, kendine gerçek başarısızlık ve hayal kırıklığı olasılığı açan, gönüllü olarak risk alan bir Tanrı'dır. Bu bakımdan insanlar özgür iradeleriyle Tanrı'nın sevgisini reddettiğinde O üzülürken, pişmanlık duyup inancı yansıtan eylemlerle bulunulduğunda ise sevinir. Tanrı'nın dinamikliğinin göstergesi olan bu eylemler, Tanrı insan ilişkisi bakımından oldukça önemlidir.¹⁵⁵

Hasker'a göre Tanrı'nın açık görüşü, kötülük sorunuyla başa çıkmak için alternatif görüşlerden önemli ölçüde daha iyi durumdadır. Çünkü onlara göre Tanrı, kötülüklerin meydana geleceğini bilir, ama çoğunlukla kendi öncül planına göre karar vermez. Bunun yerine Tanrı'nın yaratılış kararından sonra dünyayı yönetmesi, açık teistler için -bir bütün olarak yaratılışın iyiliği için emredilen- Tanrı tarafından görülmeyen veya amaçlanmayan stratejiler içermektedir. Açık teistlere göre, Tanrı'nın mümkün dünyalardan en iyisini yaratması vb. teoriler oluşturarak Tanrı'yı aklamaya çalışmak veya kötülükler karşısında Tanrı'yı reddetmek gibi teoriler sunmaya ihtiyaç yoktur. Bu bakımdan onlar, Tanrı'nın daha büyük bir iyilik meydana getirmesinin ya da eşit veya daha büyük kötülüğü önlemenin bir yolu olmayan belirli kötülüklerin var olduğunu kabul ederler.¹⁵⁶

Tanrı'nın dünyayı nasıl yönettiğine dair görüşler bağlamında kalvinizm, molinizm (orta bilgi teorisi) ve özgür irade yaklaşımlarını ele alan Hasker, kötülük problemine dair bir bakış açısı sunmaktadır.

Hasker'a göre “kalvinizm” terimi, tarihsel olarak Tanrı insan ilişkisi temelinde deterministik anlatımı ihtiva eden tüm görüşleri barındırmaktadır. Bu görüşe göre Tanrı, yaratılıştaki mutlak kontrolü altında, kendi doğasıyla mantıksal olarak uyumlu her şeyi

¹⁵⁴ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 101.

¹⁵⁵ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 101.

¹⁵⁶ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 102.

yaratabilir. Dünyadaki kötülük, kalvinizme göre birçok zorluk teşkil etmektedir. Çünkü onlara göre Tanrı tamamen iyidir; Tanrı'dan meydana gelen her şey, Tanrı'nın seçmiş olabileceği diğer mantıklı olası durumların yerine geçmiştir.¹⁵⁷

Kalvinizmin kötülük sorununa yaklaşımı konusunu Hasker, Helm (kalvinist) üzerinden değerlendirmektedir. Helm, Antony Kenny'in "Eğer determinizm doğruysa Tanrı günahların yazarıdır" ifadesini şu şekilde yanıtlamaktadır: "Özgür ve bilerek belirli bir sonuca sahip deterministik bir süreç kuran herhangi bir aracı, bu sonuçtan sorumlu olmalıdır. Böyle bir sistem altında, ahlaki kötülüğün gerçekleşmesi kesinlikle Tanrı'nın sorumluluğu altında olmakla birlikte, kötülüğün yapılmasından Tanrı sorumlu değildir." Bu ifadeleri yorumlayan Hasker'a göre Tanrı, Hitler'in Holokost'u emretmesinden ve Holokost olayının gerçekleşmesinden sorumludur. Çünkü determinizme göre her ne kadar Hitler özgürce ve bilerek bu olayı emretse de, Tanrı tarafından kurulan deterministik bir sürecin sonucudur. Hasker'a göre kalvinistler, Tanrı insan ilişkisi bakımından eksik kalmıştır. Kalvinizmin Tanrı'yı "hipnotist" gibi algıladığını belirten Hasker, Tanrı insan ilişkisinin bu yüzden kalvinizmde tek taraflı olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla açık teizme göre kalvinizm, kötülük problemini çözmekten ziyade daha da derinleştirmektedir.¹⁵⁸

Hasker'a göre molinizmde (orta bilgi teorisi) Tanrı, kendi yaratıcı niyetlerini bilmesi sonucunda, hangi özgür yaratıkları yaratacağını ve bu özgür yaratıkların hangi seçimleri yapmaya karar vereceğini bilir. Ona göre molinizmde Tanrı herhangi bir risk almaktan tamamen kaçınır. Çünkü Tanrı, herhangi bir şey yaratma veya herhangi bir serbest aracıyı seçim yapacağı bir duruma yerleştirme kararından önce sonuçları bilmektedir. Molinizmin farklı türlerinin olduğunu dile getiren Hasker, kalvinizme göre molinizmin kötülük karşısında daha avantajlı olduğunu dile getirmekle birlikte, molinizmin de yeterli çözüm önerisinde bulunmadığını dile getirir.¹⁵⁹

Hasker'a göre molinistler, Tanrı'nın geleceğe dair bilgisinden hareketle, günümüzde kötü olarak atfedilen eylemlerin uzun vadede iyi sonuçlar olarak karşımıza çıkacağı vb. yorumlar yapmaktadır. Hasker'a göre iyiliğin veya ruhsal olgunlaşmanın ön koşulu olarak kötülüğün gösterilmesi güçlü bir iddia değildir. Çünkü ona göre, Tanrı'nın

¹⁵⁷ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 110-111.

¹⁵⁸ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 110-112.

¹⁵⁹ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 112-113.

kötülüğe izin verme nedenleri hakkında söylenecek hiçbir şey yoktur. Bu konuda John Hick'in "ruh-yapma teodisesi" ve Eleonore Stump'ın "çekilen acıların bir fayda için olduğu" iddialarını değerlendiren Hasker, söz konusu kötülüklerin bu tür faydalarının olduğu iddiasının kayde değer olasılıkta olduğunu; ancak, çoğu zaman bu tür kötülüklerin istenen faydaları üretmediğini hatta daha da derinleştirdiğini dile getirmektedir. Tanrı-insan ilişkisi bağlamında Hasker, iletişimde önemli olanın önceden bilmek veya bilmemek değil, ön plana çıkan tepkinin iletişimin temeli olduğu düşüncesindedir. Daha açık ifade edecek olursak, molinizmde karşılıklı -ya da ortaklaşa- bir ilişkiden ziyade Tanrı'nın dikkatle hesaplanmış hareketleri söz konusudur. Bu yüzden de kötülük sorunu karşısında yeterli değildir.¹⁶⁰

Özgür irade teizminde Tanrı, yarattığı insanlara liberteryan özgür irade kazandırmış ve geçici sürecin her aşamasında nasıl tepki vereceklerine ilişkin bilgi sahibi olmama riskini almıştır. Bu teistik inanç, kalvinizmde olduğu gibi nedensel kararlılığa dayalı öngörü ve molinizde olduğu gibi özgürlüğün *karşı-olgusal*¹⁶¹ önermelerine dayalı öngörüler içermez. Özgür irade teizminde, "Tanrı'nın gelecekteki gerçek olaylara ilişkin 'doğrudan farkındalığına' dayalı öngörüsü yoktur. Tanrı'nın geleceğe ilişkin zamansız bilgisi (Tanrı zamansızsa) dışlanmadığı gibi, Tanrı'nın kararlarının zamansal olarak ifade edilmesi gerekmez. Tanrı'nın özgür bir yaratıkla, belirli bir seçimle ilişki kurma kararına "yaratık" cevap verecektir."¹⁶² Bu nedenle özgür irade teistlerince Tanrı'nın geleceğe dair bilgisinin tamamen kapalı olmadığı gibi sınırlı bir gelecek bilgisine sahiptir.

Hasker'a göre özgür irade teizminde Tanrı-insan ilişkisi bağlamında bir sorun gözükmemektedir. Bu konuda Alston'un dediği gibi, "her bir taraf diyalog geliştikçe diğerine tepki veriyor, böylece taraflar her aşamada aktif olarak yer alırken, diğeri tarafından sunulan şeye nasıl cevap vereceğine karar verme göreviyle karşı karşıya kalıyor."¹⁶³ Bu bakımdan kalvinizm ve molinizmde ortaya çıkan sorunlar, özgür irade teizminde ortaya çıkmamaktadır. Hasker'a göre özgür irade teizmi, kötülük problemine

¹⁶⁰ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 116.

¹⁶¹ Orta bilgi teorisinin konusu, -basit önbilgi gibi bilfiil olacak şeyler değil- bilfiil hale gelmemiş olan şeylerdir. Molinistlerin iddia ettiği üzere Tanrı, daha oluşmamış olayları ifade eden karşıolgusal şartlı önermelerin doğruluk değerini bilir. Onlara göre bunu bilmesi, o önermeleri gerçekleştirecek kişilerin özgürlüğünden bağımsızdır. Açık teizmin orta bilgi teorisine yönelik eleştirileri için bk. Bayam, *Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti*, 116-133.

¹⁶² Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 117-118.

¹⁶³ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 118.

karşı çözümde kalvinizm ve molinizme karşı büyük bir avantaja sahiptir. Öncelikle kalvinizm gibi meydana gelen tüm kötülüklerin Tanrı tarafından nedensel olarak belirlendiği iddia edilmez. Özgür irade teizminin molinizm üzerindeki avantajını ise Hasker, şu şekilde açıklamaktadır:

“Her şeyden önce özgür irade teistinin, -molinin dediği gibi- ‘meydana gelen her bir kötülük örneğinin Tanrı tarafından planlandığını ve düzenlendiğini’ söyleyemeyeceği bir nokta vardır. Emin olun ki Tanrı, kötülüklerin meydana geleceğini bilir; ancak, gerçekte meydana gelen belirli kötülük örneklerini dünya için yaratılıştaki özel planına dahil etmez. Bu bizim için Tanrı’nın dünyayı nasıl yönettiğine dair bazı genel stratejiler hakkında bilgi vermektedir. Bir bütün olarak yaratılışın iyiliği için Tanrı’ya atfedilen -ancak detaylı sonuçları Tanrı tarafından önceden öngörülme veya amaçlanmayan- stratejiler verir. Tanrı’nın kötülükler için izin verdiği, ancak niyet etmediği gibi bir söz, zorlu kabulü yansıtır. Özgür irade teizmi ile molinizm arasındaki bu farklılıklar, kötülük sorununa karşı güçlü ve makul bir cevap oluşturmaya çalışırken son derece yardımcı olduğuna inanıyorum.”¹⁶⁴

Özgür irade teizminin yukarıdaki fikirlerine karşı birtakım eleştirilerde bulunulmuştur:

(1) Her bir insan, Tanrı’nın kurtuluş teklifini kabul etme veya reddetme gücüne sahipse, ve Tanrı’nın bir kişinin nasıl tepki vereceğine dair önceden bilgisi yoksa, istisnasız her insanın kurtuluşu reddetmesi mümkün olurdu. Ayrıca ‘Tanrı’nın halkı’ hiçbir zaman mevcut olamayacağı için Kilise ve Tanrı’nın planındaki kilit bir unsur hayal kırıklığına uğrayacaktı. Sonuç olarak özgür irade teizmi her şeyi Tanrı’nın şansına bırakmış olur.¹⁶⁵

Hasker bu eleştiriyi şu şekilde yanıtlamaktadır:

“Bu itirazın rahatsız edici bir şekilde, ‘teorim doğru değilse, Tanrı dünyayı düzgün bir şekilde yönetemez’ demeye gelmesini öneririm... Tanrı’nın gerçekleştirebileceği tüm mümkün dünyalarda karar vermede özgür olan kişiler, Tanrı’nın lütfunu özgürce reddetseydi, Tanrı’nın yaratılışla ilgili seçenekleri korkunç olurdu. Bu koşullar altında Tanrı hiç bir dünya yaratmamış -ya da bir kalvinist dünya yaratmış- olabilirdi. Ancak gerçekte özgür irade teizminin sunmuş olduğu liberteryan özgür irade perspektifi -ya da molinist bakış açısı- o kadar kötü görünmüyor... Özgür irade teizminde Tanrı, geçmiş ve şimdi hakkında tam ve ayrıntılı bilgiye sahiptir.”¹⁶⁶

(2) Özgür irade teizminin Tanrı’sı, kalvinizmin ve molinizmin savunduğu Anselm’in “mükemmel varlık” anlayışı karşısında yetersiz kalmaktadır.” Hasker’a göre bu varsayım yanlıştır. Öncelikle kalvinizm açısından düşünüldüğünde, her şeyi belirleyen bir Tanrı anlayışına hayran kalmak yerine; özgürce seçimler yapabilen yaratıklar var ederek, risk alan Tanrı’nın cömertliği ile övünülmelidir. Bu açıdan bakıldığında özgür irade teizminin

¹⁶⁴ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 118.

¹⁶⁵ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 119.

¹⁶⁶ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 119-120.

Tanrı'sı, kalvinizmin Tanrı'sından daha mükemmeldir. Molinizm açısından bakıldığında da benzer sonuç ortaya çıkmaktadır. Çünkü Tanrı'nın bilgisi dahilinde programlanmış özgürlükten, programlanmamış özgürlüğe ve yaratıcılığa sahip olan özgür irade teizminin Tanrı'sının daha mükemmel olduğu iddia edilebilir.¹⁶⁷

Genel olarak Hasker, özgür irade teizminin kötülük sorunu karşısındaki tutumunu, Tanrı'nın liberteryan özgür irade bahşederek risk alması bağlamında değerlendirmiştir. Öncelikle kalvinizm ve molinizmin bu konu hakkındaki görüşlerini değerlendiren Hasker, özgür irade teizminin kötülük sorunu karşısında geleneksel Tanrı tasavvurlarını yansıtan alternatif görüşlerden daha iyi bir durumda olduğunu vurgulamıştır.

Özgür irade teistlerinin “risk alan Tanrı” tasavvuru bağlamında ele aldığı kötülük problemine karşı birçok eleştiri yapılmıştır. Risk alan Tanrı tasavvuruna karşı çıkan Greg Welty, bu tasavvurda en büyük riski Tanrı'dan ziyade insanların aldığını belirtir. Ona göre açık teistlerin Tanrı'sı, tüm yaratıkların riskli bir ortamda yaşamasına ve acı çekmesine neden olmaktadır. Tanrı'nın kendisi ise risk alacak türde bir davranış sergilememekle birlikte, işler gerçekten kötü giderse dünyayı yok edebilir. Welty'e göre açık teizm, -açık teistlerin iddia ettiği şekilde- kötülük problemi konusunda teolojik determinizmden iyi bir konumda değildir.¹⁶⁸ Genellikle özgür irade teizminin kötülük perspektifine yönelik yapılan eleştiriler, geleneksel Tanrı tasavvurunun mükemmel Tanrı anlayışından hareketle yapılmaktadır.

2.4.1. Klasik Özgür İrade ve Süreç Teizmi'nde Kötülük Sorunu

Klasik özgür irade teizmi, geleneksel teizmle ortak olarak teolojik geleneğin ana akımına yön veren bir görüştür. Geleneksel anlayışla birçok yönden ortak düşüncelere sahip olan özgür irade teizmi, Tanrı'nın her şeye gücü yeten ve her şeye kadir olduğunu savunmaktadır. Her şeye gücü yetme, Tanrı'nın mantıksal olarak tutarsız olmayan ya da Tanrı'nın ahlakî mükemmelliğiyle tutarsız olmayan her şeyi yapma gücü olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda her şeye gücü yetme, yaratılan varlıkların doğal potansiyellerinin ötesinde olan mucizeler gerçekleştirme yeteneğini de beraberinde

¹⁶⁷ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 120-121.

¹⁶⁸ Greg Welty, “Open Theism, Risk-Taking, and the Problem of Evil”, *Philosophical Essays Against Open Theism*, ed. Benjamin H. Arbour (New York and London: Routledge, 2019), 153-156.

getirir. Her şeyi bilme ise benzer şekilde, Tanrı'nın bilinebilecek her şeyi bildiği anlamına gelir.¹⁶⁹

Geleneğin çoğunluğunun aksine özgür irade teizmi, en tutarlı haliyle gelecekteki koşullu olayların doğası gereği bilinemez olduğunu ve böylece her şeyi bilme kapsamına girmediğini ifade eder. Gelecekteki bazı olayların doğası gereği bilinemez olmasının nedenlerinden biri, özgürlüğün liberteryan özgür irade anlamında anlaşılmasındandır.¹⁷⁰

“Açık Teizm ile Süreç Teolojisi'nin İlişkisi” bölümünde anlattığımız üzere süreç teizmi birçok noktada özgür irade teizmi ile benzer düşünmektedir. Ancak ilahi güç anlayışı bakımından birtakım farklılıklar mevcuttur. Süreç teolojisine göre Tanrı'nın faaliyet biçimi gerçekleşen her olayda aynıdır. Bu konuyu Hasker, şu şekilde açıklamaktadır:

“Tanrı, her anlık deneyimle “başlangıç amacı” sağlar; bu ilk amaç, Tanrı'nın söz konusu olay için “ideal iradesini” temsil edebilir. Tanrı “öznel amacını” seçerken, kendine özgü, kendi kaderini tayin etme gücünü kullanır. Böylece öngördüğü ilk amacı yakından takip eden Tanrı; aynı zamanda bu ilk amaçtan büyük ölçüde sapabilir. Tanrı'nın bunlardan hangisinin gerçekte meydana geldiğini kontrol etme yeteneğinin olmadığını görmek, özellikle önemlidir. Tanrı'nın bu durumdaki rolü kesinlikle ilk amacın sağlanmasıyla sınırlıdır.”¹⁷¹

Whitehead ve Hartshorne'a göre kötülük, varlıkların kısmi olarak kendilerine sunulan imkanları reddetmesi olarak görülmektedir. Diğer ifadeyle kötülük, ezeli uyuma karşı reddetmeden kaynaklanan ahenk bozukluğudur. Whitehead'ın ifadesiyle, şeylerin maksatlarının çatışmasıdır. Süreç filozoflarına göre Tanrı, kötülüklerin doğrudan yaratıcısı olmamakla birlikte, insandaki otonomluk, kendi seçebilme özgürlüğüne sahip olduğunu gösterir.¹⁷²

Hasker'a göre süreç teizminde göre yaratılış, çok uzun ve kademeli bir gelişim sürecini içermektedir. Tanrı böyle bir süreci kontrol etme ve amaçladığı türden bir dünyayla sonuçlanmasını sağlama gücüne sahiptir. Bundan dolayı süreç teizminde Tanrı'nın dünyevi olaylar üzerindeki etkisi özgür irade teizminden daha fazladır. Dolayısıyla süreç teizminin Tanrı'sı, dünyadaki kötülükler için özgür irade teizminin Tanrı'sından çok daha fazla sorumluluk payı taşıyor gibi görünmektedir.¹⁷³

¹⁶⁹ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 137.

¹⁷⁰ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 137.

¹⁷¹ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 137.

¹⁷² Albayrak, *Tanrı ve Süreç*, 197-199.

¹⁷³ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 137.

Süreç filozofları, özgür irade teizminin liberteryan özgür iradeye verdikleri önemden dolayı determinizme karşı bir ilerleme olarak görmektedir. Ancak, özgür irade teizminin savunmuş olduğu, Tanrı'nın doğaüstü müdahalede bulunma ve gerektiğinde olaylar üzerinde tek taraflı kontrol kullanma kabiliyetini kabul etmemektedirler.¹⁷⁴ Onlara göre Tanrı'nın müdahalesi mevcut kuralları bozmakla birlikte Tanrı ile insanlar arasında zıtlasmaya ve karşı mücadeleye neden olmaktadır.¹⁷⁵ “Risk Alan Tanrı” bölümünde de bahsettiğimiz gibi özgür irade teistlerine göre, Tanrı'nın tek taraflı olarak müdahale etme gücü, insanî kararlar açısından mümkün değilken; dünyevî olaylar için mümkündür. Tanrı, dünyevî olaylar için tek taraflı müdahaleye sahip olmakla birlikte, içinde barındırdığı lütuf ve cömertliği sebebiyle -insanlara anlamlı bir ahlaki özgürlük vermek adına- gönüllü olarak risk alacak şekilde kendini sınırlamıştır.

2.4.2. Ahlaki ve Doğal Kötülük

Özgür irade teizmi ile süreç teizmi arasındaki en önemli ortak özellik, liberteryan özgür iradeyi savunmalarıdır. Her iki görüş de dünyadaki kötülüğün ve ıstırapların büyük bir kısmının insanların ahlaki açıdan yanlış eylemlerinden kaynaklı olduğu konusunda hemfikirdir. Onlar, insanların liberteryan anlamda özgür olduğunu, Tanrı'nın önbilgisiyle önceden belirlenmediği savunmaktadır. Her iki görüş de, kötülük konusundaki sorumluluğun, Tanrı'ya değil insana ait olduğunu kabul etmektedir. Bu konuda aralarındaki farklılık ise “özgür irade teizmi, Tanrı'nın yaratıklarına liberteryan anlamda bir özgürlük kazandırmayı ‘kasten’ seçtiğini ve risk aldığını belirtmektedir. Süreç teizmi için ise liberteryan özgürlük, ilahi bir seçimin sonucu değil; daha çok dünyanın metafizik yapısında önemli bir bileşendir.”¹⁷⁶

Yukarıdaki bölümde, süreç teolojisinde Tanrı'nın her anlık deneyiminin “başlangıç amacı” sağladığını ve ideal iradesini temsil ettiğini dile getirmiştik. İnsanlar kendi “öznel amacını” seçerken, Tanrı'nın öngördüğü ilk amacı yakından takip edebilir, aynı zamanda bu ilk amaçtan büyük ölçüde sapabilir. Süreç filozoflarına göre özgürlük gerekli olmakla birlikte, -özgür irade teistlerinin savunduğu şekilde- Tanrı'nın ilk amacına karşı risk alacak kadar değerli değildir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 137.

¹⁷⁵ Albayrak, *Tanrı ve Süreç*, 211.

¹⁷⁶ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 138-139.

¹⁷⁷ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 139.

Kötülük problemi konusunda özgür irade teizmi ile süreç teizminin farklı düşüncelerinin sebebi, farklı temeller üzerine kurulmalarıdır. Özellikle süreç teizmi, Whitehead metafiziğine dayanan teolojik yapısıyla, geleneksel teizmin tam karşısında yer alır. Süreç teizminde birçok şey Tanrı'nın asli doğasına atfedilerek, açık teizmden tamamen farklı bir yapı arz etmektedir. Açık teizmde ise Tanrı'nın asli doğası üzerinde bu tür yorumlar yapılamaz. Bu nedenle açık teistler klasik teizmin bir parçası olarak görülmektedir.¹⁷⁸

Hasker'a göre süreç teizminin Tanrı'sı, dünyanın doğal metafizik yapısından hareketle, insanların pozitif kapasitelere sahip özellikte olmasının yanı sıra liberteryan özgürlükten yoksun olarak yaratamazdı. Griffin'e göre bu özgürlük, gerçek değil yanıltıcı bir özgürlük olmakla birlikte, özgür irade teizminin vurguladığı gibi Tanrı'nın risk almasını gerektirecek kadar değerli değildir.¹⁷⁹

Özgür irade teizmi de süreç teizmi gibi liberteryan özgürlükten yoksun olmayı onaylamamakla birlikte; Tanrı'nın insanlara verdiği yüksek değerden dolayı, -ahlaki açıdan sorumlu olmak için- liberteryan anlamda özgürlük bahsettiğini ileri sürmektedir. Hasker'a göre süreç filozoflarının liberteryan özgürlüğü yanıltıcı bir özgürlük olarak algılaması yanlıştır. Çünkü böyle bir görüş süreç teistlerini kalvinizme götürmektedir. Tanrı'nın dünya üzerinde tam ve tek taraflı kontrolü, Calvin ve diğer teolojik deterministler tarafından öngörüldüğü gibi, her şeyin daha iyi olacağını düşünülebilir. Ancak Hasker'a süreç teizminin sunduğu argümanlar, özgür irade teizmine karşı herhangi bir avantaj sağlamadığı gibi ahlaki kötülük karşısında yeterli çözüm üretmemektedir.¹⁸⁰

Süreç teizminde zorlayıcılıktan ziyade ikna edici olan Tanrı, ilk amaca yönelik iyi ve güzel görüşlerini paylaşarak, mutlak olarak evrene yol gösterir. Süreç teistlerine göre meydana gelen felaketlerin tek sorumlusu "özgürlük" olmakla birlikte, alemin sürekli oluş halinde olması, -yaratıcı failerin çokluğu- kötülüğü kaçınılmaz kılmaktadır.¹⁸¹ Özgür irade teizminde ise Tanrı'nın risk alarak liberteryan özgürlük bahsetmesi dolayısıyla sorumluluk insana yüklenmektedir. Teizmin her iki versiyonu da büyük

¹⁷⁸ Bayam, "Açık Teizmin Geleneksel Tanrı Tasavvuru ve Süreç Teizmi ile İlişkisi", 263.

¹⁷⁹ Bu konuda Griffin, "Holokost" örneği üzerinden, özgürlüğün Tanrı'nın risk almasına değecek kadar doğal bir şey olmasını sorgulamaktadır. Ona göre Tanrı, gerçek değil yanıltıcı bir özgürlükle donatılmış varlıkları yaratmıştır. Bk. Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 139.

¹⁸⁰ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 139-142.

¹⁸¹ Albayrak, *Tanrı ve Süreç*, 197-199.

kötülükler yaratma özgürlüğü ve gücüne sahip olan varlıkların varlığından sorumlu olan Tanrı olmakla birlikte, sorumluluk özgür bireylere yüklenmiştir.

Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün uyuşmadığı iddiaları karşısında, teistler için çözümünde en çok zorluk oluşturan kötülük türü ise doğal kötülüktür. Süreç filozoflarından Griffin'de özgür irade teizminin bu konuyu açıklamakta ahlaki kötülükten daha fazla zorlandığını dile getirmektedir. Sadece insan ölümlerini içermeyen doğal kötülük, hayvanların acı çekerek ölmeleri, doğal düzenin bozulması vb. birçok sorunla karşı karşıyadır. Böyle bir dünyanın var oluşu Tanrı'nın mutlak iyiliği ile kudretini sorgulamaktadır. Süreç teolojisine göre, geleneksel teizmin her şeye gücü olan Tanrı'sının tercih ettiği dünya, tahmin edebileceğimiz alternatif dünyalardan daha aşağıdır. Bu konuda Griffin'e göre, "mevcut kozmik çağdan önceki kaosta, ilahi etki, evrene bir dizi şarta bağlı ilke yerleştirme arayışında, diğer koşullu ilkelerden hiçbir rekabete sahip olmayacaktı, ve yarı zorlayıcı etkiler üretebilecekti."¹⁸²

Süreç teizmine göre kozmik çağın ilk anlarında kurulan doğa yasaları, Tanrı'nın olmasını istediği gibidir. Bundan sonraki süreç ise evrim süreci olmakla birlikte, -Darwin'in iddia ettiği evrim değildir- Tanrı'nın olmasını istediği yeni formlar, özel ilahi sıçramaların etkisi sonucu ortaya çıkmıştır. Süreç teizminde doğal kötülüğün kaynağı ise şu şekilde açıklanmaktadır:

"Evrim sürecindeki büyük ilerlemeler, ilahi olanaklı faaliyetin belirli bir biçimi olarak gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan yeni canlı türlerini belirleyen bu evrimsel sıçramalar, özel ilahi faaliyetlerin doğrudan sonucu olmakla birlikte, Tanrı'nın istediği gibi olması muhtemeldir. Ancak doğal dünyanın genel şeklini belirleyen bu yeni biçimler, ilahi inisiyatifte rağmen Tanrı'nın istediği gibi olmamış ve sonuç olarak işler ters girmiştir. Örneğin yırtıcıların kökenini düşünün: Tanrı belki de süper bir antilop üretmeye çalışıyordu ve bunun yerine kılıç dişli bir kaplan ortaya çıktı..."¹⁸³

Hasker'a göre süreç teolojisinin varsayımlarının akla yatkınlığı ve radikal sonuçları sorgulanmalıdır. Bulduğumuz dünyanın, mümkün dünya senaryolarından daha az iyi olup olmaması hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Bu yüzden Hasker, göksel devletin epistemik erişiminden yoksun olduğumuzu dile getirmektedir. Bu konuyu bilim kurgu fantezileri ve barışçı krallığın pastoral resimlerine benzeten Hasker, "mevcut bilimiz,

¹⁸² Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 142-143.

¹⁸³ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 143.

doğanın temel yasalarındaki küçük değişikliklerin bile insan yaşamının ve herhangi karbon bazlı yaşam biçiminin basitçe var olamayacağı bir evrene yol açacağını kuvvetle önermektedir.”¹⁸⁴

Özgür irade teistlerine göre Tanrı, mümkün dünyalar arasından içinde bulunduğumuz bu dünyayı yaratmayı seçmiştir. Tanrı'nın yeterli bilgiye sahip olmadığı amaçları doğrultusunda yarattığı bu dünya; ahlaki ve ruhsal farkındalık kapasitesine sahip duygusal yaratıklar içermektedir. Yaşamın ve varoluşun zenginleştirilmesi için muazzam potansiyele sahip olan bu canlıların yaratılışı, özgür irade teistlerine göre iyi olmakla birlikte; yaygın bir gerçeklik olarak kötülüğün varlığı kabul edilir. Gerçekten ideal olanın, -yani günahsız bir insan toplumunun- nasıl bir şey olacağını güvenle söyleyemeyeceğimizi dile getiren özgür irade teistleri, insanlar arasındaki ilişkilerde günahların sebebi olarak gösterilen negatif unsurların (gurur, kıskançlık, açgözlülük, nefret vb.) olmadığı bir hayatın, doğal dünyayı temelden farklı kılacağını belirtmektedir.¹⁸⁵

Özgür irade teistlerine göre Tanrı, dünya tarihinde yer alan kötülük içeren (zulüm, ihanet, acı çekme vb.) olayları “özgürce ve bilerek planlamaz, emredemez ve sağlamaz”. Bu bakımdan onlara göre Tanrı, ilk amaca yönelik olarak insanların iyiliği seçmesini zorunlu tutacak şekilde kötülükler planlayamaz.¹⁸⁶ Özgür irade teistlerine göre, Tanrı tarafından seçim yapabilme özgürlüğü bahşedilen varlıklar, kötülüğü ve iyiliği seçme gücünde eşittir. Ancak bu varlıklar hem kişisel davranışlarında hem de toplumsal ilişkilerde sorumluluk sahibidir. Özgür insanların kötülüğü tercih etmesi, Tanrı için -yaratılıştaki seçilen planın uygulanmasında- başarısızlık değildir. Tanrı, insanların özgürlüklerinden dolayı kötü fiiller işlediklerinde derinden yas tutar. Kötülüğe yönelen çocuklarından asla vazgeçmeyen Tanrı, onları iyiliğe yönlendirmek için zaman zaman müdahalelerde bulunabilir.¹⁸⁷

Özgür irade teistleri, doğal kötülükler karşısında süreç teizmini -kalvinizm ve molinizme göre- avantajlı olduğunu ancak yeterli olmadığını belirtmektedir. Özgür irade teizminin doğal kötülük karşısındaki tutumu, Tanrı-insan ilişkisi bağlamında şekillenmektedir. Bu

¹⁸⁴ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 143-144.

¹⁸⁵ Hasker, *The Triumph of God over Evil: Theodicy for a World Suffering*, 202-203.

¹⁸⁶ Hasker, *The Triumph of God over Evil: Theodicy for a World Suffering*, 204.

¹⁸⁷ Hasker, *The Triumph of God over Evil: Theodicy for a World Suffering*, 205.

konu daha iyi anlaşılabilmesi için, Hasker'ın perspektifinden "ilahi müdahale" konusu ele alınacaktır.

İlahi Müdahale

Süreç teizmine göre ilahi müdahale, Tanrı'nın "doğal etkenlerin içsel güçlerinin ötesinde olaylar yaratması" anlamında bir imkansızlıktır. Tanrı'nın dünyadaki rolü kesinlikle her deneyim vesilesiyle ilk hedefin sağlanması ile sınırlıdır. Tanrı bunu yaparken her zaman için mümkün olan en iyi durumu seçer. Tanrı elinden geleni yapmakla birlikte gerisi insanlara kalmıştır.¹⁸⁸

Özgür irade teizmi ise ilahi müdahale konusunda süreç teizminden çok farklıdır. Bunun temel sebebi Tanrı'nın dünyada hareket etme şeklinin süreç teizmi gibi sınırlı olmamasıdır. Onlara göre Tanrı, mantıksal olarak ve kendi ahlaki mükemmelliğiyle tutarlı olan her şeyi yapabilir. Bu durum karşısında sorulabilecek en doğru soru şudur: "Tanrı büyük kötülükleri önlemek için neden müdahale etmiyor veya müdahalelerini daha sık yapmıyor?"¹⁸⁹ Bu soruyu özgür irade teistleri dört önerme bağlamında yanıtlamaya çalışmaktadır:

1. İlahi olmayan müdahale sorunu.¹⁹⁰

Yalnızca Tanrı'nın müdahale etmesi gereken fakat bunu başaramadığı durumların olması özgür irade teizmi için ciddi bir zorluktur. İlahi müdahale isteyebileceğimiz ancak hiçbirinin gelmeyeceği durumlar olduğu gerçeği, dünyadakiler için bir şeyin yanlış olduğunun kanıtı değildir. Burada ihtiyaç duyulan şey, güçlü ve ahlaki açıdan iyi bir varlığın zorunlu olarak müdahale edeceğini gösteren argümanın olmamasıdır.

2. Sık veya rutin ilahi müdahale.¹⁹¹

Bu önerme dünyanın ilk başta yaratıldığı amaçların çoğunu ortadan kaldıracaktır. Yaratılış amacının bir kısmı zengin, karmaşık, birbiriyle yakından ilişkili bir doğal düzen getirmek olsaydı, bu sistemin düzgün çalışması için sık sık müdahale edilmesi bir başarısızlık işareti olurdu. Ayrıca en çok kısıtlamaya ihtiyaç duyabileceğimizi düşündüğümüz bazı doğal olaylar, sistemin bir bütün olarak işleyişi için bariz bir şekilde şarttır. Eğer insanların özgür ahlaki seçim yapması büyük bir değer taşıyorsa, (özgür

¹⁸⁸ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 144.

¹⁸⁹ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 144.

¹⁹⁰ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 145.

¹⁹¹ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 146-147.

savunma savunması gerektiği gibi) Tanrı'nın yanlış bir eylemin gerçekleştirileceği zaman müdahale etmesi durumunda bu değer -ve özgür iradenin kendisi- reddedilirdi. Özgür irade teistlerine göre sık sık ve rutin bir müdahale, dünyadaki kötülüğü önemli ölçüde azaltmak için gerekli olacak türden -Tanrı'nın yaratıcı amaçları olarak makul olarak varsaydığımız- şeyle tutarlı olmayacağı görülüyor.

3. İlahi olmayan müdahale sorununun etkili bir itiraz olabilmesi için, Tanrı'nın ahlaki olarak müdahale etmesi gereken, ancak yapmadığı özel durumları tanımlayabilmeliyiz.¹⁹²

Dünya üzerinde çok sayıda ciddi kötülüğün sürekli olarak meydana geldiği durumlar vardır. Tanrı'nın herhangi birini veya hepsini engelleme gücüne sahip olduğuna inanılmakla birlikte, Tanrı'nın bunu rutin olarak yapması yaratılıştaki amacıyla tutarsızdır. Ayrıca bu amaçla tutarlı olarak dünyadaki iyilik ve kötülüğün genel dengesini maddi olarak etkilemek için gerekenden neredeyse çok daha az özel müdahale miktarı söz konusu olabilir. Dolayısıyla özgür irade teistlerine göre yukarıda belirtilen ilke geçerlidir. İlahi müdahale sorununu geleneksel teizme karşı bir argüman olarak kullanacak olanlar, müdahalenin zorunlu olacağı durumları ayırt etmek için güçlü bir şekilde desteklenen bir kriter aramalıdır.

4. Gerekli kriter, Tanrı'nın tüm "gereksiz" kötülükleri önlemesi gerektiğini varsayarak sağlanamaz.¹⁹³

Özgür irade teistlerinin bu konudaki argümanı, Tanrı'nın geleceğe yönelik bilgisinden hareketle ortaya çıkmaktadır. Teizmin muhalifleri tarafından dile getirilen aşağıdaki varsayımları sunan Hasker, "özgür irade teodisesi" bağlamında değerlendirmelerde bulunmuştur:

"1. İyi bir Tanrı'nın, insanlar büyük kötülüklerle maruz kalmadan önce bu kötülükleri zorunlu olarak önleyeceği varsayılabilir.
2. Benzer şekilde büyük bir iyiliğin meydana gelmesi için oluşabilecek küçük kötülüklerin de meydana gelmesi de makul gelebilir.
3. Ancak herhangi bir iyiliğin oluşmasına katkı sağlamayan kötülüklerin meydana gelmesi, mutlak iyi olan Tanrı ile uyuşturulamaz."¹⁹⁴

Yukarıda ele alınan görüşler çerçevesinde Hasker şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: Özgür irade teistlerine göre yukarıdaki varsayımlar eleştiriye açıktır. Onlara göre, iyi bir Tanrı'nın büyük kötülükleri mutlaka önleyeceği iddiası hiçbir teist tarafından kabul

¹⁹² Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 146-147.

¹⁹³ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 147.

¹⁹⁴ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 147.

edilemez. Tanrı, tüm kötülükleri önleyecek olsaydı, insanlar bu tür kötülüklerle yapıcı bir şekilde başa çıkmak için kendi teşvik ve motivasyonlarını tamamen kaybedebilirlerdi. Ayrıca Tanrı'nın, büyük bir iyiliğe yol açmayacak olan tüm kötülükleri önlediği bilindiğinde sonuç ne olurdu? Bunun Tanrı'nın politikası olduğunu bilseydik, dünyanın kötülüklerini önlemek veya hafifletmek için kendi motivasyonumuz azalmaz mıydı?¹⁹⁵

Özgür irade teistlerine göre, söz konusu kötülük ne olursa olsun, aslında kötülüğün meydana gelmesi durumunda, -Tanrı tarafından ortaya çıkmasına izin verildiğinden- daha iyi bir iyiliğe veya büyük bir kötülüğün önlenmesine neden olacağından emin olabiliriz. Aksi takdirde meydana gelebilecek bir kötülüğü önleyerek, kesinlikle dünyanın toplam iyiliğini artırmıyoruz ve dünyayı genel olarak olduğundan daha kötü hale getirebiliriz. Böylece, Tanrı'nın tüm minnettar kötülükleri önlediği ve önlemesi gerektiği iddiası, Tanrı'nın bizi sorumlu ahlaki bireyler yapma niyetine ters düşmektedir.¹⁹⁶

Kötülük probleminin çözümünde liberteryan özgür irade anlayışını aslî bir unsur olarak gören Hasker, “insan-dünya”sının yapısı bağlamında bir özgür irade teodisesi sunmaktadır. Hasker'ın “insan-dünya”sıyla belirtmek istediği husus, “iyi” ve “arzu edilmiş bir dünya” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu insan-dünyasının karakteristik özellikleri ise şunlardır:

1. Özgür, akıl sahibi ve sorumlu kişilerin var olması “iyi”dir.¹⁹⁷

Hasker'a göre bu iddia, varlığın iyiliği hakkında genel bir kanı olmakla birlikte; inkarı, kapsamlı bir nihilizm anlamına gelecektir. Varlık düzenine dair bu görüşten farklı iddialar tahayyül edilebilir. Ancak Hasker'a göre, makul bir güven vermesi son derece zor ve belki de büsbütün imkansızdır.

2. Kişilerin, özlerinde yerleşik olan gizilgüçlerini geliştirecek vesile ve fırsatlara sahip olmaları “iyi”dir.¹⁹⁸

Hasker'a göre iyilik içeren gizilgüçlere sahip insanların, bu gizilgüçlerini geliştirilmesi gerekir. Ona göre gizilgüçler, kültürel gelişim ve bireysel karakterin gelişimi olarak ikiye ayrılmakla birlikte, tarihsel şartlara bağımlıdır. Bu konuda John Hick'in ruh-yapma

¹⁹⁵ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 147.

¹⁹⁶ Hasker, *Providence, Evil and the Openness of God*, 147-148.

¹⁹⁷ Hasker, “İnsanın Özgürlüğü ve Kötülük Problemi”, 190.

¹⁹⁸ Hasker, “İnsanın Özgürlüğü ve Kötülük Problemi”, 190.

teorisini örnek veren Hasker, bu gizilgüçlerin geliştirilmesi için nesnel bir ortamın gerekli olduğunu belirtir. Hristiyan inancında kişisel gelişim önemli olmakta ve ahlakî karakter gelişimi için önem arz etmektedir.

3. Kişilerin, içerisinde birbirlerinden ve birbirlerine karşı sorumlu oldukları aileler, topluluk ve daha geniş sosyal örgütlenme biçimlerinde bir araya gelmeleri ‘iyi’dir.¹⁹⁹

Yüksek kültür ve medenî yaşam tarzı ancak emek/iş bölümüne dair sosyal örgütlenmeye işaret eder. Bu açıdan Hasker için gizilgüçlerinin geliştirilmesi, bu tür bir topluluk olmaksızın imkansızdır.

4. İnsan toplumlarının yapılarının ve süreçlerinin, dışarıdan “yüksek bir güç” tarafından empoze edilmesinden ziyade, o toplumların üyelerinin yeteneklerinin ve maharetinin kullanılması suretiyle içerden gelişmesi “iyi”dir.²⁰⁰

Burada Hasker’ın anlatmak istediği, insan toplumunun temeli, insanların maharetleri ve basiretleridir. Her toplum kendi dinamiklerinden harekete geçerek mükemmel dünyalarını inşa etmektedir. Bu durumda hiçbir zaman tek bir model ideal model olarak sunulamaz. Çünkü en iyi olan yapı, daha ileri bir toplum için tamamen uygunsuz olabilir.

Yukarıdaki “insan-dünya”sı bağlamında Hasker, bir özgür irade teodisesi geliştirmiştir:

“1. Dünya, akıl sahibi ve özgür olan ve birbirlerine karşı sorumluluk sahibi olan insanlar içermektedir. Bu insanlar öncelikle doğuştan sahip oldukları potansiyelleri gerçekleştirirler. Daha sonra ise sosyal ve kültürel sistemleri geliştirilmesine katkı sağlayarak, maddi çevre üzerindeki kontrolün artmasına sebep olurlar.

2. Bu şekildeki insan dünyası, potansiyelin gerçekleştirilmesine olanak tanır. Böylece insanlar, Tanrı’nın çocukları olma fırsatına sahip olarak nihai hazza erişebilirler. Ayrıca, insanlar, tercihleriyle kötülüğe imkan sağlayıp sağlamama noktasında özgürdür.

3. Bu özellikleri sağlayan bu dünya, alternatif olabilecek dünyalarla kıyaslanabilecek değildir. Tanrı’nın oğulları ve kızları olma özgürlüğü ve sorumluluğuna herkes sahip olabilir.

4. Tanrı’nın yarattığı insanların, özgürlüğü kötüye kullanmalarını engellemek için sık sık veya rutin bir şekilde müdahalesi, yaratılış amacına uygun değildir. Çünkü bu müdahaleler toplum yapısını ve insan hayatının amacını temelden zayıflatacaktır.

¹⁹⁹ Hasker, “İnsanın Özgürlüğü ve Kötülük Problemi”, 195.

²⁰⁰ Hasker, “İnsanın Özgürlüğü ve Kötülük Problemi”, 190-193.

5. Hasker'a göre 1-4 önermeleri, Tanrı'nın tasvir edildiği şekilde bir insan toplumu içeren bir evren yaratmış olması sebebiyle, ahlaken kusurlu olmasını gerektirecek bir sebep yoktur."²⁰¹

Hasker'ın "insan-dünya"sı bağlamında sunmuş olduğu bu teodise, insanlara liberteryan anlamda özgür irade bahşederek risk alan Tanrı'nın, sorumluluk bilinci taşıyan yaratıklarına güvenmesinin sonucudur. Bu dünyanın her yönüyle alternatif dünyalardan mükemmel bir yapıya sahip olduğuna dikkat çeken Hasker, Tanrı'nın böyle bir dünya yaratmasından dolayı eleştirilmesini haklı görmemektedir. Kötülüğü makul düzeyde anlaşılır kılan özgür irade teistleri; Tanrı, dünya ve insan bağlamında, modern dönemin hümanist bakış açısına uygun şekilde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Genel olarak bu bölümde özgür irade teizminin Tanrı tasavvurunun yansıması olarak, kötülük problemi hakkındaki görüşlerini sunmaya çalıştık. Özgür irade teistlerinin kötülük problemine bakışı, Tanrı'nın geleceğe açıklığı ve insanlara liberteryan anlamda özgürlük bahşederek risk alması bağlamında şekillenmektedir. Bu bakımdan geleneksel Tanrı tasavvurlarının yansıması olarak kalvinizm ve molinizmden farklı görüşler ileri sürmektedir. Farklı teolojilere sahip olmakla birlikte benzer fikirler ileri süren süreç teizmine dikkat çeken Hasker, benzer düşüncelerin de içerik olarak farklılıklar barındırdığını ileri sürmektedir. Bu bakış açısı çerçevesinde kötülük problemini özgür irade teizmi ile süreç teizmini karşılaştırmalı olarak ele alan Hasker, özgür irade teizminin kötülük problemini çözmeye alternatif görüşlerden daha etkili olduğunu dile getirmektedir.

²⁰¹ Hasker, "İnsanın Özgürlüğü ve Kötülük Problemi", 194-195.

SONUÇ

Kötülük problemine çözüm odaklı alternatif bir bakış açısı sunmaya çalışan açık teistler, geleneksel yaklaşımın Tanrı tasavvurnu ve kötülük problemine çözüm odaklı girişimlerini eleştirmişlerdir. Geleneksel Tanrı tasavvurunu Helen kültürüyle bağdaştıran açık teistler, geleneksel görüşün Kutsal Kitap'ın sunduğu perspektiften uzaklaştığını iddia etmişlerdir. Genellikle düşüncelerini karşılaştırmalı olarak ifade eden açık teistler, geleneksel Tanrı tasavvurunu kalvinizm ve molinizm bağlamında eleştirmişlerdir.

Açık teistlerin Tanrı tasavvuru, sınırlı her şeyi bilen -bilinmenin mümkün olduğu her şeyi bilmek-, zamansal, dinamik, risk alan vb. özellikler taşımaktadır. Benzer fikirlere sahip olmaları nedeniyle sık sık açık teizm ile süreç teizmi birbirine karıştırılmaktadır. Bu soruna dikkat çeken açık teistler, geleneksel tasavvurun heretik olarak gördükleri süreç teizmi ile farkları açıklayarak, kendilerine karşı oluşabilecek yanlış tutumların önüne geçmeye çalışmışlardır.

Kötülük problemi karşısında açık teizm, Tanrı'nın geleceğe "açıklığı" ve bağdaşmazcı/liberteryan anlamda özgür irade bağlamında çözüm arayışı sunmaktadır. Açık teistlere göre Tanrı'nın geleceğe dair bilgisi, koşullu öncüller altında tahmin niteliğindedir. Hasker'a göre Tanrı'nın belirli bir olayı önceden tahmin edebilmesi ve en iyi sonucu verecek şekilde düzenlemesi mümkündür. Ancak Tanrı, kötülüklerin meydana geleceğini bildiği halde kendi öncül planına göre karar vermez. Bunun nedeni ise yaratılış kararından sonra Tanrı'nın dünyayı yönetmesi, yaratılışın iyiliği için emredilen ve Tanrı tarafından görülmeyen veya amaçlanmayan stratejiler içermektedir. Kutsal Kitap'ta bahsedilen Tanrı'nın zamansallığı ve fikirlerindeki değişimlere atıfta bulunan açık teistler, Tanrı'nın bazen dua edilinceye kadar müdahale etmeyi erteyebilmesini de mümkün görmektedirler. Açık teistlerin bu konudaki temel görüşü ise dinamik teori bağlamında geleceğin ontolojik olarak mevcut olmadığı ve bu bakımdan gelecekle ilgili bilinebilecek bir gerçekliğin olmadığı yönündedir.

Kötülük problemi karşısında açık teistler, Tanrı'nın insanlara liberteryan anlamda özgürlük bahşederek risk aldığını belirtir. Bunun sonucu olarak da insanlar, yapmamaları gerektiği halde kasıtlı olarak yaptıkları eylemlerden ve ihmalci davranışlarından dolayı sorumludur. Mevcut bilgilerimiz bağlamında doğanın temel yasalarındaki küçük değişikliklerin, insan yaşamının temel unsurları başta olmak üzere evrende sürekli olarak

değişikliklere yol açmaktadır. Bu soruna dikkat çeken Hasker, doğal kötülükler karşısında suçu Tanrı'ya veya doğaüstü güçlere yüklemenin bizlere bir faydasının olmayacağını dile getirmektedir.

Kötülük problemine karşı özgür irade teodisesi geliştiren Hasker, “insan-dünya”sı bağlamında çözüm önerisinde bulunmuştur. Bu teodiseye göre, akıl sahibi ve özgür olan insanlar, doğuştan sahip oldukları potansiyellerini geliştirerek, tercihleriyle kötülüğe imkan sağlayıp sağlamama noktasında kendilerini geliştirebilirler. Bu bakımdan açık tesitlere göre, Tanrı'nın oğulları ve kızları olma özgürlüğü ve sorumluluğunda herkes eşittir. Tanrı'nın, yarattığı insanların özgür seçimlerine karşı müdahalede bulunması yaratılış amacına uygun değildir. Açık tesitlere göre Tanrı, Hasker'ın tasvir ettiği şekilde “insan-dünya”sı içeren bir evren yarattığı için kötülüğe sebebiyet verme suçlamasıyla yargılanmaz. Açık teizmin -Hasker bağlamında- sunduğu teodise, kendi sistemleri içinde sistemli ve tutarlı bir şekilde kötülük sorununu anlaşılır kılmakla birlikte; Tanrı'nın gelecekle ilgili koşullu bilgisi, ilahi müdahale vb. gibi birçok konunun daha açık bir şekilde ifade edilmesi gerekmektedir. Açık teistlerin de belirttiği gibi soru(n)lar bağlamında gelişime açık olan açık teizm, kendi doktrinleri bağlamında çözüm odaklı bir yaklaşım sergilemektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 1998.
- Albayrak, Mevlüt. *Tanrı ve Süreç*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2001.
- Albayrak, Mevlüt. “Özet”. *Tanrı ve Süreç*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2001.
- Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2002.
- Basinger, David. “Tanrı Duaya İcabet Etmek Zorunda Değildir”. çev. Fatih Topaloğlu. *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar*. ed. Ferhat Akdemir. 307-320. Ankara: Elis Yayınları, 2014.
- Boethius. *Felsefenin Tesellisi*. çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011.
- Boyd, Gregory A. *God of the Possible: A Biblical Introduction to the Open View of God*. Grand Rapids: Baker Books, 2004.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005.
- Dostoyevski, Fyodor. *Karamazov Kardeşler*. çev. Nihal Yalaza Taluy. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- EPS, Evangelical Philosophical Societ. “Web Author Profiles: William Hasker”. Erişim 24 Mayıs 2020. <https://epsociety.org/library/authors.asp?mode=profile&pid=145>
- Erdem, Engin. *İlahi Ezelilik ve Yaratma Sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Erdem, Ergin. “Swinburne ve İlâhi Zamansallık”. *AÜİFD* 46/2 (2005), 231-257.
- Got Questions. “What is open theism?”. (Erişim 24 Mart 2020). <https://www.gotquestions.org/open-theism.html>
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985.
- Gören Bayam, Emine. *Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Gören Bayam, Emine. “Açık Teizmin Geleneksel Tanrı Tasavvuru ve Süreç Teizmi İle İlişkisi”. *SBAD* 13/25 (Bahar 2015), 262-263.
- Hançerlioğlu, Orhan. “Ariuscülük”. *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*. 1/97-98. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976.
- Hançerlioğlu, Orhan. “Elindelik”. *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*. 2/38. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976.

- Hançerlioğlu, Orhan. “Yazgıcılık”. *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*. 7/271-272. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976.
- Hasker, William. *Providence, Evil and the Openness of God*. London: Routledge, 2004.
- Hasker, William. *God, Time and Knowledge*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1989.
- Hasker, William. *The Triumph of God over Evil: Theodicy for a World Suffering*. Downers Grove IL: InterVarsity Press, 2008.
- Hasker, William. “Providence, Prayer, and Prophecy”. *God, Time and Knowledge*. 190-196. Ithaca and London: Cornell University Press, 1989.
- Hasker, William. *Metaphysics: Constructing a World View*. Downers Grove IL: InterVarsity Press, 1983.
- Hasker, William. “On Regretting the Evils of This World”. *The Problem of Evil: Selected Readings*. ed. Michael L. Peterson. 193-209. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2016.
- Hasker, William. “The Problem of Evil in Process Theism and Classical Free Will Theism”. *Process Studies* 29/2 (Fall-Winter 2000), 194-208.
- Hasker, William. “A Philosophical Perspective”. *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*. ed. Clark Pinnock. vd.. 126-154. Downers Grove IL: InterVarsity Press, 1994.
- Hasker, William. “İnsanın Özgürlüğü ve Kötülük Problemi”. çev. Fehrullah Terkan. *AÜİFD* 53/1 (2012), 183-198.
- Hasker, William. “The Absence of a Timeless God”. *God and Time: Essays on the Divine Nature*. ed. Gregory E. Ganssle - David M. Woodruff. 182-206. New York: Oxford University Press, 2002.
- Hasker, William. “Tanrı Risk Alır”. çev. Emine Gören Bayam. *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar*. ed. Ferhat Akdemir. 265-275. Ankara: Elis Yayınları, 2014.
- Hick, John. *Evil and the God of Love*. London: Macmillan, 1985.
- Hume, David. *Din Üstüne*. çev. Mete Tunçay. Ankara: İmge Kitabevi, 2016.
- IEP, Internet Encyclopedia of Philosophy. “Open Theism”. Erişim: 24 Mart 2020. <https://www.iep.utm.edu/o-theism/>
- Kitâb-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2014.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm. *Theodicee*. çev. Levent Özşar. İstanbul: Özal Matbaası, 2009.

- Leftow, Brian. "God, concepts of". *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. ed. Edward Craig. London and New York: Routledge, 1998.
- Leftow, Brian. "Ezeliyet". çev. İbrahim Bor. *Geleneksel ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesine Dair Okumalar I*. ed. Recep Alpyağıl. 676-686. İstanbul: İz Yayınları, 2011.
- Mackie, J. L. "Evil and Omnipotence". *The Problem of Evil: Selected Readings*. ed. Michael L. Peterson. 81-94. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2016.
- Manafov, Rafiz. *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- Peterson, Michael. vd.. *Din Felsefesi Seçme Metinler*. çev. Rahim Acar. vd.. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- Peterson, Michael. vd.. *Akıllık ve İnanç: Din Felsefesine Bir Giriş*. çev. Rahim Acar. İstanbul: Küre Yayınları, 2015.
- Pinnock, Clark H. *Most Moved Mover: A Theology of God's Openness*. Grand Rapids: Baker Academic, 2001.
- Pinnock, Clark H. "Systematic Theology". *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*. ed. Clark Pinnock. vd.. 101-125. Downers Grove IL: InterVarsity Press, 1994.
- Plantinga, Alvin. "Özgür İrade Savunması". çev. Cenan Kuvancı. *Din Felsefesine Dair Okumalar I*. ed. Recep Alpyağıl. 780-796. İstanbul: İz Yayınları, 2011.
- Rice, Richard. "Biblical Support for a New Perspective". *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*. ed. Clark Pinnock. vd.. 11-58. Downers Grove IL: InterVarsity Press, 1994.
- Sanders, John. "Historical Considerations". *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*. ed. Clark Pinnock vd. 59-100. Downers Grove IL: InterVarsity Press, 1994.
- Sanders, John. "The Eternal Now and Theological Suicide: A Reply to Laurence Wood". *Wesleyan Theological Journal* 45/2 (Fall 2010), 67-81.
- Sanders, John. "What is Open Theism?". Erişim 24 Mart 2020. <http://drjohnsanders.com/open-theism/>
- Sanders, John. "God, Time, and Foreknowledge". Erişim 1 Haziran 2020. <http://drjohnsanders.com/god-time-and-foreknowledge/>
- Sanders, John. "Who Has Affirmed Dynamic Omniscience and the Open Future in History?". Erişim 18 Mayıs 2020. <http://drjohnsanders.com/affirmed-dynamic-omniscience-open-future-history/>

- Sanders, John. "God as Most Moved Mover?". Erişim 30 Mayıs 2020. <http://drjohnsanders.com/god-moved-mover/>
- SCP, Society of Christian Philosophers. "Faith and Philosophy". Erişim 24 Mart 2020. <https://place.asburyseminary.edu/faithandphilosophy/about.html>
- Swinburne, Richard. *Tanrı Var Mı?*. çev. Muhsin Akbaş. İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2000.
- Swinburne, Richard. *The Christian God*. Oxford: Clarendon Press, 1994.
- Werner, Charles. *Kötülük Problemi*. çev. Sedat Umran. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.
- Yaran, Cafer Sadık. *Kötülük ve Theodise*. Konya: Vadi Yayınları, 1997.
- Yaran, Cafer Sadık. *The Argument from Desing in Cotemporary Thought*. Lampeter: University of Wales, 1994.
- Yaran, Cafer Sadık. *Tanrı İnancının Aklilięi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.
- Ware, Bruce A. *Their God Is Too Small: Open Theism and the Undermining of Confidence in God*. Wheaton: Crossway Books, 2003.
- Welty, Greg. "Open Theism, Risk-Taking, and the Problem of Evil", *Philosophical Essays Against Open Theism*, ed. Benjamin H. Arbour. 140-158. New York and London: Routledge, 2019.

ÖZGEÇMİŞ

1994 yılında Ordu'nun Korgan ilçesinde doğdu. 2008-2012 yılları arasında Fatsa Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde okudu. 2012-2017 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okudu. Lisans eğitimi sırasında Eskişehir Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Adalet Bölümü'nü bitirdi. Lisans eğitimini bitirdikten sonra Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Felsefe ve Din Bilimleri (Din Felsefesi) Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. Aynı zamanda Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'ne bağlı İslam Tarihi ve Sanatları (İslam Tarihi) Anabilim Dalı'nda eğitim hayatına devam etmektedir.